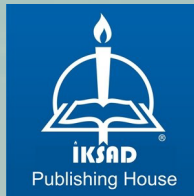

SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARI: GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

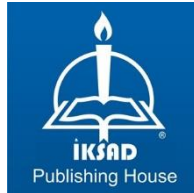
Habibe TELLİ

**SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN
ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARI:
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Habibe TELLİ

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10059236>

Copyright © 2023 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics
rules.

Iksad Publications – 2023©

ISBN: 978-625-367-273-7
Cover Design: İbrahim KAYA
October / 2023
Ankara / Turkey
Size = 16x24 cm

ÖNSÖZ

Engellilik, insanlığın başlangıcından günümüze kadar gelen bireyin yaşam aktivitelerini kısıtlayıcı bir durumdur. Engelliliği sadece bir sağlık sorunu olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Engellilik engelli birey ve ailesini eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik alanlardan etkileyen karmaşık bir olgudur. Özellikle engelli bireyler toplumsal hayata katılım ve hizmetlere erişim noktasında sorunlar yaşamaktadır. Söz konusu sorunları oluşturan temel nedenlerin başında tutumlar gelmektedir. Engellilere yönelik olumsuz tutum ve algılar hem engelli bireyin hem de ailesinin sosyal izolasyonuna neden olmaktadır. Engellilere yönelik tutumların olumlu yönde geliştirilmesi engelli bireylerin sosyal katılımı bakımından hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple en temelde engellilerle çalışmalar yürütecek meslek elemanlarının engelli bireylere yönelik tutularının incelenmesi ve olumlu yönde geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan söz konusu çalışma, engelli müracaatçı gruplarıyla doğrudan çalışmalar yürütecek sosyal çalışmacı adaylarının tutumlarının incelenmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4.sınıfta öğrenim gören öğrencilerin müracaatçı olarak engelli bireylerle çalışma ve engelli bireylere yönelik tutumları incelenmiştir. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesinde demografik sorular ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan “Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor” araştırması kapsamında geliştirilmiş “Özürlülere Yönelik Tutumlar Ölçeği” kullanılmıştır. Tutumlar; eğitim, kişilerarası ilişkiler, çalışma yaşamı, aile yaşamı, kişisel özellikler, yetkinlik ve bağımsız yaşam alt ölçeklerine göre değerlendirilmiştir. Anket sorunlarından elde edilen veriler bağlamında öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu kitap, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Yönetimi Anabilim Dalı’nda 2023 yılında tamamlanan “Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Müracaatçı Olarak Engelli Bireylerle Çalışma ve Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinin yeniden gözden geçirilerek genişletilmiş halidir. Tez çalışmamın her aşamasında, değerli bilgi ve deneyimleriyle bana yardımcı olup yol gösteren, her zaman saygı ile anacağım değerli danışman hocam Doç. Dr. Erkan DİKİCİ’ye,

Anket çalışmasının gerçekleştirilmesinde emeği geçen Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü’nün kıymetli hocaları ve öğrencilerine, Eğitim hayatım boyunca hiçbir fedakârlıktan kaçınmayıp beni yetiştiren, her daim güç aldığım annem Arzu TERZİ ve babam Fahri TERZİ’ye, her zaman arkamda durup bana destek olan ablam Sümeyye TALİP ve kardeşim Muhammet Mansur TERZİ’ ye,

Tezimi tamamlamam için moral ve motivasyon kaynağı olan değerli yeğenim Eslem Ayşe TALİP, görümcem Fatma TELLİ ve dostum Neşegül SELVİ'ye, Yüksek lisans eğitimimin her döneminde sabırlı ve cesaretlendirici tavrı ile manevi desteğini eksik etmeyen değerli eşim Muhammet TELLİ'ye minnet, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

HABİBE TELLİ

EYLÜL 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
GİRİŞ	5
1. ENGELLİLİK KAVRAMININ TANIMI, NEDENLERİ VE TÜRLERİ	7
1.1. Engellilik Kavramının Tanımı Ve Kapsamı.....	7
1.2. Engellilik Nedenleri	8
1.3. Engellilik Türleri.....	10
1.3.1. Bedensel (Fiziksel) Engellilik	11
1.3.2. Zihinsel Engellilik	15
1.3.3. Ruhsal ve Duygusal Engelliler	18
2. ENGELLİ BİREYLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR	20
2.1. Yoksulluk İle İlgili Sorunlar	20
2.2. İstihdam Sorunları.....	22
2.3. Eğitim ve Rehabilitasyon İle İlgili Sorunlar	24
2.4. Bakım ve Barınmayla İlgili Sorunlar	27
2.5. Ulaşılabilirlik/Erişilebilirlik Sorunları	29
2.6. Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılıkla İlgili Sorunlar	30
3. ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUMLAR VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	32
3.1. Tutum Kavramı	32
3.1.1. Engellilere Yönelik Tutumlar.....	32
3.2. Engelliğe Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar Ve Modeller	33
3.2.1. Geleneksel (Ahlaki-Dini-Moral) Model.....	34
3.2.2. Medikal (Tıbbi-Bireysel) Model	35
3.2.3. Sosyal Model (İnsan Hakları Modeli)	36
4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	37

4.1. Araştırmanın Problemi	37
4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı	37
4.3. Araştırmanın Önemi	38
4.4. Araştırmanın Yöntemi	38
4.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	39
4.6. Araştırmanın Veri Toplama Süreci	39
4.7. Araştırmanın Sınırlıkları	39
4.8. Araştırmanın Hipotezleri	40
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLANMASI	41
5.1. Öğrencilerin Sosyo-Demografik Durumlarına İlişkin Bulgular	41
5.2. Engellilere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular	44
5.2.1. Engellilerin Eğitimi İle İlgili Görüşler	44
5.2.2. Engellilerle Kurulacak Kişiler Arası İlişkiler İle İlgili Görüşler	47
5.2.3. Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılmaları İle İlgili Görüşler	54
5.2.4. Engellilerin Aile Yaşamı İle İlgili Görüşler	61
5.2.5. Engellilerin Kişisel Özellikleri İle İlgili Görüşler	65
5.2.6. Engellilerin Yetkinlik Ve Bağımsız Yaşamları İle İlgili Görüşler	69
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
KAYNAKÇA	82
EK.....	97

GİRİŞ

Sosyal birer varlık olan insan, toplumla bütünleşme noktasında her zaman birbirleriyle eşit şart ve imkânlarla sahip değildir. Özellikle engel durumu olan bireyler, engelinin türü ve derecesine bağlı olarak hizmetlere erişimde çeşitli dezavantajlar yaşayabilmektedir. Eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyal gibi çoğu alanda zorluklarla başa çıkmak zorunda kalan engelli bireyler, en çok da toplumsal tutumlar sebebiyle toplumda etkin ve aktif rol alamamakta ve buna bağlı olarak sosyal katılımlarını sağlayamamaktadır. Sosyal katılım engelli bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için hayati önem taşımaktadır. Engelli bireylerin yaşadığı mevcut sorunların örseleyici yansımalarından korunabilmeleri ve toplumdaki bireylerin duyarlılık odağında yetilerinin güçlendirilmesinin en etkili koşulu; engellilik konusundaki olumsuz tutum ve algılarının değiştirilmesi ile mümkün olacağı düşünülmektedir (Çetintaş, 2017: 1). Bu bakımdan engellilere yönelik toplumsal tutumların pozitif anlamda geliştirilmesi gerekmektedir. Bir toplumda var olan tutumların kaynağında, o toplumun yüklemiş olduğu ve kalıplaşmaya başlamış olan bir takım temsiller yer almaktadır. Söz konusu temsillerin engelliler açısından olumlu nitelikler taşıması, engelli bireylerin hayatının birçok noktasında karşılıklarına çıkan problemleri çözmeye çalışarak, toplumun üretim gücüne katılım sağlamaları ve desteklenmeleri sosyal devletin üzerine düşen görevlerden birisi olarak kabul edilebilir.

Tutumlar, doğuştan değil sonradan öğrenme yoluyla meydana gelmektedir. İnsanın dünyaya geldiği aile, yakın çevre, arkadaşlar ve daha sonra hayatına girecek olan kitle iletişim araçları, bireylerin tutumlarını şekillendiren faktörlerdendir. Engellilere yönelik olumsuz tutumların, olumlu yönde değiştirilmesi ve geliştirilmesi engelli birey ve aileleri açısından oldukça önemlidir. Bu süreçte en önemli yapı taşı kuşkusuz sosyal çalışmacılardır. Her bireyin varlığına ve insan onuruna saygılı olmak, bireyin sahip olduğu kabiliyet ve kapasite dâhilinde gelişim gösterme ve kendi kaderini belirleme özgürlüğünün olduğunu kabul etmek başta olmak üzere, çeşitli ilkeleri benimseyen sosyal hizmet felsefesinin odağında bireylerin etrafıyla gerçekleştirdiği ilişkiler doğrultusunda işlevlerini en yüksek derecede gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal hizmet mesleği bireye doğrudan dokunan, insanlarla birebir etkileşim ve iletişim içinde bulunarak onların ruhsal ve toplumsal mutluluklarını en üst düzeyde tutmayı amaçlayan nadir disiplinlerden birisidir (Sarı ve Dikici, 2021: 47). Bu nedenle sosyal çalışmacılar insanı içinde yaşadığı toplumdan ayrı olarak düşünmez ve insanı çevresi içinde bir birey olarak ele alarak mutluluğunu en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadırlar. “Çevresi içinde birey” yaklaşımını gözetken sosyal hizmet disiplini, engelli bireylere yönelik tutum ve algıların olumlu yönde değiştirilmesi noktasında oldukça önemlidir. Sosyal hizmetler, bireyin yaşam alanıyla etkileşim kurması sonucu ortaya çıkan psiko-sosyal özellikleri ve bu

özelliklere bağlı olarak meydana gelen ihtiyaçların karşılanmasına yönelik sorunların çözümüne odaklanmaktadır (Üçüncü ve Dikici, 2022: 34). Bu bakımdan öncelikle engelli müracaatçı gruplarıyla çalışacak sosyal hizmet meslek elemanlarının engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu araştırmada sosyal çalışmacı olarak gelecekte engelli bireylere sosyal hizmet götürerek olan öğrencilerin, çalışma hayatlarında karşılaşacakları müracaatçı gruplarından birisi olarak engelli bireylere yönelik hizmet ve engelli bireylere karşı tutumları incelenmiştir.

1. ENGELLİLİK KAVRAMININ TANIMI, NEDENLERİ VE TÜRLERİ

1.1. Engellilik Kavramının Tanımı Ve Kapsamı

Engellilik çok boyutlu ve karmaşık bir konu olduğu için engelli ve engellilik kavramının da tanımını yapmak oldukça zorlaşmaktadır. Bu nedenle genel geçer tanımların yapılmasının güçleştiği söylenebilir (Sarı ve Dikici, 2022: 125). İnsanlar fiziksel, zihinsel, sosyal ve ruhsal yönden birbirlerinden farklı özelliklere sahiptirler. Farklı fiziksel özellikler, kişilik özellikleri, düşünce biçimleri, sosyal çevre insanların birbirlerinden ayrılmasını sağlayan faktörlerdendir. Toplumu oluşturan insanlar arasındaki çeşitli bireysel farklılıklar, bazı zamanlarda belirgin derecede ön plana çıkmaktadır. İnsanların gelişim boyutlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecek olan farklılıklar, yeterlilik ve yetersizlik hususlarında da belirleyici olabilmektedir (İlhan ve Esentürk, 2014: 20).

Bireylerin toplumsal yaşama tek başına katılmaları noktasında engel oluşturan farklılıklar için zedelenme, yetersizlik, özürsüzlük, engellilik gibi çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar birebir aynı anlamda olmasalar da yakın anlamli olarak kullanılmaktadır. Zedelenme; bireyin, doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası çeşitli etmenlerle oluşan, organlarının işlevlerini yerine getirmesinde etkili olan zorlanım durumunu ifade etmektedir (Doğan ve Çitil, 2011: 30). Kavram olarak birçok disiplinin inceleme konusu olan engellilik durumu ve engelli kişi hakkında literatürde farklı tanımlar bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), kavram karmaşasını önlemek, çeşitli disiplinler açısından sağlık ve tıbbi bakımla ilgili dünya çapında ortak bir dil oluşturmak amacıyla uluslararası çeşitli sınıflandırmalar geliştirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, hastalık sonucuna dayanan ve sağlık yönüne ağırlık veren bir sınıflandırma yapmış olup engellilik için üç ayrı tanım geliştirmiştir:

- Noksansızlık (Impairment): Sağlık bakımından psikolojik, fizyolojik ve anatomik yapı veya fonksiyonlardaki eksikliği veya anormalliyi ifade etmektedir.
- Özürsüzlük (Disability): Sağlık alanında bir noksansızlık sonucu meydana gelen normal sayılabilecek bir insana oranla iş yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade etmektedir.
- Engellilik (Handicap): Bir noksansızlık ve yetersizlik sonucunda belirli bir kişide meydana gelen o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunmasını önleyen ve sınırlayan durumu ifade etmektedir (ÖZİDA, 1999: 74).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne ek 3447 sayılı Sakat Kişilerin Hakları Bildirisi'nin 1. maddesine göre özürsüz; "Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri (bedensel ya da sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayan kişi" şeklinde tanımlanmıştır (Öztürk 2011: 19).

Ulusal mevzuata bakıldığında ise 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun 3. maddesinin c bendine göre "Özürsüz, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişiyi" ifade etmektedir(Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983).Özürsüzler için Kimlik Kartı Yönetmeliği kapsamında ise özürsüz; "doğuştan, kaza ya da etkisi altı aydan fazla süren sağlık bozukluğu sonucunda meydana gelen bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini yüzde kırk (% 40) ve üstünde bir oranda kaybedenler" olarak tanımlanmıştır (Özürsüzler İçin Kimlik Kartı Yönetmeliği, 1998).07/07/2005 tarih ve 25868sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Engelliler Hakkında Kanun'un 3.maddesinin c bendine göre "Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi" ifade etmektedir (Engelliler Hakkında Kanun, 2005).

Yukarıda ifade edildiği gibi ulusal terminolojide de engellilik kavramı ve engelli kişi hakkında çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Her kurum ve kuruluş kendi perspektifine göre tanım yapmış olduğundan terminolojinin geliştirilmesine katkı sağlanmıştır. Fakat söz konusu tanımlardaki kavramsal ayrılıkların giderilmesi amacıyla "Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kabul edilmiştir. Kanun kapsamında mevzuatta yer alan sakat, özürsüz, çürük gibi ibareler "engelli" ibaresi ve türevleri ile değiştirilmiştir.

1.2. Engellilik Nedenleri

İnsan olma halinin bir parçası olan engellilik, insanlığın başlangıcından günümüze kadar var olagelmış bir durumdur (Ölmezoğlu, 2015: 1). Engellilik durumu tek bir nedenle meydana gelmemektedir. Engelliliğin birden fazla nedeni bulunduğundan söz konusu nedenler çeşitli başlıklar altında toplanmıştır. Genel anlamda engellilik durumunun ortaya çıkış nedenleri doğumdan önce, doğum esnası ve doğumdan sonra gelişen nedenler şeklinde

üçe ayrılmıştır (Caner,2019:20; Çağlayan, 2014: 91). Literatüre bakıldığında engelliliğe neden olan faktörler şu şekilde ifade edilmiştir;

Doğum Öncesi Nedenler

- Genetik bozukluklar,
- Kan uyumsuzluğu,
- Akraba evliliği,
- Kromozomal sorunlar,
- Annenin gebelik esnasında bir takım zararlı alışkanlıklar (sigara, alkol, uyuşturucu)olarak ifade edilen maddeler kullanması,
- Gebelik sürecinde anne tarafından bilinçsiz olarak kullanılan ilaçlar,
- Gebelik sürecinde annenin yetersiz beslenmesi, ateşli ve bulaşıcı hastalık geçirmesi,
- Aşırı radyasyona maruz kalma,
- Çeşitli kazalar ve travmatik durumlar,
- Riskli gebelik,
- Annenin çok küçük veya çok büyük yaşta doğum yapması,
- Annenin çeşitli metabolik-sistemik hastalıklarının olması
- Doğumsal anomaliler
- Sebebi bilinmeyenler.

Doğum Anı ve Çevresi İle İlgili Nedenler

- Erken veya geç doğum,
- Bebeğin çok kilolu veya çok zayıf doğması,
- Doğum yapılan ortamın ve doğumda kullanılan malzemelerin hijyenik olmaması,
- Doğumun uzman olmayan kişiler tarafından yaptırılması,
- Bebeğin oksijensiz kalması,
- Kordon komplikasyonları,
- Çoğul gebelikler,
- Doğum kanalının yapısal bozuklukları,
- Doğum kanalının enfeksiyonları,
- Doğum travmaları,
- Bebeğin geliş pozisyon anomalileri.

Doğum Sonrası Nedenler

- Bebeğin ateşli hastalık geçirmesi,
- Bebeğin yetersiz ve dengesiz beslenmesi,
- Bebeğin sağlık testlerinin ve aşılarının zamanında yapılmaması,

- Bebeğin kundaklanması,
- Bebeğin sağlıksız koşullarda büyütülmesi,
- Bebeğin ağır sarılık geçirmesi,
- Çocukların doğduktan sonra bir takım travmatik durumlar yaşaması veya bazı kazalarla karşılaşması,
- Çocukların ağlamaması için kullanılacak uyuşturucu (yatıştırıcı) maddeler,
- Zehirlenmelere maruz kalması,
- Doğal afetler yaşanması,
- Bebeklik ve çocukluk döneminde bireyin ihmal ve istismara maruz kalması,
- Bebeklik ve çocukluk döneminde eğitsel ve duygusal ihtiyaçların yeterince karşılanmaması (Alyanak, 2007:88; Cumurcu ve ark., 2012: 87; Gencer, 2019:13-14; Kırcaali-İftar, 1998:4-6).

Yukarıda engelliğe neden olan faktörler genel hatlarıyla belirtilmiştir. Bu faktörler incelendiğinde engelli olma nedenlerinin büyük bir kısmını çeşitli hastalıkların oluşturduğu görülmektedir. Ulusal Engelliler Veri Tabanı'na kayıt olan engelli bireylerin sahip oldukları engellilik durumlarını ortaya çıkma zamanına bakıldığında en yüksek payı %54,5'lik bir oran ile bir yaş ve üstü oluşturmaktadır. Ayrıca engelin nedenleri incelendiğinde en yüksek payı %56,8'lik bir oran ile hastalıklar oluşturmaktadır (TÜİK, Engellilerin Sorun Ve Beklentileri Araştırması, 2010). Buradan hareketle engelliliğe neden olabilecek hastalıkların araştırılarak gerekli çözümler üretilmesi ile engellilik nedenlerinin azaltılabileceğini söylemek mümkündür.

1.3. Engellilik Türleri

Engellilik türleri, engellilikle ilgili yapılan farklı tanımlar neticesinde çeşitli sebeplerden kaynaklı gelişen engellilik hallerini anlatmaktadır (Gencer, 2019:16). Daha önce de belirtildiği gibi engellilik konusunda farklı kuruluşlar çeşitli tanımlamalar yapmıştır. Söz konusu tanımlar, engellilik türlerinin sınıflandırılması hususunda farklı tasnifler yapılmasına neden olmuştur. Örneğin 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da "Engelli; doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi" şeklinde ifade edilmiştir (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008:34). Bu tanımdan yola çıkarak engellileri; bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak üç ana gruba ayırmak mümkündür. Bu ana gruplarda

kendi içerisinde çeşitli sınıflara ayrılabilir. Örneğin; ortopedik, görme, işitme ve konuşma engelliler bedensel engelli grubu içerisinde yer almaktadır (Genç, 2015: 67). Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çıkan Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği ise, engeli olan bireylere, özel olarak eğitim almayı gerektiren bireyler terimini kullanmıştır. Buna göre “engelli birey; çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren görme, işitme, dil ve konuşma, spastik, zihinsel, ortopedik veya ruhsal engelli olan bireyler” şeklinde ifade edilmiştir (MEB Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, 2012). Bu tanıma göre engellilik türleri yedi başlıkta sınıflandırılabilir. Ülkemizde engellilik türlerinin belirlenmesinde ÖZİDA'nın yapmış olduğu çalışmalarda oldukça etkili olmuştur. 2002 yılında TÜİK ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ile birlikte yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'nda engellilik; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel ve süregen hastalıklar olmak üzere altı grupta sınıflandırılmıştır (DİE ve ÖZİDA, 2004). Fakat 2010 yılında yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'nda sınıflandırmaya ruhsal ve duygusal engellilik ile birden fazla engel türü bulunan bireyleri tanımlamak üzere çoklu engellilik grupları da eklenmiştir (ASPB ve TÜİK, 2010). Söz konusu araştırma kapsamında ülkemizdeki engelli bireylerin hangi türde engellerinin bulunduğu dair sayısal veriler elde edilmiştir. Ulusal Engelliler Veri Tabanına kayıtlı olan engellilerin %29,2'si zihinsel engelli, %25,6'sı süregen hastalığı olan engelli, %8,8'i ortopedik engelli, %8,4'ü görme engelli, %5,9'u işitme engelli, %3,9'u ruhsal ve duygusal engelli, %0,2'si dil ve konuşma engelli ve %18'i birden fazla engeli olan bireylerdir (TÜİK, 2011: 2).

Literatüre bakıldığında engellilik türlerini aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür (Caner, 2019:18-19).

1-Bedensel engelliler

- a) Ortopedik engelliler
- b) Görme engelliler
- c) Dil ve konuşma engelliler
- d) İşitme engelliler
- e) Süregen hastalığı olanlar

2-Zihinsel Engelliler

3-Ruhsal ve Duygusal Engelliler

1.3.1. Bedensel (Fiziksel) Engellilik

Fiziksel engel, doğum öncesi veya doğumdan sonra ortaya çıkan bir sebepten kaynaklı bireyde yapısal-biçimsel olarak fiziksel yönden bir bozukluk veya eksiklik oluşturan, bu nedenle de bireyin sosyal yaşama uyum sağlaması noktasında fiziksel fonksiyonlarını kullanmasına engel olan bir

sorundur (Cumurcu vd., 2012: 84).Bedensel engelli: normal yaşantısını sürdürmek için yapısal ve organik değişiklik veya eksiklik sonucunda toplumsal rolünü gerçekleştirmede ve rutin işlerinde yardıma ihtiyaç duyan kişidir (Kumtepe, 2001:19). Bedensel engellilik kendi içerisinde sınıflandırılmıştır.

1.3.1.1. Ortopedik Engellilik

Ortopedik engelli sınıfına; kas ve iskelet sisteminde şekil bozukluğu, fonksiyon kaybı, eksiklik veya yetersizliği olan bireyler girmektedir. Ortopedik engelli grubu içerisinde fiziksel organlarında kısıklık, eksiklik, fazlalık, hareket kısıtlılığı, eklem bozukluğu, romatizmal hastalığı, kas hastalığı, kemik hastalığı olanlar, spastikler, felçliler, serebral palsi ve spina bifida olan bireyler yer almaktadır(ÖZİDA, 2009:28). Ortopedik engel genellikle bireyin fiziksel aktivitelerini kısıtlamaktadır.

1.3.1.2. Görme Engelliliği

İnsanın beş duyu organından biri olan göz dışarıya açılan bir pencere görevi üstlenmektedir. Birey görme özelliği ile çevresindekiler; ışıklar, renkler, biçimler, boyutlar ve mesafeler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Birey temel ihtiyaçlarını karşılarken veya herhangi bir faaliyette bulunurken görme becerisinden faydalanmaktadır. Görme; iletişimden ulaşma, eğitimden istihdama kadar yaşamın her alanında kullanılan önemli bir beceridir. Bu nedenle birey görme becerisinde herhangi bir yetersizlik yaşadığında tüm yaşam faaliyetleri bu durumdan etkilenmektedir.

Görme engelli, görme bozukluklarından kaynaklı olarak görme sorunu olan kişidir (Büyüksan, 2009:7). Halk arasında görme yetisini tamamen kaybetmiş kişiler için görme engelli kavramı kullanılmaktadır. Bununla birlikte, görme kaybı dışında, göz protezi kullanmak durumunda kalanlar, renk körlüğü veya gece körlüğü gibi sorunlar yaşayanlar da görme engelli olarak ifade edilmektedir (Şahinöz vd., 2013: 2).

Görme engelliler; körler, az görenler ve görme yetersizliği olan bireyler olarak sınıflandırılmaktadır. Görme engellilik daha çok tıp alanında çalışanlar tarafından kullanılan “yasal tanım” ve eğitimciler tarafından kullanılan “eğitsel tanım” olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. İki tanımda da görme engellilik, körlük ve az görme olmak üzere iki şekilde açıklanmıştır. Yasal tanıma göre körlük, tüm düzeltmelerle birlikte en iyi gören gözün görme gücünün 1/10'ünçyani 20/200 feet(ayaklık) görme keskinliğine ya da daha azına sahip olması veya görme açısının20 dereceyi aşmaması durumudur.(MEB, 2007:7-8).Eğitsel açıdan körlük, görme bozukluğundan çok ciddi derecede etkilenme ve bundan dolayı da kabartma alfabeyle veya sesli anlatıma ihtiyaç duyma halidir. Az görme ise, büyük puntolu yazılar veya büyütücü aletler yardımıyla okuyabilme halidir (Gish 2002'den aktaran, Öztürk, 2011: 26).

Kırma kusurları, korneaya bağlı zedelenmeler ve diğer görme bozuklukları gibi birçok görme yetersizliği türü bulunmaktadır. Görme engellilik engel grupları içerisinde oran olarak oldukça fazladır. Dünya Sağlık Örgütü yaptığı bir araştırmada 2010 yılı için dünya genelinde 285 milyon insanda görme engeli olduğunu, bunların içerisinde 39 milyon insanın kör olduğunu belirtmiştir (WHO, 2013:5).

1.3.1.3. Dil ve Konuşma Engelliliği

İnsanın sosyal bir varlık olması nedeniyle yaşamlarının çoğunluğunu diğer insanlar ile beraber geçirmek durumundadır. Konuşma, bireyin diğer insanlarla iletişim kurabilmesi noktasında önemli bir araçtır. İnsan sahip olduğu duygularını, düşüncelerini ve arzularını ifade etmek ve bilgi alışverişinde bulunmak için konuşmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple konuşma ve dil problemleri hem bireyi hem de çevresindekileri olumsuz yönde etkileyen bir durumdur (MEB, 2009:1).

Hiçbir şekilde konuşma yetisi olmayan, konuşma esnasındaki hız, akıcılık ve ifadelerinde bozukluk olan kişiler dil ve konuşma engelli bireyler olarak tanımlanmaktadır. Duyma yetisi olmasına rağmen konuşamayanlar, herhangi bir nedenle gırtlığı alınmak zorunda kalanlar, konuşabilmek için bir araca ihtiyaç duyanlar, kekemelik yaşayanlar, agnozi, dizatri, ağzın iç ve dış kısmındaki yapıda bozukluk olanlar da bu grup içerisinde yer almaktadır (Öztürk, 2011:19). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde dil ve konuşma güçlüğü olan bireyler için; dili kullanma, konuşmayı edinme ve iletişimdeki güçlük nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey şeklinde tanım yapılmıştır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006).

Bu engellilik grubu, engellilik sahibi öteki gruplarla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu engelliğin birçok sebebi olabilmektedir. 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre dil ve konuşma engelliliğine neden olan en önemli faktör %23.88 oran ile hastalıklardır. İkinci önemli neden %15.90 oran ile genetik ve kalıtsal bozukluklar, üçüncü önemli neden ise sırasıyla % 10.49 ve % 10.31 oran ile zekâ geriliği ve işitme engeli (DİE Ve ÖZİDA, 2004).

1.3.1.4. İşitme Engelliliği

İnsanoğlunun dünyayı anlamasında görme ve işitme duyuları önemli rol oynamaktadır. Birey, dünyaya gelmesiyle birlikte önce çevresini gözlemleyerek birtakım çıkarımlarda bulunur ve daha sonra işiterek konuşmayı öğrenir. İnsanoğlu işitme duyusu sayesinde sosyalleşir, düşünür, konuşur, kendisini ve düşüncelerini ortaya koyar. Bu bakımdan işitme duyusu dil gelişimi, bilişsel gelişim, sosyal ve duygusal gelişim konularında önemli bir yere sahiptir (Türköz Sarp, 2014: 30).

İşitme engeli olan birey, tek veya her iki kulağını tam olarak veya kısmen kullanamayan bireylerdir. Hiç duymayan, az duyan ve işitme aracı kullanmak durumunda kalanlar da bu grup içerisinde yer almaktadır (ÖZİDA, 2009: 28). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde işitme engelli birey, işitme duyarlılığının kısmen veya tamamen kaybindan dolayı konuşmayı edinmede, dili kullanma ve iletişimde yaşadığı güçlükler nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan kişi şeklinde tanımlanmıştır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006). İşitme engelli bireylerin kulağında meydana gelen kısmi veya tam işitme kaybı, sosyal ilişkiler ve iletişim kurma noktasında çeşitli problemler yaşanmasına neden olmaktadır. Yaşanan problemlerden dolayı işitme engelli bireyler özel eğitim ve destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır (MEB 2006'dan akt., Cinisli, 2012: 4). İşitme engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımları noktasında erken tanı konulması, işaret dilinin yaygınlaşması, yeni işitme cihazı sistemlerinin yapılması ve bu cihazlara ulaşılabilirliğin sağlanması oldukça önemlidir.

İşitme engelinin; oluş zamanına, engelin derecesine, oluş sebebine, oluş yerine, oluş biçimine ve süreğenliğine göre sınıflandırılmaları bulunmaktadır. İşitme engeli, oluş zamanına göre iki grupta sınıflandırılmaktadır. İşitme kaybı çocuk dili kazanmadan ortaya çıkmışsa dil öncesi işitmezlik olarak ifade edilir. Eğer işitme kaybı dili kazandıktan sonra ortaya çıkmışsa dil sonrası işitmezlik olarak ifade edilir (MEB,2014:8):

İşitmeye bağlı engelliliğin oluş nedenine göre yapılan sınıflandırılma; doğumdan önceki süreç, doğum esnası ve doğumdan sonraki süreç olarak gruplandırılmıştır. İşitme kaybının oluş yerine göre yapılan sınıflandırma ise iletim tipi işitme kaybı, duyuşal sinirsel (sensörinöral) tipi işitme kaybı, karma (mix) tip işitme kaybı, merkezi (santral) tip işitme kaybı, psikolojik (fonksiyonel/organik olmayan) işitme kaybı şeklinde yapılmıştır (Türköz Sarp, 2014: 34-36).

1.3.1.5. Süreğen(Kronik) Hastalık

Süreğen hastalık; doğum ile ya da doğumdan sonra ortaya çıkmakta, kişinin rahatsızlığı nedeniyle eğitimine, işine, sosyal uyumuna olumsuz etki göstermektedir. Süreğen hastalıklar, aynı zamanda sürekli olarak bakım ve tedavi gerektirmektedir (Yıldırım, 2011: 69). Farklı bir tanıma göre, normal olandan sapma ya da bozukluk gösteren, geçici olmayacak şekilde yetersizlik durumu yaşatan, birtakım patolojik özellikte değişiklikler neticesinde ortaya çıkan, bireyin rehabilitasyonunun sağlanması için özel eğitime gereksinim duyulan ve sürekli bakım, gözetim denetim gerektiren durumları ifade etmektedir (Yılmaz Bolat, 2018:164).

Süreğen özellikte olan hastalıklar, bireylerin çalışabilme kapasitesi ve işlevleri konusunda bir engel olarak görülmektedir. Söz konusu hastalık süreci

kapsamında; kana bağlı hastalıklar, kalp ve damar merkezli hastalıklar, solunum ve sindirim ile ilgili sistemi hastalıklar, idrar yolları ve üreme organı ile ilgili hastalıklar, cilt ve deri hastalıkları, alerjiler, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları, HIV, AIDS ve diğer sürekli hastalıklar yer almaktadır (Öztürk, 2011: 19). Söz konusu hastalıkların sınıflandırılmasına bakılacak olursa; ömür boyunca devam etme, uzun süreler geçici olma, genetik olma ve sonradan ortaya çıkma bir takım kronik rahatsızlıklar ve hastalıklar şeklinde yapılabilir (Kırkincioglu 2003'den akt., Ozan Bulduk, 2014: 21-22).

Küçük yaşlarda özellikle de ergenlik döneminde bireye süregelen hastalık teşhisinin konması bireyin psikolojik rahatsızlıklar yaşaması noktasında önemli risk faktörlerinden birini oluşturmaktadır. Örneğin; kronik hastalığa sahip olan ergen bireylerin bu hastalıkları algılayabilmeleri ile anksiyete ve depresyon seviyeleri arasında bulunan ilgiyi analiz etmek için yapılmış bir araştırmada kronik hastalığa sahip olan bireyin hastalığa yönelik algı ve tutumları olumsuz ise depresyon, anksiyete ve endişe seviyesinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Liman, 2011:39-40). Süregelen hastalıkların ruhsal sorunlara ne boyutta yol açtığını araştırmak amacıyla 4-16 yaş arasında bulunan kronik hasta ve hasta olmayan çocuklar üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma bulgularına göre kronik hastalığı olan ve engelli olmayan çocukların psikiyatrik bozukluk riskleri, kronik hastalığı olan engelli çocuklara göre daha düşük olarak saptanmıştır (Cadman vd., 1987: 809).

Teknolojinin giderek ilerlemesiyle birlikte süregelen hastalıkların nedenlerine ve tedavi yöntemlerine dair bilgiler artmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda süregelen hastalıkların, yüksek orana sahip engellilik türlerinden biri olduğu anlaşılmıştır. Süregelen hastalıklar sadece hasta bireyi değil, aynı zamanda hasta bireyin ailesi ve yakın çevresinde bulunanları da etkilemektedir. Bu noktada hastalığın erken teşhis edilmesi, bireyin ve ailesinin tıbbi hizmetlerle desteklenmesi, sosyal destek verilmesi ve eğitim hizmetlerinde gerekli düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir.

1.3.2. Zihinsel Engellilik

Zihinsel engellilik konusundan bahsetmeden önce zekâ ve zihin kavramlarından bahsetmek daha uygun olacaktır. Zekâ, bireyin doğuşu ile ortaya çıkan ve yaşam boyu süren deneyimlerle gelişim gösteren sorunlara çözüm getirme gücüdür; zihin ise, tecrübe edilen bilgileri saklama gücüdür. Birey bu güçlerle kendisini ve çevresini anlayarak yaşanan olayları analiz eder. Böylece uyum içerisinde yaşamını devam ettirir (Murat, 2009: 26).

Zihinsel engellilik konusu tıp, psikoloji, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin inceleme alanına girdiğinden literatürde bulunan zihinsel engellilik tanımlarında zihinsel yetersizlik, zihinsel özür, mental retardasyon,

zekâ geriliği gibi birbirleriyle ilişkili birçok terim kullanılmaktadır (Kırlioğlu, 2015:7). Genel anlamda zihinsel engellilik; bireyin zihinsel yönden gelişiminde ortaya çıkan duraklama veya gerileme sebebiyle davranışları açısından aynı yaş gruplarına göre yeti ve işlev kaybı yaşaması durumudur (Kumtepe, 2001: 19).

Zihinsel olarak sahip olduğu yetersizlik durumundan etkilenen bireyler üzerinde tanı konulması, bilimsel açıdan uzun seneler gelişme göstermiş bir konu olup tanılanma süreci en çok tartışılan ve eleştirilen alanların başında gelmektedir. Tarihsel süreçler içerisinde zihinsel engelliliğin tanılanmasına yönelik gelişimler değerlendirildiğinde bedensel, görme ve işitme engelliliğine bağlı ortaya çıkan yetersizliklere tanı konulmasında hız kazanılmasına rağmen, zihinsel olarak ifade edilecek yetersizlik durumlarına tanı konulmasında görülecek zorlukların sürdürdüğü ortaya konulmaktadır. (Kaya, 2015: 175).

DSM-5'e göre zihinsel yetersizlik tanısı 3 kritere göre değerlendirilmiştir. Bu kriterlerden ilki; hem klinik değerlendirme hem de bireye göre uygulanan, kabul gören bir zeka ölçümü ile doğrulanan, akıl yürütme, sorun çözme, tasarlama, soyut düşünme, yargılama, okulda öğrenme ve deneyimlerinden öğrenme gibi entelektüel işlevlerde eksiklikler (zihinsel işlevlerde sınırlılık) olmasıdır. İkinci kriter; kişisel bağımsızlık ve toplumsal sorumluluk için gelişimsel ve toplumsal-kültürel ölçütleri karşılayamama ile sonuçlanan uyum işlevselliğinde eksiklikler (uyumsal davranışlarda sınırlılık) olmasıdır. Devam eden bir dayanak oluşturulmadıkça, uyuma bağlı noksanlıklar, evde, okulda, işte ve toplumun birçok alanında iletişim kurma, toplumsal katılımı sağlama ve bağımsız yaşayabilme gibi gündelik hayatın birçok alanında işlevsel olma özelliğini kısıtlamaktadır. Üçüncü kriter ise; entelektüel ve uyumsal eksikliklerin gelişimsel evrede (18 yaşından önce) başlamasıdır (Görmez, 2019: 25). Sheafor ve Horejsi 'ye göre bir kişinin zihinsel engelli olarak kabul edilebilmesi için üç özelliği olması gerekmektedir. Bu özellikler: IQ'sunun 70'in altında olması; konuşma, öz bakım, hafıza, problem çözme, sosyal etkileşim ve akademik beceriler gibi uyumsal davranışlarda belirgin kısıtlılık göstermesi; 18 yaşından önce bu bozukluk veya kısıtlılıkların ortaya çıkması şeklindedir (Sheafor ve Horejsi, 2015: 552).

Zihinsel engellilik durumuna sebep olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu nedenle zihinsel engelliliğin sınıflandırılması bu faktörler etrafında şekillenmiştir. Genel olarak zihinsel engelliliğin sınıflandırılması; oluşum nedenlerine göre, zihinsel engelliğin ağırlık derecesine göre ve destek sistemlerine göre yapılmıştır. Oluşum nedenlerine göre yapılan sınıflandırma doğumdan önce, doğum sırası ve doğumdan sonraki nedenler olarak

yapılmıştır (Güven, 2003: 63-64; Nar ve Cavyatkar, 2019: 933-934; Kumtepe, 2001: 20).

Zihinsel engelliliğin ağırlık derecesine göre yapılan sınıflandırma; psikolojik sınıflandırma ve eğitsel sınıflandırma olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Psikolojik sınıflandırma, zihinsel engelli bireylerin toplumsal yaşamdaki deneyimleri baz alınarak hafif, orta, ağır ve ileri derecede zihinsel gerilik şeklinde yapılmıştır (Ozan Bulduk, 2014: 10-11).

• Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik: bireyin zekâ katsayısının 50/55 ile 70 puan arasında olmasıdır. Söz konusu bireyler zihinsel ve kavramsal işlevlerde, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki hafif düzeydeki yetersizlikleri nedeniyle özel eğitim ile destek eğitimleri hizmetlerine sınırlı olsa da ihtiyaç duymaktadır. Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocukların görünürde normal çocuklardan hiçbir farkı yoktur. Bu nedenle okula başlamadan önce ebeveynleri veya çevresi tarafından engellilik durumu fark edilmeyebilirler. Hafif düzeydeki zihinsel engelli bireyler öz bakım becerilerini öğrenebilirler, ancak giysi seçimlerinde ya da alışverişlerde yardıma ihtiyaç duyabilmektedir. Engelli birey bazı zamanlarda sağlık kurallarının başka biri tarafından kendisine hatırlatılmasına gereksinim duyabilmektedir. Bu grup içerisindeki bireyler yaşadıkları kentte bir yerden bir yere gitmekte sorun yaşamamalarına rağmen kentler arasındaki hareketlilikte yardıma ihtiyaç duymaktadır (Yaralılar, 2010: 23-24; Yörükoğlu, 2012: 116).

• Orta düzeyde zihinsel yetersizlik: bireylerin zekâ katsayısının 35/40 ile 50/55 puan arasında olmasıdır. Bu grup içerisindeki bireylerde genellikle bedensel engeller de bulunabilmektedir. Zihinsel işlevlerin yanı sıra temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Orta düzeyde zihinsel yetersizliği bulunan bireyler özel eğitimle birlikte yardım almadan yemek yiyebilir, banyo yapabilir, çamaşırlarını yıkayabilir ve yetişkinliklerinde korumalı işyerlerinde çalışabilmektedir (Demirbilek, 2005: 37; Yörükoğlu, 2012: 116)

• Ağır düzeyde yetersizlik: bireyin zekâ katsayısının 20 ile 35 arasında olmasıdır. Zeka yaşı ortalama 3,5-6 yaş aralığında görülmektedir ve bu sebeple sürekli bakım ve gözetim altında olmaları gerekmektedir. Gündelik hayatını devam ettirecek basit motor ve iletişim yeteneklerini elde edebilirler, işaretler ve kelimeleri tanıyabilirler. Fakat uzun ölçüde düz şeklindeki yazıları okuyabilmeleri mümkün değildir. En basit öz bakım yeteneklerini kendi başlarına ya da birilerinin gözetimi ile gerçekleştirebilirler. Grup etkinliklerine katılabilirler (Ersoy ve Avcı, 2001: 148'den akt. Ozan Bulduk, 2014: 11).

• İleri derecede zihinsel yetersizlik: bireylerin zekâ bölümlerinin 20/25 puandan az olmasıdır. Bu bireylerin zihinsel yetersizliğin dışında başka yetersizlikleri de bulunduğundan söz konusu bireyler öz bakım, günlük yaşam

ve temel akademik becerileri kazanamamaktadır ve yaşam boyu bakım ve gözetime ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca ikinci bir engele sahip olma ihtimalleri ve ölüm oranları diğer gruplara göre oldukça yüksektir (Demirbilek, 2005: 37).

Zihinsel engelliğin eğitim gereksinimlerine göre sınıflandırılması eğitsel sınıflandırma olarak tanımlanmıştır. Bu sınıflandırmaya göre zihinsel engelli bireylerin neyi öğrenip neyi öğrenemeyecekleri ya da ne derecede öğrenebilecekleri göz önünde bulundurulduğu ve buna bağlı olarak, zeka bölümü temel alınarak yapılan sınıflandırmaya paralel şekilde “eğitilebilir”, “öğretilebilir”, “ağır” ya da “çok ağır” olarak yapıldığı belirtilmektedir (Eripek’ten akt., Kırhoğlu, 2015:9).Eğitilebilir zihinsel engelli grubuna giren çocuklar, özel eğitim desteği ile normal ilkökul imkânlarından yararlanabilir. Öğretilebilir zihinsel engelli çocukların ise temel akademik becerilerde eğitilmeleri söz konusu değildir. Ancak sosyal uyum, pratik iletişim ve öz bakım gibi becerileri öğrenebilmektedir. Ağır ya da çok ağır zihinsel engelliler ise klinik bakıma muhtaç bireylerdir (Yaralılar, 2010: 25-26).

Zihinsel engelli bireyler zihin kapasitesi ve gelişmelerindeki yetersizlik sebebiyle diğer insanlardan farklılık gösterir. Bu kişilerin algılama, anlamlandırma, konular arasında neden sonuç ilişkisi kurma, hatırlama ve kendini ifade etme gibi bilişsel yetenekleri zayıftır(Yaralılar, 2010:26-27). Bu sebeple zihinsel engelli bireyler ihmal ve istismara açıktır. Özellikle kendilerini ifade etme noktasında sorun yaşayan zihinsel engelli bireyler çeşitli sosyal tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin; zihinsel engelli çocuk ve gençlerin cinsel istismara uğrama riskinin diğer bireylerden fazla olduğu bilim adamları tarafından tespit edilmiştir (Seyyar, 2011: 161).

1.3.3. Ruhsal ve Duygusal Engelliler

Ruhsal ve duygusal engelli, duygu, düşünce ve davranışlardaki normalden farklı örüntüler nedeni ile günlük yaşam aktivitelerini tamamlamada kişiler arası ilişkilerini devam ettirmede güçlük yaşayan bireyler olarak tanımlanmaktadır (TUİK, 2010).

Herhangi bir sebeple bireyin ruhsal özelliklerinde yaşamın gereklerine uyamayacak düzeyde sürekli olarak yetenek ve fonksiyon kaybı olması duygusal engellilik olarak tanımlanmaktadır. Duygusal engellilik; davranış bozuklukları, duygusal bozukluklar, alışkanlık bozuklukları ve ağır ruhsal bozukluklar olmak üzere 4 grupta sınıflandırılmaktadır (Kumtepe, 2001: 20).

Duygusal yönden bireylerin yaşadıkları davranışsal bozukluk; olması gereken yaşta, kültürel normlarda ya da etnik normlardan farklılık gösteren, günlük yaşamda aksaklıklara yol açan ve eğitsel performansı olumsuz

etkileyen duygusal ve davranışsal tepkilerle karakterize bir yetersizlik türüdür. (MEB,2011'den akt. Akman, 2021: 9).

Ruhsal ve duygusal engellilik zaman zaman zihinsel engellilik türü ile iç içe kullanılmaktadır. Ruhsal ve duygusal bozukluk türleri; depresyon, bunama (demans), bilinç kaybı, madde kullanımına bağlı bozukluklar, şizofreni, duygu durum bozuklukları, anksiyete, uyku bozuklukları, kişilik bozuklukları, uyum bozuklukları, cinsel kimlik bozuklukları, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, dürtü-kontrol bozuklukları şeklinde sıralanabilir (Zastrow, 2013: 208-209).

Ruhsal ve duygusal engellilik türlerinden bazılarında değinecek olursak dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu: erken çocukluk döneminde başlayan gelişim düzeyine uygun olmayan, dikkati toplama, sürdürme hususunda zorluk yaşatan ve aşırı hareketlilikle kendini gösteren bir sorundur (Özaslan ve Bilaç, 2015: 2). Otizm, genel olarak üç yaşından önce ortaya çıkan, bireyin sosyal ve iletişim becerilerinin gelişmesini engelleyen ve davranış bozukluklarına yol açan nöro-gelişimsel bir bozukluktur (Olçay-Gül ve Tekin-İftar, 2012: 1). Şizofreni, çoğu kez adölesan dönemde sinsi bir şekilde başlayan bellek, dikkat, algı, sosyal biliş gibi birçok işlevde bozulmaya sebep olan mental bir bozukluktur (Özdemir, 2020: 4). Yukarıda bahsedilen ruhsal ve duygusal engellilik türlerinde en önemli husus erken tanı ve tedavidir.

2. ENGELLİ BİREYLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Engelliliğin sorun olarak nitelendirildiği dünyada engellilik durumu, hem engelli birey hem de ailesi açısından toplumsal yaşama katılımı ilgili zorluklar yaşanmasına neden olabilmektedir. Son zamanlarda engellilik, bir farklılık olarak kabul edilse de (Uzunaslan ve Duyan, 2019: 15), toplumun dezavantajlı grupları içerisinde yer alan engelliler; eğitim, bakım, barınma, yoksulluk, istihdam, ulaşım, erişilebilirlik, ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi konularda engellerle karşılaşmaktadır. Bu engeller genellikle birbirleriyle iç içe geçerek kendi aralarında bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin; fiziki alanda yaşanan bir sorun sosyal alanda farklı bir sorunu meydana getirebilirken, sosyal alanda yaşanan sorunda ekonomik alanda bir sorunu meydana getirebilmektedir. Çocuklar, yaşlılar, engelliler diğer dezavantajlı gruplara göre daha derinden etkilenmektedir. Bu dezavantajlı gruplara yönelik yapılan rehabilite edici çalışmalarda özellikle dikkat edilmekte ve sosyal adaletin sağlanması noktasında sosyal hizmetler kapsamında pozitif uygulamalarla desteklendiği bilinmektedir (Doğan ve Altıok, 2020: 2).

Ülkemizde engelli bireylerin yaşadıkları sorunları en alt seviyeye indirmek için çeşitli adımlar atılmıştır. Özellikle şûrular, engelli haklarının geliştirilmesi bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca günümüzde engellilik konusuyla ilgili farkındalık çalışmaları yapan birçok sivil toplum kuruluşu da bulunmaktadır. Engellilerin toplumla bütünleşmesi ve haklarının korunması amacıyla yeni yasalar çıkarılmıştır fakat yine de yasalarda eksiklikler bulunmaktadır. Engellilerin yaşadığı sorunların birçoğu yasalardaki eksikliklerin yanı sıra engellilikle ilgili toplumsal boyutun göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Engelli bireyler toplumda önyargılı, ayrımcı, dışlayıcı, duyarsız, damgalayıcı ve ötekileştirici tutumlarla karşılaşmaktadır. Söz konusu olumsuz tutumlar engelli bireylerin sosyal hayata katılmalarında önemli sorunları beraberinde getirmektedir.

2.1. Yoksulluk İle İlgili Sorunlar

Tarihinin her döneminde üretim güçsüzlüğü biçiminde ortaya çıkan yoksulluk, bütün toplumların karşı karşıya olduğu sorunların başında gelmekte ve dünyanın neresinde olursa olsun her ülke yoksullukla savaşmak zorunda kalmaktadır (Ak, 2016: 296). Yoksulluk, genel olarak yeterli kaynak ve gelir sahibi olmama durumuyken bunun yaratıları olarak insan yaşantısının onurlu bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli olan gıda, temiz su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri ve güvenlik gibi temel gereksinimlerden mahrum olmak şeklinde tanımlanabilir (Tire, 2017: 98). Yoksulluk sorunu, yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelere rağmen çağımızda hala varlığını sürdüren bir sorundur. Yoksulluğun azalmaması kaynaklara ulaşımındaki yetersizlik veya kaynakların dağılımındaki eşitsizlik ile

açıklanabilir. Farklı toplumsal gruplar için farklılık gösteren yoksulluk, özellikle yaşlılar, çocuklar, kadınlar, özürllüleri gibi dezavantajlı grupları çok daha fazla etkilemektedir. Ayrıca yoksulluk bu gruplarda iktisadi, kültürel, siyasal ve toplumsal dışlanmaya da sebep olduğu ifade edilebilir (Ak ve Közleme, 2017: 198).

Engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre toplum içerisindeki ayrımcı söylem ve tutumlara maruz kalmaları, engel durumları nedeniyle eğitim, sağlık, istihdam gibi alanlarda dışlanma ve erişim sorunları yaşamaları önemli bir sosyal gerçekliktir (Abay ve Güloğlu, 2015: 432). Bu gerçeklik engelli birey ve ailelerinin çeşitli problemlerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Özellikle ekonomik alanda dezavantajlı durumlar yaşanmakta ve engelli bireyler hayatları boyunca bu durumlarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Buradan hareketle engelli birey ve ailelerinin sosyal hayatta karşılaştığı en büyük problemin yoksulluk olduğunu söylemek mümkündür (Ölmezoglu, 2015: 18).

Yoksulluk, özel mülkiyetin ortaya çıktığı günden bu yana birey, aile ve toplumda farklı düzeylerde yansımaları olan sosyal bir sorundur. Yoksullaşmayla birlikte birey, aile ve gruplarda birçok dezavantajın ortaya çıkması muhtemeldir (Çobanoğlu ve Duran: 2022: 114). Çıkarlar doğrultusunda kabul edilebilir bir yaşam standardının sağlanamaması olarak ifade edilen yoksulluk olgusu, engelli olsun ya da olmasın bireylerin toplumla bütünleşmesini zorlaştırmaktadır. Yoksulluk ve engellilik arasında birbirine yakın, karmaşık ve çok boyutlu bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin anlamlandırılması amacıyla literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin Elwan (1999), yaptığı çalışma sonucunda engellilerin, engelli olmayan bireylerden daha yoksul olmalarının muhtemel olduğu ve yoksulluk içinde yaşayan insanların yoksul olmayanlara göre daha fazla engelli olma riskine sahip olduğu bilgisine ulaşmıştır. Loeba vd. (2008) ise, Güney Afrika'nın iki farklı yerleşim yerindeki yoksulluk ve engellilikle ilgili verileri bir araya getirerek, yoksulluk ve engellilik arasındaki ilişkiyi değerlendirdikleri çalışmada engellilerin, birçok hizmete erişmede sorun yaşamaları, topluma katılımlarının azalması, maddi açıdan zorluklar yaşamaları sebebiyle yoksullaştıkları sonucuna ulaşmıştır (Ayhan, 2019: 638-639).

Yoksullaşma, engelli bireylerin bulunduğu aileler için risk teşkil etmektedir. Engelli bireyin diğer bireylere kıyasla kişisel bakım, tıbbi hizmet, özel eğitim ve yardımcı aletler (İşitme cihazı, akülü araba) için fazladan giderleri olabilmektedir. Söz konusu masrafların giderek artması engelli birey ve ailesi açısından ekonomik sıkıntılara sebep olmaktadır. Bu bağlamda engelli birey ve ailelerinin yoksulluk olgusuyla karşı karşıya kalmalarının muhtemel olduğu söylenebilir (Köksal, 2019: 15).

Engellilik, yoksulluk olgusunun hem sebebi hem de sonucudur. Söz konusu sebep durumu şu şekilde açıklanabilir: engelli bireyler fiziksel yetersizlikleri sebebiyle dışlanma ve istihdam sorunu yaşamaktadır. Bu da engelli bireylerin ekonomik yetersizlikler yaşamasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Sonuç durumu ise şu şekilde açıklanabilir: yoksulluk nedeniyle tıbbi hizmetlere ulaşamaması ve yetersiz beslenme engelliliğe yol açabilir. Böylece yoksulluk sonucunda engellilik durumu meydana gelmiş olur. Kısacası engellilik işsizliği, işsizlikte yoksulluğu doğuran ya da tam tersi şekilde ortaya çıkan sosyal sorunlar zincirleme olarak birbirlerini tamamlamaktadır (Turgut, 2020: 282).

2.2. İstihdam Sorunları

Toplumsal yaşamda engelli bireylerin çalışan, kendi ihtiyaçlarını karşılayan bireyler olmaları için desteklenmeleri ve kamusal alanda iyileştirmelerin yapılması toplumsal yaşamın gereğidir. Bu doğrultuda engellilerin çalışma yaşamına ve sosyal hayata katılmalarıyla ilgili birçok düzenleme yapılmıştır. Özellikle Engelliler Hakkında Kanun ve İş Kanunu ile engelli bireylerin istihdamında büyük oranda artışlar yaşanmıştır. Kanunlarda yapılan iyileştirmeler, geliştirilen modeller ve teşvikler aracılığıyla engellilerin; tüketen ve bağımlı olan konumdan çıkarak üreten ve kendi ihtiyaçlarını karşılayan birey konumuna geçmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde engellilerin, hem kendi ekonomik durumlarına hem de ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmalarına imkân sağlanmıştır (Genç ve Çat, 2013: 367-368). Fakat her ne kadar engellilerin çalışmasını kolaylaştıracak gelişmeler olsa da istihdama giriş konusu ve beraberinde getirdiği işsizlik durumu halen engelli bireyler için önemli bir sorun teşkil etmektedir (Alp, 2014: 11). Çünkü bir işte çalışabilecek engelli bireylerin istihdam konusunda karşılaşacakları işsizlik sorunu, aynı zamanda bir gelecek kaygısını da gün yüzüne çıkaracaktır. Bireyin gelecekte kendisini ne beklediğini bilmemesi, gelecek kaygısının kaynağını da oluşturacaktır. Böylece engelli bireylerin bu konuda umutsuzlukla karşılaşması kaçınılmaz hale gelecektir (Çobanoğlu ve Göktaş: 2021: 133).

Engellilerin istihdamına yönelik en büyük engel, öncelikle işverenlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü herhangi bir engellilik durumu olmayan bireylerin, engelliler ile ilgili önyargıları ve yanlış tutumları bu sorunun temel kaynağıdır (Orhan, 2011: 55). Engellilerin çalışma performansları ve yetenekleri gibi konulardaki yaygın önyargıların varlığı, engelli çalışanın diğer meslektaşlarına kıyasla daha düşük üretkenlikle çalışacağı gibi yanlış algılamalar engellilerin iş hayatının dışında kalmalarına sebep olmaktadır. Engellileri iş hayatının dışında bırakan hususlardan birisi de engellilere iş edindirme, işe yerleştirme ve hatta işte ilerleme aşamalarında mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanamayışıdır. Diğer bir

husus ise aile, okul personeli ve sosyal çevresinin engelli bireyin başarabilecekleri konusunda düşük beklentilere sahip olmalarıdır. Bu durum sonucunda engellilerin özgüven kaybı yaşaması, iş ve çalışma yaşamına dair beklentilerinin zedelenmesi yine engel teşkil etmektedir. Söz konusu engellerin aşılması için engelli bireyler iş hayatına hazırlanmalı, gerekli mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunulmalı ve iş koçluğu yapılmalıdır (MESGEP, 2013: 19-20).

Engelli bireylerin işteki durumu ve cinsiyete göre dağılımıyla ilgili olarak yapılan Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre 2019 yılında çalışan engelli birey oranı %19,9 iken çalışmayanların oranı %80,1'dir. Çalışan engelli bireylerin %12,6'sı kadın, %32,9'u erkektir (TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması). Verilerden de anlaşılacağı üzere engelli bireylerin çalışma oranı oldukça düşüktür. Yetersiz istihdam nedeniyle işgücüne katılım noktasında dezavantajlı konumda olan engelliler, çalıştığı pozisyon bakımından genellikle kimsenin çalışmak istemediği, düşük ücretli, düşük vasıflı, düşük statülü iş alanlarında çalıştırılmaktadır (Thornton ve Lunt, 1995: 2). Dolayısıyla çalışan engellilerin çoğu işyerinden kaynaklanan sebeplerden dolayı işini severek yapamamakta ve kariyer yapma ya da terfi alma hususunda şansının olmadığını düşünmektedir (Aytaç ve Aydın, 2019: 83). İş hayatında kendisine yer bulamayan engelli vatandaşlar yoksulluk sorunuyla karşılaşmaktadır. Dünyada engelliler ile ilgili veriler incelendiğinde engelli bireylerin iş hayatında birçok sorunla karşılaştığı ve bu nedenle kendi işlerini kurmak zorunda kaldığı görülmektedir. Son yıllarda engelli bireylerin yoksullukla mücadelesi ve işsizlikle başa çıkma stratejisi olarak girişimcilik konusu desteklenmektedir (Eliöz, Tekin, vd., 2017: 572).

Engellilerin çalışma durumlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. TÜİK (2010) Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na göre; engellilerin %51,4'ü çalışmayacak durumda ağır engeli bulunduğu için, %29,2'si emekli-öğrenci-ev işleri ile meşgul ya da yaşlı olduğu için, %16,6'sı kendisine iş verilmeyeceğini düşündüğü için, %3,3'ü ailesi çalışmasına izin vermediği için, %10,7'si ise diğer sebeplerle çalışmamaktadır (TÜİK, Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010). Bunların dışında engellilerin istihdamı ve çalışmaması hususunda işverenlerin tutumları da oldukça önemlidir. İşverenlerin engelli istihdamına ilişkin tutumlarında engelin türü, engelin derecesi, daha önce engelli bireyle çalışma tecrübesi gibi parametreler etkili olmaktadır. Söz konusu parametrelerin doğru analiz edilmesi ve işverenlerin beklentilerinin net bir şekilde ortaya konması, engellilerin işverenler tarafından tercih edilmesi bakımından gereklidir. Örneğin belli engel türleri işverenler tarafından daha çok tercih edilmektedir (Akardere, 2005: 19). Bu engel türleri içerisinde en çok tercih edilenler; odaklanma sorunu ve dikkat dağınıklığı gibi problemleri diğer insanlara göre daha az oranda görüle işitme engellilerdir (Caner, 2019: 25).

Engelli bireylerin istihdam edilmesi bakımından 4857 sayılı İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesi önemli bir adım olmuştur. Söz konusu kanununun 30. maddesi uyarınca işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. İşverenin çalıştıracığı engelli işçi sayısı, aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri varsa, işyerlerinde bulunan toplam işçi sayısına göre hesaplanmaktadır (İş Kanunu, 2003). Her ne kadar çeşitli istisnalar dışında işyerlerinin engelli çalışma zorunluluğu olmuş olsa da çalışılan ortamın engelli bireye uygun olmaması sebebiyle işverenler engelli istihdamı konusunda zorlanmaktadır. İşyerinde fiilen engelli çalıştıramayan işverenlerin bir kısmı salt idari para cezasını ödememek amacıyla kanuna karşı hile yoluna başvurmakta olup işyerinde bizzat çalışmayan engellileri çalıştırmış gibi göstererek, sigortalarını ödemektedir (Engin, 2009: 27).

Engelli istihdamı alanında yapılan birçok düzenleme işverenlerin engelli bireylerin çalışmasına yönelik olumsuz algı ve tutumlarının önüne geçilmesi hususunda yeterli olamamıştır. İşverenlerin olumsuz tutum sergilemesine neden olan faktörlerin başında; engelli istihdamının zorunluluktan kaynaklanan bir ek maliyet getirmesi ve maddi kaygıların var olması gelmektedir. Engellilerin verimsiz olduğu önyargısı, çalışma arkadaşları üzerinde olumsuz etkileri olacağı ve bu sebeple de huzursuz bir çalışma ortamına neden olacağı yönünde kaygıların olması, işverenlerin engelli istihdamından kaçınmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca mevcut yasal düzenlemeler ve kota zorunluluğu sebebiyle engelli çalışanların verimsiz olsa dahi işten çıkarılamayacağı düşüncesi işverenlerin tutumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Gönülaçan, 2016: 112).

2.3. Eğitim ve Rehabilitasyon İle İlgili Sorunlar

Her insan, hayata gözlerini açtığı andan itibaren bir öğrenme sürecinin içerisinde kendisini bulmaktadır. Dünyaya gelen insan, yaşamını sürdürmek için bu süreci yaşamak zorundadır. Çevresini ve dünyayı öğrenmeye başlayan her insan, zamanla gelişen bu süreç içerisinde kendisini bulmaya ve tanımaya başlamaktadır. Sosyal yaşam içerisinde hem kendini hem de dış dünyayı tanımaya başlayan birey, bilgi ve becerilerini ortaya çıkartmak, geliştirmek ve iletirmek için eğitim almak zorundadır. Sosyolojik açıdan toplumsal bir kurum olarak kabul edilen eğitim, bireyleri toplumsal hayata hazırlayan, onların çevresini anlamasını ve keşfetmesini sağlayan bir süreçtir. Dolayısıyla eğitim kurumu, bireylerin yaşantısını devam ettirebilmesi için hayati bir öneme sahiptir (Dikici ve Alkan, 2020: 115-116). Eğitim, insan hayatının her anında karşımıza çıkan bir sosyal kurumdur. Çünkü eğitim, doğduğumuz andan itibaren başlar ve yaşam boyu devam eder. Bu açıdan eğitim, aynı zamanda yaşam boyu sürecek olan bir kültürel aktarım sürecidir (Dikici,

2020a: 7). İnsan hayatında yaşam boyu öneme sahip olan eğitim süreci, toplumda her kesimden insanlar için bir hak olarak kabul edilirken, engelli bireylerin de bu haklara sahip olduğu unutulmamalıdır.

Engellilerin toplum içerisinde var olmasını engelleyen bir diğer faktör de eğitim ve rehabilitasyon alanlarında yaşanan sorunlardır. Dünyada uygulanan eğitim sistemleri öncelikli olarak toplam nüfus içerisinde herhangi bir engelliliği bulunmayan bireyler dikkate alınarak planlanmaktadır. Bu durum daha en baştan eğitim sistemi içerisinde engelli bireylerin dışlanmasına sebep olmaktadır. İster bilinçli olsun isterse bilinçsiz olsun, bu dışlayıcı davranışı ortadan kaldıracak, engellileri de eğitim sistemi içerisine alacak ve toplumla bütünleşmelerini sağlayacak çeşitli programlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Hem çeşitli konularda engellileri dışlayan sürecin devam etmesi hem de onları toplumla bütünleştirme çabası çelişkili iki durumu ifade etmektedir. Söz konusu iki durum aynı anda varlığını sürdürdüğünden eğitim sisteminde çok da başarılı çalışmalar yapılamamıştır (Karataş, 2002: 47).

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 24.maddesi kapsamında engellilerin eğitimi ile ilgili olarak; eğitim hakkının ayrımcılık yapılmadan ve eşit fırsat sağlanarak gerçekleşmesi, eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine alması ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlaması için gerekli görülen önlemlerin alınması gibi ifadeler bulunmaktadır. Sözleşme içerisinde geçen eşit ölçüde fırsatların sağlanması ifadesi, eğitimde engellilere yönelik akla gelen bütün ayrımcılıkların ortadan kaldırılması bakımından bireylerin sahip oldukları haklar ve onurları ile sahip oldukları değerler gibi ilkelerin korunmasını güçlendirecek önemli unsur olarak görülmektedir (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009).

Hukuki anlamda engelli bireylerin temel eğitim hakları garanti altına alınmış olsa da engellilerin eğitim durumlarıyla ilgili istatistiklerde bu durumun olumlu bir yansıması görülememektedir. Eğitim istatistiklerinde engelli bireylerin eğitim seviyelerinin düşük olması mesleki bilgi seviyesinin de yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu durum engellilerin istihdamında büyük sıkıntılara neden olmaktadır (Orhan, 2011: 31).

Engellilikle ilgili en önemli hususlardan biride rehabilitasyon konusudur. Rehabilitasyon; kaybedilen bir yetinin tekrar kazandırılması ya da onun yerine yeni bir yetenek kazandırılarak engelli bireyin yaşamının daha kolay hale getirilmesidir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere engelli bireylerin rehabilitasyon hizmetlerinden mutlaka faydalanmaları gerekmektedir. Fakat bazı engelliler; ailevi sorunlar, ekonomik sorunlar, ulaşım sorunları ya da rehabilitasyon hizmetleri konusundaki bilgi eksiklikleri nedeniyle rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Rehabilitasyon sürecine

katılmayan engellilerin mikro, mezzo ve makro sistemlerde yaşadığı sorunlar devam edecektir. Bu bakımdan engelli bireylerin engel durumlarına göre rehabilitasyon imkanlarından faydalanması, onların toplumsal hayata katılımlarında önemli bir etken olacaktır (Yıldız, 2013: 143).

Engellilerin ekonomik hayatta yer alabilmeleri için bir meslek öğrenmeleri de oldukça önemlidir. Ancak engelli bireylerin kendilerine uygun mesleklerde eğitilerek uygun işlerde çalışabilmelerine yönelik yönlendirme yapılmasının topluma bir maliyet yükleyeceği düşünülmektedir. Hâlbuki engelli bireyler eğitilmediklerinden dolayı vasıfsız ve işsiz kalacaklardır. İşsiz kalmanın doğurduğu sonuçlar düşünüldüğünde yaşanan sorunlar topluma daha fazla bir maliyet yükleyecektir. Bu sebeple engelli bireyler eğitilirse ve kendilerine uygun bir işte çalışma imkânı sunulursa hem topluma katkıda bulunurlar hem de başkalarına yük olmaktan kurtulurlar (Eren, 2010: 32).

Engelliler, engel durumlarına ve çeşitlerine göre yüksek düzeyde bireysel ihtiyaçlara sahip olmaktadır. Bu spesifik ihtiyaçlar ne kadar çok giderilirse, öğrenmeye yönelik ilgi ve istek o kadar artmış olacaktır. Bu ifadeyi daha da açıklamak gerekirse örneğin; herhangi bir bedensel engeli bulunan kişinin yapacağı faaliyet ya da etkinlik sırasında başka bir kişinin yardımına ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Söz konusu kişiye gerekli yardımların sağlanması ve faaliyeti yapmasına yönelik ihtiyaçlarının karşılanması, o kişinin öğrenmeye karşı motivasyonunu artırmış olacaktır (Sarı, 2005: 339).

Ülkemizde engellilerin eğitim hakları her ne kadar kanunlarla güvence altına alınmaya çalışılmış olsa da eğitim-öğretim ve rehabilitasyon alanında yaşanan sorunlar devam etmektedir. Engelli bireylerin eğitim sistemi içerisinde yer alması diğer bireylere göre daha kritik bir öneme sahiptir. Sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için; herhangi bir engellilik durumu olan bireylerin, sahip oldukları engelliliklerinden ötürü yitirdiği yetilerinin olumsuz yönde ortaya çıkan etkileri, asgari seviyeye indirilmesi, birtakım sağlık sorunlarının üstesinden gelinebilmesi amacıyla gerek duyulan rehabilite çalışmaları ve eğitim hizmetlerinin sağlanması ve herkes gibi eğitim sisteminde yer alarak bireysel yeteneklerinin geliştirilmesi gereklidir. Engelli bireyin bilgi düzeyinin artması noktasında ailesinin tutumu çok önemlidir. Bu hususta aile çocuğunun engelli olduğunu öğrendiği andan itibaren engellilikle ilgili bilgi edinmeli, çocuğuna yönelik özel eğitim imkânlarını araştırmalı, çocuğunun yeteneklerini fark edip yapabilecekleri konusunda her zaman destek olmalıdır. Bu şekilde davranan bir ailede büyüyen engelli bireyin sosyal hayata daha iyi katılabileceği, özgüveninin yüksek olacağı ve geleceğe yönelik kaygılarının azalacağı düşünülmektedir (Sevinç ve Çay, 2017: 223).

Türkiye’de engelli çocukların eğitim ve rehabilitasyonlarında kaynaştırma ilkesi benimsenmektedir. Engelli bireylerin eğitim ve öğretim hayatına katılmaları amacıyla uygulanmakta olan kaynaştırma eğitimi programları uygun bulunan devlete bağlı okullarda devam etmektedir. Ayrıca devletin denetlediği ve devletin çıkarmış olduğu yasalarla yönetilen özel kişilerin sahip olduğu özel eğitim kurumları da bulunmaktadır. Devlet aracılığıyla ya da özel eğitim kurumları aracılığıyla engelli bireylere sunulan bir takım hizmetlerin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri; kaynaştırma sınıflarının, özel eğitim okullarının ve personellerin az sayıda olması şeklinde sıralanabilir. Fakat engelli bireylerin eğitimindeki temel problem bilinçlendirme eksikliğidir. Özellikle engelli bireylerin yer aldığı ailelerin engellilik hakkında bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Birçok anne-baba, engelli olan evlatlarının aslında hiçbir şeyi öğrenemeyeceklerini, başarı gösteremeyeceklerini düşünmekte hatta genellikle bu durumu bir kader olarak görüp, engelli çocuğunu toplum içerisine çıkarmamaya çalışmakta ve bu duruma yaşamlarının sonuna kadar katlanmaktadırlar. Oysaki temel eğitimde aile desteği zorunludur. Bu bakımdan söz konusu sorunların giderilmesinde, engelli çocuklar açısından en uygun olarak kabul edilebilecek eğitimi görmelerinde ve vakti geldiğinde herhangi bir iş alanında istihdamlarının sağlanmasında lüzum görülen şey bu anlayışın anne-babalara kazandırılmasıdır. Devletin çıkardığı yasalar bunu desteklemeli ve ilgili kurumlarda bu konuda çalışmalar yapılmalıdır. Ortaklaşa bir şekilde gerçekleştirilen bilinç kazandırma faaliyetleri, var olan önyargıları ortadan kaldıracak ve engellilerin sosyal hayata katılımlarını destekleyecek en önemli çözüm yollarından biridir (Toplu, 2009: 83-84).

2.4. Bakım ve Barınmayla İlgili Sorunlar

Engelli bireyler, bakım ve barınma konusunda da sorunlar yaşamaktadır. Engelli bireyin bulunduğu aileler genellikle engelli bireye karşı fazla koruyucu ve kollayıcı tutumlar sergilemektedir. Bazen bu tutum engelli bireyi daha da fazla engelle başa çıkmak zorunda bırakmaktadır. Ailenin aşırı korumacı niteliğe bürünmesi, engelli bireyin özgüvenini kaybetmesine ve bağımsız bir şekilde yaşam sürememesine yol açabilmektedir (Kesgin, 2014: 4-5). Toplumda engelli bireylerin diğer bireyler gibi sağlıklı bir halde yaşamlarını sürdürebilmeleri için engellilerin bakım hizmeti aldığı yerden dışarıya çıkabilmeleri ve yaşadıkları toplum bünyesinde bakım, barınma, destek ve yardım hizmetlerinden faydalandırılmaları gerekmektedir (Öztürk vd., 2017: 50).

Engelli bireyler bakım sorunlarının yanında barınma konusunda da sorunlar yaşamaktadır. Bazı araştırmalarda, tek başına hayatını sürdürmeye çalışan engelli bireylerin evlerinin yaşamaya elverişli olmadığı ve hijyen

noktasında yetersiz olduğu görülmüştür. Bu durum engelli bireyin daha fazla sağlık sorunu yaşamasına sebep olmaktadır (Genç, 2015: 85).

Engeli sebebiyle başkalarından yardım ve bakım görmeden hayatını sürdüremeyen kişiler bakıma muhtaç kişi olarak nitelendirilmektedir. Sosyal bir risk olan bakıma muhtaçlık ise; kişinin günlük hayatın akışı içerisinde yapması gereken aktivitelerini başkalarından yardım almaksızın uzun süreli ya da kalıcı olarak yapamaması halidir (Seyyar, 2004: 5-6). Engelli bireyin bakıma muhtaç olması öncelikle aileleri etkileyen bir olgudur. Ebeveynler için, engelli bir çocuğun bakımını sağlamak oldukça zor bir sorumluluktur. Engelli bir çocuğun bakımı, normal bir çocuğun bakımından daha fazla enerji ve özveri gerektirebilir.

Engellilik durumu ya da kronik hastalığı sebebiyle bakıma gereksinim duyan kişi, hem kendisinin hem de bakımını sağlayan kişinin günlük yaşam aktivitelerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bakım verme sürecinin, bakım veren kişiler üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymaya çalışan araştırmacılar yük kavramını ortaya atmıştır (Uğur, 2006: 6).

Objektif yük; fiziksel işler ve bakımın ortaya çıkardığı güçlükler olup bir bireyin diğer bireyin gereksinimlerini karşılamak için harcadığı zaman ve enerji olarak tanımlanmaktadır. Bakım vericinin tüm işleri (ödemeler vb.), deneyimleri (aile ya da sosyal ilişkilerin bozulması) ve yapamadığı aktivitelerini (hobiler, kariyer, meslek) kapsamaktadır. Subjektif yük ise; kısaca bakım vericinin algıladığı yük olup bakım vericinin, içinde bulunduğu durum nedeniyle duygularında ortaya çıkan değişikliklerdir. Genel olarak hissedilen duygular üzüntü, buhran, kaygı, utanç duyma, suçluluk hissetme duygusu halinde olabilmektedir. Bakımda yaşanan yükün sürekli devam etmesi bakım verenin kendisine zaman ayırmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum sebebiyle engelli bireyin bakımını üstlenen kişinin yaşam kalitesi düşmekte, mutsuzluk, anksiyete, uyku problemleri, depresyon gibi psikolojik sorunlar yaşamakta ve yaşam doyumu olumsuz yönde etkilenmektedir (Koçak, 2011: 8).

Bakım süreci hem engelli birey için hem de bakım veren kişi için oldukça zor ve sıkıntılı bir süreçtir. Engelli birey ailesine yük olduğunu düşünebilmekte ve bundan dolayı suçluluk duygusu hissedebilmektedir. Dünyada ve ülkemizde kadınların çalışma yaşamındaki sayılarının artması, geniş aile tipinden çekirdek aile tipine dönüşmesi, konutların küçülmeye gitmesi ve ekonomik açıdan yaşanan yetersizlik gibi sebepler bakıma muhtaç bireylerin aile içinde bakımını zorlaştırmaktadır. Bu zorlukların aşılması için engelli bireyin ailesi tarafından bakılmasını sağlayacak hizmetlerin oluşturulması oldukça önemlidir. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bakım yükü, sosyo-ekonomik bir takım nedenlere bağlı olarak üstesinden gelinemeyecek

noktalara geldiğini tahmin ettiklerinden, engelli ailelerin desteklenmesine yönelik yasal düzenlemelere sosyal politikaları içinde yer vermeye başlamışlardır (Taşdelen ve Ateş, 2012: 23).

2.5. Ulaşılabilirlik/Erişilebilirlik Sorunları

Ulaşılabilirlik; sosyal, bilimsel, mesleki ve ekonomik faaliyetlere katılabilme bakımından engelli bireyler için oldukça önemli bir husustur (Seyyar, 2001: 225). Erişilebilirlik; yapay ya da doğal fiziksel çevre başta olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel çevreye ulaşabilme, bu çevrelerde verilen hizmetlerden faydalanma ve katkı sağlama imkânlarına sahip olmayı ifade eden bir kavramdır. Erişilebilirlik, her türlü hakkın kullanılmasında mühim bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu engelli bireylerin sahip olduğu hakları kullanma noktasında bir vasıta olmakla birlikte, bağımsız bir şekilde yaşamının ve sosyal yaşamın bütün sahalarına girebilmenin de koşuludur. Genel olarak dünya ülkelerinde kamuya açık halde olan yapılar ve ulaşımın sağlanmasına hizmet eden mekanizmaların engellilerin erişimine elverişsiz olması, engellilerin iletişime dair gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması birçok engelli bireyi iş bulmaktan, çalışmaktan, eğitim almaktan ve sağlık sorunlarının üstesinden gelmek için sağlık kurumlarına müracaat etmekten caydırmaktadır. Engellilerin bağımsız ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmeleri için diğer bireyler gibi eşit şekilde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi dâhil olmak üzere bilgiye ve iletişime, halka açık olan tesis ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekmektedir (Çağlar, 2012: 542-543).

Türkiye’de engellilerin eğitim hayatına veya çalışma hayatına katılmalarının önündeki en büyük problemlerin başında erişilebilirlik veya ulaşılabilirlik gelmektedir. Eski adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile TÜİK’in (2010) yaptığı Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması’na göre engellilerin %66,9’u kaldırımların, yaya yollarının ve yaya geçitlerinin; %66,3’ü oturdukları binanın; %59,5’i dükkân, market, mağaza ve lokantaların; %58,4’ü kamu binalarının; %55,4’ü postane ve banka benzeri yerlerin engelli bireylerin kullanımına uygun olmadığını ifade etmiştir.

Engellilerin sosyal çevrelerine ulaşabilmesi onların toplumsal yaşama katılmaları açısından oldukça önemlidir. Özellikle spor, sinema, tiyatro, eğitim, seyahat, kütüphane, ibadethane gibi bireylerin sosyalleştiği mekânların ulaşılabilir olması gerekmektedir (Fırat ve diğerleri, 2009: 137-138). Bu hususta belediyeler fiziksel engelleri ortadan kaldırmada temel görev ve sorumluluk sahibidir. Fiziksel engelle karşılaşan bireylerin ailevi, sosyal ve ekonomik sorunların üstesinden gelmesi gittikçe zorlaşmakta ve engelli bireylerin içine kapanarak toplumdan soyutlanmaları ile sonuçlanabilmektedir. Kentsel toplumsal mekânın engelli bireylerin

kullanımına uygun hale getirilmesi, belediyelerin çözüm ortağı olması ve kentte aktör olmalarının gereğidir (Kesgin, 2014: 6-7).

2.6. Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılıkla İlgili Sorunlar

Toplumların ekonomik, siyasi, kültürel, ahlaki, dini, etnik köken gibi yapısal özelliklerine göre şekil alan sosyal dışlanma kavramının tanımlanması oldukça güçtür. Genellikle özünde sosyal bütünleşme olgusunun karşısında olarak kabul edilen sosyal dışlanma; bireyin toplum ile olan bütünleşmesini sağlaması ve bireyin kendi geleceğini inşa etmesi noktasında fırsatlara ulaşımını engelleyen temel gereksinimlerden yoksun olması, toplum ile olan ilişkilerinin sona ermesi, sivil, siyasi, ekonomik ve sosyal vatandaşlık haklarından yoksun kalma ya da bırakılma süreci olarak ifade edilebilir. Sosyal dışlanma, toplum içerisindeki bazı grupların, toplumsal bütünü ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adaletli bir şekilde faydalanamaması üzerine odaklanmaktadır (Sapancalı, 2005: 53).

Sosyal dışlanma, engelli gibi dezavantajlı birey ve grupların çeşitli alanlarda toplumla bütünleşememesine neden olmaktadır. Söz konusu dışlanma; bireylerin eğitim ve barınma imkanlarından, çalışma yaşamından, sağlık, ulaşım, rehabilitasyon gibi hizmetlerden ya da sosyal ilişkilerden dışlanma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Sınıf, ırk, etnisite, din, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik gibi nedenlerle toplumsal olarak dezavantajlı durumda olan birey ya da grupların sosyal dışlanmaya uğrama olasılıkları daha fazladır (Köten ve Erdoğan, 2014: 22-23).

Ayrımcılık ise gerek iş hayatı içerisinde gerekse sosyal yaşamda etkili olan, tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde varlığını sürdüren bir olgudur. Ayrımcılık fırsat eşitliği ve muamele eşitliğine zarar verecek biçimde sonuçlanan; ırk, renk, cinsiyet gibi spesifik özelliklerinden dolayı insanlara farklı muamele etmek anlamına gelmektedir. Ayrımcılık, eşitsizlik biçiminde sonuçlanmakta ve eşitsizliği daha da kuvvetlendirerek sosyal dışlanmanın da temelini oluşturmaktadır (Asrak-Hasdemir, 2004: 69).

Ayrımcılık, bir bireye ya da gruba yönelik önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümüyle ilgili bir süreçtir. Önyargılar ve ayrımcılık, hoşlanmama, hor görme, kaçınma ve nefret etme gibi olumsuz duyguları içeren tutumlara yol açmaktadır (Göregenli, 2012: 21).

Engelli bireylerin bulunduğu ailelerin sosyal hayatlarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Engel durumu, hem ailenin sosyal çevreyle ilişkisini hem de sosyal çevrenin aileyle olan ilişkisini etkileyebilmektedir. Aileler toplumun engellilere yönelik reddedici, aşırı merhametli, kalıplaşmış tutumlarından dolayı kendilerini sosyal haklarını kullanma hususunda

sınırlamaktadır. Özellikle engellilere karşı toplumsal önyargılar ve dışlayıcı tavırlar ailelerin sosyal yaşam alanlarına engelli birey ile birlikte dâhil olmalarını engellemektedir. Ayrıca toplumun engelli bireye ve ondan dolayı ebeveynlerine nasıl bakılacağı, suçlu göreceklere kaygısıyla bir utanma ve buna bağlı bir geri çekilme durumu da dışlanmaya sebep olmaktadır (Gültekin, 85-86).

Engelli bireyler ve aileleri; istihdamdan dışlanma, iktisadi dışlanma, toplumsal dışlanma, kültürel dışlanma, mekânsal dışlanma, kurumsal dışlanma, siyasal dışlanma gibi değişik dışlanma boyutlarının hepsinde birden dışlanma sorunuyla karşı karşıya kalabilmektedir (Gökçeoğlu-Balcı, 2009: 40). Bu noktada engelli birey ve ailelerinin, toplum içindeki yaşamları bakımından doğrudan veya dolaylı biçimde ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya en fazla maruz kalan bireyler olduğunu söylemek mümkündür. Engelliliğe dayalı ayrımcılık, engele dayanılarak ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tanınmasını, söz konusu haklardan yararlanılmasını ve kullanılmasını engelleyebilecek ya da zorlaştırabilecek her türlü uygulama, davranış ve yasal düzenlemeyi kapsamaktadır. Yukarıda ifade edilen durumların gerçekleşmesi engelli birey ve ailelerini toplumdan uzaklaştırmakta, yalnızlaşmalarına neden olmakta ve toplumsallaşma gereksinimlerine ket vurmaktadır (Gültekin, 87-88).

Engellilik, sağlık sorunu olmanın yanı sıra önemli bir sosyal sorundur. Bu nedenle engellilerin önündeki engeller kaldırılmadığı sürece engellilerin toplumsal yaşamdan dışlanmaları ve sosyal sorunları devam edecektir. Engelli bireyin bir alanda dışlanması diğer bir alanda da dışlanmasına sebep olmaktadır. Örneğin istihdamdan dışlanan bir engelli vatandaş sosyal güvenlikten de dışlanmış olacak, bu da bireyi yoksullaşmaya itecektir. Engellilerin sosyal güvenlikten dışlanmaması için köklü bir anlayış değişikliğine ve çalışmanın önemini reddetmeyen ancak istihdamla sınırlı olmayan genişlikte bir sosyal koruma hukukuna gereksinim vardır. Bu noktada hak niteliğinde sosyal yardımlar ve bu yardımlarla eşgüdümlü, sosyal dışlanmayla mücadele amaçlı sosyal hizmetler oldukça önemlidir (Gökçeoğlu-Balcı, 2009: 54).

3. ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUMLAR VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

3.1. Tutum Kavramı

Tutum kavramı, insanın yaşamı boyunca öğrenilmekte olup toplumsallaşma sürecinin içinde yer almaktadır. Bu sebeple insanlar değişik alanlarda birbirlerinden farklı tutumlara sahip olabilmektedirler. İnsanın yaşamında çok güçlü bir etkiye sahip olan tutumlar, aslında büyük ölçüde bireyin eylemlerini ortaya koymadan önceki niyetlerini ifade etmektedir. Tutumları olumlu ya da olumsuz olarak ayırtırmak mümkündür. Olumlu tutumlar, iyimserlerde görülebilen olumlu tepki türleriyken olumsuz tutumlar genellikle kötümserlerde gözlenmektedir. Tutumlar; bireylerin çevreye uyumunu kolaylaştıran bir sistem olmanın yanı sıra, bireylerin davranışlarını yönlendirici gizil bir güçtür. Buradan hareketle tutum dinamiğinin oluşma ve değişme olgusunun incelenmesi ile tutumların işleyiş şekli ortaya çıkabilecek ve davranışları önceden tahmin olanağı doğmuş olacaktır (Eroğlu ve Şimşek, 2013: 128).

Tutumları açıklamaya çalışan araştırmacılar, tutumların bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç bileşeni olduğunu belirtmektedir. Bilişsel bileşen; bireyin bir nesneye yönelik düşünce, bilgi ve inançlarını oluşturmaktadır. Duygusal bileşen; bireyin bir nesneye ilişkin duygusal tepkilerini içermektedir. Davranışsal bileşen ise tutumun konusuna ilişkin belirli bir davranış eğilimidir. Duygusal ve bilişsel bileşenlere uygun olarak hareket etme eğilimini yansıtmaktadır. Her bileşen birbirleriyle ilişki içerisinde olup tutum üzerinde de etkili olabilmektedir (Eroğlu ve Şimşek, 2013:134-135).

Tutumlar bireylerin; aile, arkadaş, komşu, öğretmen gibi kimselerle iletişimi sonucunda oluşmaktadır. Tutumlar ne kadar güçlü olsa da, bireyler bazı zamanlarda sahip oldukları tutumların dışında, değişik davranışlar sergileyebilmektedir. Grup baskısı, bulunulan ortam, sosyal statü, yararcı eğilimler, inanılan, güvenilen kişilerin etkisinde kalmak, çıkarlar gibi nedenlerden dolayı bazen tutum ve davranış arasında tutarsızlıklar oluşabilmektedir (Ozan Bulduk, 2014: 33).

3.1.1. Engellilere Yönelik Tutumlar

Engelli bireyler söz konusu olduğunda engelli olmayan bireylerin davranışları açısından tutum kavramı önemli bir yere sahiptir. Tutumlar, genel olarak bireylerin yaşam deneyimleri sonucunda ortaya çıkan ve ilgili olduğu durumlarda bireylerin davranışlarına yön verebilen ruhsal açıdan bir hazırlık

durumu şeklinde kabul edilmektedir. Kısaca tutum; davranışsal eğilimler barındıran; bilgiler, inançlar ve düşünceler bütünü olarak açıklanmaktadır (Aydın, 2003: 125).

Engellilere yönelik tutumlar söz konusu olduğunda, tarihsel süreçte yaklaşık olarak 18. Yüzyıla gelene kadar engelli bireylerin genellikle ihmal ve istismar sorunlarıyla baş etmek zorunda kaldıkları, kendi kaderlerine bırakıldıkları, küçümsenerek toplumdaki dışlandıkları, akla sığmayan bir takım hareketlere maruz kaldıkları, ebeveynlerinin işledikleri bir günahtan ötürü ceza olarak gönderildikleri düşüncesi ile tuhaf karşılandıkları, cadı muamelesi gördükleri, eğitim imkânlarından ve toplumsal hizmetlerden eksik bırakıldıkları söylenebilir. 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadarki dönemde, engelli bireylerin özel eğitim hizmetlerinden yararlanmasına ve toplumla bütünleşmesine yönelik olumlu ve olumsuz yaklaşımlar varlığını sürdürmüştür. 20. yüzyılın ortalarından günümüze kadar ise engelli bireylerin toplumsal hizmetlerden en iyi şekilde faydalanmaları için gereken önlemlerin alındığı ve eğitimlerinde çağdaş gelişmelerle paralel şekilde yasal düzenlemeler yapıldığı görülmektedir (Çetintaş, 2017: 13).

Kültürel bir kavram olan engellilik; insanın biyolojik doğasından ziyade varlığını sürdürdüğü sosyal ve kültürel alanda diğer insanlarla birlikte anlam kazanmaktadır. Anne karnında veya doğumdan sonra ortaya çıkan engelliliğin sosyal ve kültürel anlamı, bireyin engellilik durumuna yönelik tepkilerinde ve toplumun engelli bireye yönelik bakış açısında şekillenmekte olup söz konusu anlam toplumdaki topluma değişikliğe uğramaktadır (Burcu, 2002: 86). Ülkemizde 2010 yılında yapılan bir çalışmada engelli bireyler, kendilerine yönelik dışlayıcı tutumların varlığıyla ilgili yöneltilen soruya %68 evet, %32 hayır cevabı vermişlerdir (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 234). Engelli bireylere yönelik olumsuz kalıp yargıların ortaya çıkması sonucunda ortaya çıkan, engelli bireyleri dışlayan ve ayrımcı tutumlar engelli birey ve ailelerinin toplumla bütünleşmelerine ket vurmaktadır. Oysaki engelli bireylerin içerisinde buldukları çevre onların başkalarına bağımlı yaşamamalarında ve sosyal katılımlarını sağlamada son derece önemlidir. Bu sebeple gelecekte engellilerle ilgili birimlerde görev yapacak olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmeleri, başkalarının da olumlu tutum geliştirmelerine yönelik katkıda bulunmaları ve her türlü ayrımcılıkla mücadele çalışmalarında aktif rol oynamaları gerekmektedir.

3.2. Engelliğe Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar Ve Modeller

Engellilik kavramı, ilkel topluluklardan uygar medeniyetlere kadar her dönemde varlığını sürdürmüştür fakat söz konusu kavramın değer ölçütü toplumdaki topluma farklı nitelikler taşımıştır. Yaşanılan coğrafya, sosyal ve

siyasal yapılar, egemen olan üretim tarzı, toplumun kültürel özellikleri, yaşam biçimleri, felsefi ve dini yapısı engelliliğin değer ölçütlerini şekillendirmiştir (Akbayram, 2020:11). Bundan dolayı tarihsel süreç içerisinde engelliliğe yönelik kuramsal yaklaşımlar ortaya çıkmış olup engelliliği anlamak amacıyla oluşturulan yaklaşımlar, modeller aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Llewelyn ve Hogan, 2000:158). Dolayısıyla geliştirilen farklı yaklaşımlar birtakım modellere kaynaklık etmiştir. Modeller; toplumda ortaya çıkan engelli(lik) algısının resmi belgelerle, kurumsal özelliğe sahip uygulamalara nasıl yansındığını göstermektedir. Modellerle birlikte, hem belli bir dönem ve konuma dair engelli hakları tasvir edilmiş hem de engelli haklarının gelişimine de katkıda bulunulmuştur. Ayrıca modeller engellilik olgusunun evrensel tanımının yapılmasında, geliştirilmesinde ve kapsamının belirlenmesinde de önemli bir yere sahiptir (Çağlar, 2011: 58).

3.2.1. Geleneksel (Ahlaki-Dini-Moral) Model

Literatüre bakıldığında engelliliği anlamaya yönelik çeşitli modellerin var olduğu görülmektedir. Bu modellerden ilki ve en eski olanı, genellikle moral model ya da ahlaki model olarak bilinen geleneksel modeldir. Engellilik durumu, bilimsel ya da sosyal bir konu olarak değerlendirilmeden önce var olan bir takım yaklaşımlar geleneksel model içerisinde değerlendirilmektedir. Söz konusu modele göre engellilik durumu, doğrudan günahkârlık ve kötülüğe bağlıdır. Yaklaşımına göre engelliliğin asıl nedeni kötülük yapmak değil kötü olmaktır (Erkan, 2004: 31).

Ahlaki modele göre engellilik; insanın içinde bulunan şeytanın veya ahlaksızlığın dışı vurumu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış engelli bireyi ve ailelerini toplum içerisinde müşkül duruma sokmuştur. Çevresi tarafından damgalanan ve dışlanan engelli birey ve ailesi büyük bir utançla baş başa kalmıştır. Hatta çeşitli suçlamalara ve cezalara maruz bırakılmışlardır. Bununla birlikte engelli bireyin bedenine şeytanın ve kötü ruhların hâkim olduğu anlayışı uzun süre varlığını sürdürmüştür (Arıkan, 2002: 12).

Feodal dönemin toplumsal yapısına denk gelen geleneksel model, geleneksel yapıya özgü kültürel ve dini açıdan belirlenmiş bilgi, görüş ve uygulamalarla temellendirilmiştir. Engelli bireylerin kişisel şanssızlıklarının nedeni ya tanrının takdiri olarak görülmüş ya da yaşanan toplumun geleneklerine has bir düşünce yapısından kaynaklandığı düşünülmüştür. Alt model olarak sayılabilecek merhamet modeline göre ise engellilik bazen tanrının bir cezalandırması bazen de tanrının seçmesi sebebiyle iyi, merhametli, hayırsever davranışlarda bulunulması gereken durum olarak görülmüştür. Bundan dolayı engellilik genellikle kader kavramıyla ilişkilendirilmiştir (Okur ve Erdugan, 2010: 249).

3.2.2. Medikal (Tıbbi-Bireysel) Model

Engelliler tarihsel süreç içerisinde önceleri, en temel haklara erişimden bile mahrum bırakılan, ikinci sınıf, yardıma ve bakıma muhtaç, yaşamlarını başkalarına bağımlı şekilde sürdürebilen, korunmaya gereksinimi olan bireyler olarak görülmüş ve “patolojik” bir vaka olarak ele alınmıştır. Bu sebeple engellilik literatüründe tıbbi model olarak da bilinen medikal model ortaya çıkmıştır (Özgökçeler ve Alper, 2010: 34).

Dünyada tıp ve rehabilitasyon alanlarının gelişmesiyle birlikte insan vücudu ve işleyişi ile ilgili bilgi birikiminde önemli bir artış sağlanmıştır. Edinilen bilgiler ışığında, engellik kavramının tanımlamalarında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Engellilik, fiziksel olarak engelli kişinin işlevsel kapasitelerini bozan bir eksiklik ya da anormallik durumunu ifade etmiştir. Medikal model; fiziksel, duyuşsal veya bilişsel engelleri, biyolojik veya fizyolojik eksiklikler açısından açıklamaktadır. Ayrıca bu modelde çeşitli engellilik türlerinin kökenleri ve sonuçları arasındaki nedensel ilişki vurgulanmaktadır (Ghosh, 2012:8).

Yakın döneme kadar engellilik konusunda en etkili ve yaygın yaklaşım olarak varlığını sürdüren medikal modele göre engellilik; bireysel bir patoloji ve sakatlık sorunu olarak kabul edilmiştir (Bricout vd., 2004: 48). Modernizasyon sürecinde engelliliğe ilişkin geliştirilen ilk yaklaşım olan medikal model, engellilik kavramını bireysel zayıflık ve hastalık üzerinden tanımlamaktadır. Bu modelle tıbbi yöntemlerin gelişimi sağlanmış, konuya daha rasyonel ve bilimsel bir yaklaşım getirilmiştir. (Topçuoğlu, 2014: 129)

Medikal modelde, engelli bireyin kendi özelliklerinden dolayı çeşitli sınırlıklarının olduğu düşüncesi vardır. Bu düşünce engellilerin teşhis, tanı, tedavi, bakım ve izleme programlarının güçlendirilmesine imkân sağlamıştır. Koruyucu ve önleyici programların geliştirilmesi, engelliliğe yol açan doğumsal ve edimsel nedenlerin önemli bir bölümünün ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur. Ancak medikal modelde, engelli bireyler çeşitli engelleri ve yetersizlikleri nedeniyle toplumda normal bireylerden ayrı bir konumda görülmektedirler. Medikal modelin engelli bireyleri bu şekilde ayrıştırması, bazı sorunlara çözüm üretirken ayırıcı ve damgalayıcı tutumlar içermesinden dolayı pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Böylelikle koruyucu ve önleyici programlar, engelli bireylerin yaşam kalitesini yükseltme hususundaki beklentileri karşılama noktasında yetersiz kalmıştır (Genç ve Çat, 2013:365; Özgökçeler ve Alper, 2010: 37). Dünya’da engelliliği bir hastalık olarak kabul eden medikal modelin engelliliği açıklamadaki yetersizliğinden dolayı engelliliği engelliliğe dönüştüren düzenleme eksikliklerine odaklanan sosyal modele doğru bir değişim gözlenmektedir (Güngör ve Güneş, 2012: 25).

3.2.3. Sosyal Model (İnsan Hakları Modeli)

Sosyal model; engelliliğin bireye indirgenmesi ile engellilik olgusunun, herhangi bir yetersizlik sonucunda oluşan yeti kaybı veya sınırlılığına bağlı olarak ortaya çıktığı düşüncelerine bir tepki olarak doğmuştur (Özgökçeler ve Alper, 2010:37). Tıbbi nedenler çerçevesinde ve medikal model kapsamında ele alınan engellilik olgusu, bireylerin fiziksel özellikleri ile değerlendirilirken sosyal modelle birlikte toplumsal bir sorun olduğu bakış açısı ile değerlendirilmeye başlanmıştır (Oliver, 1990: 78).

Sosyal modelin sosyal hak anlayışı, medikal modelden sosyal olana doğru radikal bir dönüşümle gerçekleşmiştir. Esasında medikal model engelliliğe ayrımcılık, farklılık ekseninde bakarken sosyal model daha çok bütünleşme, kaynaşma ekseninde bakmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde medikal modelin aksine sosyal modele göre; engelli bireyin kendisinden kaynaklı değil toplumda ona dayatılan engellerden kaynaklı sorunlar yaşadığını söylemek mümkündür. Sosyal modele dayanak oluşturan ana düşünce; insanın biyolojik varlığının dışındaki faktörlerin de engelliliğe sebep olabilecek bir potansiyele sahip olduğu gerçeğidir. Söz konusu modelde engellilik biricik ve bireysel bir deneyim olarak kabul edilmektedir. Bu deneyimin birey ile çevresi arasındaki kesişmenin bir ürünü olarak biyolojik, sosyal, kültürel, politik, hukuki ve ekonomik yönleri bulunmaktadır. Ayrıca sosyal model engellilerin toplumsal yaşamda eşitlik ilkesi temelinde var olmaları gerektiğini öngörmüştür. Bu model temelde engellilerin ekonomik yetersizliklerine vurgu yaparak; çalışma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal hakların sağlanması ve söz konusu haklara ulaşabilmeleri açısından gerekli yasal, politik ve idari önlemlerin alınmasına odaklanmaktadır (Okur ve Erdugan, 2010: 254; Meşe, 2015: 90; Arıkan, 2002: 11-12).

Sosyal model engelliliği hem bireysel hem de toplumsal bir mesele olarak kabul etmiş ve engellilerin içinde buldukları durumun sadece bireysel patolojiden değil; sosyal dışlanmadan, fırsat eşitsizliğinden, sosyal adaletsizlikten ve haklarını tanımamasından kaynaklandığını belirlemiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse sosyal model; sosyal politikaların engellilerin spesifik ihtiyaçlarına uygun olarak belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 1970 sonrasında refah devleti anlayışının gelişmesiyle birlikte devletin vatandaşlara olan yükümlülükleri daha çok artmış ve sosyal haklar dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına göre şekillenmeye başlamıştır (Topçuğlu, 2014: 131-132). Sosyal hizmette esas olan, öncelikle sosyo-ekonomik yapı içerisinde zorlanan, sıkışan ve çözüm yolu bulmakta zorlanan bireylerin ve grupların ‘temel gereksinimlerini’ karşılamak suretiyle, sorunlarını çözmek ve ülkedeki sosyo-ekonomik yapıya ‘uyumlarını’ sağlamaktır (Çobanoğlu ve Aytekin, 2022: 207).

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Problemi

Kuşkusuz toplumu etkileyen herhangi bir problemin çözüme kavuşturulması için öncelikli olarak mevcut problemin nedenlerinin araştırılması, anlaşılması ve analiz edilmesi gerekir. Bu bağlamda toplumun engelli bireylere yönelik duyarlılıklarını artırabilmek için öncelikli olarak engelliliği nasıl algıladıklarının araştırılması gerekmektedir. Engelli bireylerle çalışma yapacak bölümlerden biri olan sosyal hizmet bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin, engelliliği nasıl algıladıklarının araştırılması; engellilik konusundaki bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması, engellilere yönelik olumsuz tutum ve davranışların değiştirilmesi, engellilerin toplumla bütünleşmelerini mümkün kılacak önemli hususlardan biridir.

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli müracaatçıların kişilik özellikleri, aile yapısı gibi spesifik özelliklerine uygun olarak planlama yapabilmesi ve gerektiğinde hizmet modellerini yeniden yapılandırabilmesi engelli bireylerin toplumla bütünleşmeleri noktasında hayati önem taşımaktadır. Sosyal çalışmacılar engelli müracaatçılar için hizmet sürecini planlama, gerçekleştirme, izleme ve denetleme süreçlerinde aktif rol oynayan meslek elemanlarıdır. Bu sebeple sosyal çalışmacının sosyal hizmet alanındaki uygulamaları gerçekleştirmesi için üstlenmesi gereken sorumluluklar bulunmaktadır. Geleceğin sosyal çalışmacıları olan sosyal hizmet bölümü öğrencileri çalışacakları müracaatçı grubuyla ilgili önceden bilgi sahibi olmayabilir. Sosyal hizmet bölümünü seçtikten sonra müracaatçı grupları hakkında bilgi sahibi olabilir. Bu durumda olan öğrenciler uygulama alanında çeşitli zorluklar yaşayabilir. Özellikle hassas müracaatçı gruplarından biri olan engelli bireyler ile çalışma noktasında öğrencilerin tutumları oldukça önemlidir. Bu araştırma ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmış olup elde edilen bulgular doğrultusunda engelli bireyler ile ilgili tutumları etkileyen faktörler saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilmiş olan bulguların niteliği doğrultusunda sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları belirlenerek, engelli bireylere yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirecek önerilerde bulunulmasına imkân sağlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Temelleri insan hakları, sosyal refah, sosyal adalet kavramlarına dayanan sosyal hizmet; toplumun tüm üyelerine özellikle toplumdaki engelli, yaşlı, kadın, çocuk, göçmen gibi dezavantajlı gruplara yönelik sosyal değişimi desteklemek, sosyal işlevselliği artırmak, toplumsal eşitsizliğin önüne geçmek, insanların iyilik durumlarını ve problem çözme becerilerini geliştirmek, sosyal sorunlarını çözmek, sosyal uyumlarını kolaylaştırmak

amacıyla geliştirilen bir disiplindir. Sosyal çalışmacı ise birey ve toplum arasındaki uzlaşmayı sağlayan profesyonel eğitim almış kişidir. Sosyal hizmet alanında çalışan bireyler farklı özellikteki müracaatçı gruplarıyla çalışmak durumundadırlar. Bu açıdan bakıldığında sosyal hizmet disiplininin çalışma alanının bilinmesi sosyal çalışmacılar ve sosyal hizmet bölümü öğrencileri için oldukça önemlidir (Selcik ve Güzel, 2016: 462). Engelli müracaatçılarla çalışma yapacak olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin; her engelli bireyin kişisel, sosyal ve ekonomik işlevselliğini en üst düzeyde sürdürmesine yardımcı olması gerekmektedir. Çalışma yaparken engelli bireylere yönelik tutumlar müdahale planının başarılı bir şekilde gerçekleşmesi noktasında ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple geleceğin sosyal çalışmacılarının engelli bireylere yönelik tutumlarının araştırılması gerekmektedir. Öğrencilerin eğitim sürecinde, tutumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve söz konusu duruma uygun eğitimler verilmesi hem engelli bireyler için hem de sosyal hizmet bölümü öğrencileri için faydalı olacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı; Gümüşhane Üniversitesi'nde öğrenim gören Sosyal Hizmet Bölümü 4.sınıf öğrencilerinin engelli müracaatçılarla çalışma ve engelli müracaatçılara yönelik tutumlarının incelenmesidir. Ayrıca söz konusu öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumları ile bazı değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlanmıştır.

4.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma; Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4.sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin engelli bireylerle çalışma ve engelli bireylere yönelik tutumlarının incelendiği ilk çalışma olması nedeniyle özgün bir nitelik taşımaktadır. Araştırmada sosyal hizmet mesleğine uygulama alanında katılacak olan öğrencilerin müracaatçı gruplarından biri olan engelli bireyler ile ilgili olumlu ve olumsuz tutumları ve bunları etkileyen faktörlerin saptanması planlanmaktadır. Araştırmadan elde edilecek bilgilere göre sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirecek önerilerde bulunulacaktır. Araştırmanın; engelli müracaatçılara yönelik tutumlarla ilgili olarak sosyal hizmet bölümü öğrencilerine verilen eğitimlerin nasıl olması gerektiği noktasında katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Söz konusu öğrencilerin bu çalışma neticesinde sunulan önerileri kullanarak uygulama yapmaları, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeleri hedeflenmektedir. Buradan hareketle çalışmanın alana katkı sağlayarak, ilgili konu başlığını içeren çalışmalara da kaynak olması beklenmektedir.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin müracaatçı olarak engelli bireylerle çalışma ve engelli bireylere yönelik

tutumların incelendiği araştırmada gerekli verilere ulaşabilmek amacıyla nicel araştırma yöntemi uygulanmış ve anket tekniğine başvurulmuştur. Anketin uygulanacağı öğrencilerin belirlenmesinde basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle demografik verilere ulaşmak adına katılımcılara birtakım sorular yöneltilmiştir. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesinde Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan “Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor” araştırması kapsamında geliştirilmiş “Özürlülere Yönelik Tutumlar Ölçeği” kullanılmıştır. Tutumlar; eğitim, kişilerarası ilişkiler, çalışma yaşamı, aile yaşamı, kişisel özellikler, yetkinlik ve bağımsız yaşam alt ölçeklerine göre değerlendirilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler kullanılarak, sorulara verilen cevapların frekans değerlerini gösteren düz tablolar oluşturulmuştur. Anket sorunlarından elde edilen veriler bağlamında öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

4.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni sosyal hizmet bölümü lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklemi ise, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü’nde 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında öğrenim gören 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında Sosyal Hizmet Bölümü 4. Sınıfta örgün ve ikinci öğretim olarak kayıtlı 118 öğrencisi olduğu görülmektedir. Bu örneklem grubu içerisinde çalışmanın amacına ulaşılabilmesi amacıyla 100 öğrenciye anket uygulanmıştır. Anketin uygulanacağı örneklem grubunu öğrenciler, basit tesadüfi örneklem yöntemi ile tespit edilmiştir.

4.6. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında verilerin toplanabilmesi için basit tesadüfi örneklem yöntemi ile tespit edilmiş öğrencilere anket tekniği uygulanmıştır. Anketlerin öğrencilere uygulanması, 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılı içerisinde, 01.04.2022-01.05.2022 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

4.7. Araştırmanın Sınırlıkları

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin müracaatçı olarak engelli bireylerle çalışma ve engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği ile ilgili olan araştırmamız, yalnızca Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 4.sınıfta öğrenim gören öğrencilere yönelik olmasıyla sınırlılıklara neden olmaktadır. Araştırma anket uygulanan öğrencilerin engellilerin eğitimi, kişilerarası ilişkileri, çalışma yaşamı, aile yaşamı, kişisel özellikleri, yetkinlik ve bağımsız yaşamlarıyla ilgili düşünceleri ile sınırlıdır.

4.8. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışma “Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin müracaatçı olarak engellilerle çalışma ve engellilere yönelik tutumları olumludur.” Temel hipotezine dayanmaktadır. Araştırmanın alt hipotez başlıkları ise şunlardır:

- Öğrencilerin, engellilerin eğitimiyle ilgili tutumları olumludur.
- Öğrencilerin, engellilerin kişilerarası ilişkileriyle ilgili tutumları olumludur.
- Öğrencilerin, engellilerin çalışma yaşamıyla ilgili tutumları olumludur.
- Öğrencilerin, engellilerin aile yaşamlarıyla ilgili tutumları olumludur.
- Öğrencilerin, engellilerin kişisel özellikleriyle ilgili tutumları olumludur.
- Öğrencilerin, yetkinlik ve bağımsız yaşamlarıyla ilgili tutumları olumludur.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLANMASI

5.1. Öğrencilerin Sosyo-Demografik Durumlarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Sosyo-demografik bulgular kapsamında; araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri, yaşları, herhangi bir engele sahip olma durumları, ailelerinde engelli birey bulunma durumu ve yaşadıkları yerleşim birilerine ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Yaş	21	3
	22	36
	23	35
	24	12
	25	3
	26	4
	27	3
	28	1
	29	1
	30	1
	31	1
Toplam	100	100

Araştırmaya sosyal hizmet bölümü 4.sınıfta öğrenim gören toplam 100 öğrenci katılmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen verilere göre, katılımcıların %3'ünün 21 yaşında, %36'sının 22yaşında, %35'inin 23yaşında, %12'sinin 24yaşında, %3'ünün 25yaşında, %4'ünün 26yaşında, %3'ünün 27yaşında , %1'inin 28yaşında , %1'inin 29yaşında, %1'inin 30yaşında ve %1'inin 31yaşında oldukları belirlenmiştir. Yapılan araştırmaya katılan öğrencilerin 4.sınıfta oldukları göz önünde bulundurulduğunda büyük çoğunluğunun 22 ve 23 yaşlarında olmasıyla; Türkiye'deki birçok üniversite 4.sınıf öğrencisinin yaş aralığı ile benzerlik kurabileceği noktada anlamlandırmak mümkündür.

Tablo 2. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri

Seçenekler		Sayı	Yüzde(%)
Cinsiyet	Erkek	22	22
	Kadın	78	78
Toplam		100	00

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan 100 sosyal hizmet bölümü öğrencisinin %22'sinin erkeklerden, %78'inin ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Türkiye'deki sosyal hizmet bölümlerindeki erkek öğrenci sayısı çoğunlukla kadın öğrencilerden daha azdır (Kırılıoğlu, 2019: 29). Araştırmanın 4.sınıfta öğrenim gören öğrencileri kapsadığı ve söz konusu öğrencilerin sayılarının azlığı göz önünde bulundurulduğunda araştırmada cinsiyet dengesi gözetilmemiştir. Demografik değişkenler açısından farklılık ortaya koyan çalışmalara bakıldığında; kadınların erkeklere göre engelli bireylere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Bu durum, kadınların doğuştan getirdiği koruyucu özelliklerle toplumda öğretmen, anne gibi roller üstlenmesi ve bu rollerle uyumlu olarak engelli bireylere karşı daha koruyucu ve ilişki kurucu olmalarıyla açıklanabilir (Mamotoğlu ve Tasa, 2018:4).

Tablo 3. Araştırmaya katılan öğrencilerin engellilik durumu

Seçenekler		Sayı	Yüzde(%)
Engellilik Durumu	Evet	1	1
	Hayır	99	99
Toplam		100	100

Araştırmaya katılan 100 sosyal hizmet bölümü öğrencisinin %1'inin engelli olduğu, %99'unun ise herhangi bir engellilik durumu olmadığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin neredeyse tamamında herhangi bir engel durumu söz konusu olmadığından öğrencilerin ölçek sorularına çoğunlukla empati yaparak cevap verdiği düşünülmektedir. Empati; başka bir kişinin iç dünyasına göre düşünebilme, hissedebilme, duygu ve düşüncelerine karşılık verebilme olarak düşünülebilir. Empati, duyarlılık, tutum önemli ölçüde birbiriyle ilişkili kavramlardır. Duyarlı insanlar başkalarının duygularını fark etme ve onlar gibi hissetme hususunda diğerlerinden daha başarılıdır (Pala, 2008: 14). Empatik eğilim ve empatik becerinin kazanılmasında ise birçok faktör rol oynamaktadır. Kişisel özellikler, çocukluk yaşantıları, ebeveynlerle ilişkiler, sosyal çevre ile ilişkiler, model alınan kişilerin özellikleri gibi birçok etmen empatik eğilimin gelişmesi ve empatik becerinin kazanılmasında önemli unsurlardır (Bahar,

2018: 61). Kazanılan empatik becerilerin ve duyarlılıkların, tutumları etkilediğini söylemek mümkündür.

Tablo 4. Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinde veya çevrelerinde engelli birey bulunma durumu

Seçenekler		Sayı	Yüzde(%)
Ailede Veya Çevrede Engelli Bulunma Durumu	Evet	49	49
	Hayır	51	51
Toplam		100	100

Araştırmaya katılan 100 sosyal hizmet bölümü öğrencisinin %49'unun aile üyeleri arasında veya çevresinde engelli bireyin bulunduğu, %51'inin ise aile üyeleri arasında veya çevresinde engelli bireyin bulunmadığı belirlenmiştir. Bireylerin ailesinde veya çevresinde engelli bireyle temasının olup olmaması engelli bireylere yönelik tutumlarını etkileyen en önemli demografik değişkenlerden biridir. Yapılan bir araştırmada arkadaşları arasında engelli birey bulunanların engelli bireylerin haklarına daha çok önem verdikleri belirlenmiştir (Horner ve diğerleri, 2002:365). Önyargı ve tutumların birbirleriyle etkileşim içinde olduğu dikkate alındığında; yapılan bazı araştırma bulgularına göre engellilere yönelik önyargı üzerindeki, engelli yakının olup olmaması temel etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Engelli yakını olan bireylerin, engellilere yönelik önyargı düzeylerinin engelli yakını olmayanlara göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. (Chan ve diğerleri, 1988: 267; Jaques, Linkowski ve Sieka, 1970: 54). Bu noktada engellilerle ilişki ya da iletişim halinde olmanın engelli bireylere yönelik tutumları daha olumlu hale getirdiği belirtilmiştir. Ailesinde veya çevresinde engelli birey bulunma durumunu ele alan tüm çalışmalar, ailesinde ya da çevresinde engelli bulunan kişilerin, engelli tanıdığı olmayanlara göre; engellilere yönelik tutumlarında daha olumlu olduklarını ortaya koymaktadır (Mamatoğlu ve Tasa, 2018: 5).

Tablo 5. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşadıkları yerleşim yeri durumu

Seçenekler		Sayı	Yüzde(%)
Yaşanılan Yerleşim Yeri	Köy	18	18
	İlçe	35	35
	İl	47	47
Toplam		100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %18'inin köyde, %35'inin ilçede, %47'sinin ise ilde yaşadığı bilgisine ulaşılmıştır. Tabloya bakıldığında

öğrencilerin çoğunluğunun illerde yaşadığı görülmektedir. Yaşanılan yerleşim yeri sorusu, öğrencilerin hayatlarını sürdürdükleri merkez olarak sorulmuştur. Burada öğrencilerin zaman geçirdikleri yerin niteliği veya yetiştikleri yerin yapısal olarak karşılık geldiği toplumsal alanlar öğrenilmek istenmiştir. Çünkü bireyle toplum arasındaki sosyal ilişkiler, bireylerin ve toplumların yaşam alanı olarak kullandıkları mekânlarla doğrudan ilişkilidir. Kurulu çevre içerisinde hayatlarını sürdüren bireylerle sosyal mekânlar, birbirlerinin yaşamlarını etkileyerek toplumun kimliğinin oluşturur. Buradan hareketle mekân ve toplumun birbirlerini inşa ettiği, yapılandırdığı ve değiştirdiği söylenebilir. Toplumsal ilişkilerde mekânlar, bedenlerin nasıl algılanacağını belirleyen önemli dinamiklerden biridir. Bu durum bedenin, dâhil olduğu sosyo-mekânın belirlediği sınırlılıklar içerisinde kültürel olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır. Yaşanılan toplumun engellilik kavramına yüklediği anlamlarla, içinde yer alınan sosyal mekânlar engelli bireylerin sosyal ve kültürel ilişkilerinin niteliğini belirleyerek engellilere yönelik tutumları şekillendirmektedir. Engelli bireyler toplumda oluşturulan mevcut olumlu ve olumsuz algılarla hayatlarının her evresinde karşı karşıya kalmaktadır. Engellilere yönelik tutumları, algıların belirlediği düşünüldüğünde şehirlerdeki engelli algısı ve köylerdeki engellilik algısı arasında farkların olduğunu söylemek mümkündür(Su ve Burcu Sağlam,2020:98-110).

5.2. Engellilere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırmaya katılan öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarına ilişkin olarak ölçekte bulunan maddelere verdikleri yanıtların yüzdelik değerleri ve katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine ait değişkenler ile ölçeğin eğitim ortamı, kişilerarası ilişkiler, çalışma yaşamı, aile yaşamı, kişisel özellikler ve yetkinlik ve bağımsız yaşam alt ölçekleri arasındaki ilişkiye yönelik bulgularına yer verilmiştir. Aşağıda Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin her bir maddesine ilişkin cevapların yüzdelikleri hesaplanmış olup grafikler halinde sunulmuştur.

5.2.1. Engellilerin Eğitimi İle İlgili Görüşler

Tablo 6. Engellilere sadece evlerinde eğitim verilmelidir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	65	65
Katılmıyorum	23	23
Kararsızım	8	8
Katılıyorum	4	4
Tamamen Katılıyorum	0	0
Toplam	100	100

Eşitlik kavramını en basit şekilde hak temelli bir sosyal bilim yaklaşımıyla ifade edecek olursak toplumdaki her bireyin adil, eşit ve ihtiyaçları doğrultusunda toplumun kaynak ve fırsatlarına erişebilmesini ifade eden sosyal ve yasal bir norm olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim konusu da bireylerin eşit olarak faydalanabilecekleri bir hak olarak kabul edilmelidir (Uzunlaşan ve Tek, 2019: 281). Eğitim kurumunun birçok önemli işlevi bulunmaktadır. Nitekim eğitim kurumunun işlevleri bağlamında genel bir değerlendirme yapılmak gerekirse, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan, bireyde bir dünya görüşünü ortaya çıkaran, çevreye ve topluma bakış açısı kazandıran, bireyin yeteneklerini geliştiren, ekonominin gereksinim duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirmede oldukça önemli olan sosyal bir kurumdur (Dikici, 2022: 82). Bireyler her ne kadar eğitim haklarına sahip olsalar da, eğitimlerini sürdürmek için ihtiyaç duyduğu paraya yeterli oranda sahip olamama, burs miktarının azlığı ve burs alma olanaklarının yetersizliği, barınma, ulaşım, beslenme konusunda yaşanan güçlükler gibi sorunlarla sık sık karşılaşmaktadır (Doğan ve Akçalı, 2021: 315). Bu sorunlar engelli bireyler içinde karşılaşılabilecek sorunlar olarak ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %88'inin engellilere sadece evlerinde eğitim verilmesine karşı olduğu belirlenmiştir. Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere; katılımcıların büyük bölümü engellilerin toplumdaki soyutlanarak eğitim almalarına karşıdır. Engelli bireylerinde diğerleri gibi eğitim hakkı bulunmaktadır fakat toplumsal yaşamın çoğu alanında karşılaşılan ayrımcılık olgusuyla engellilerin eğitimi konusunda da karşılaşılmaktadır. Oysaki engelli bireylerin akranlarıyla aynı ortamda eğitim alması yaşam kalitesini artıracak beceri ve davranışları akranları aracılığıyla öğrenmesini sağlamak için önemli bir fırsattır. Engellilere sadece evlerinde eğitim verilmesi gerektiği görüşü engelli bireylerin sosyalleşmelerini ve toplumsal hayata katılmalarını olumsuz yönde etkileyecektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin engelli müracaatçılarla çalışabilecekleri düşünüldüğünde söz konusu görüşe büyük çoğunluğunun katılmaması engelli bireylerin evlerine hapsolmemeleri hususunda önemli bir role sahiptir.

Tablo 7. Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	83	83
Katılmıyorum	8	8
Kararsızım	4	4
Katılıyorum	5	5
Tamamen Katılıyorum	0	0
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %91’i “Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir” düşüncesine katılmamaktadır. Sosyal devlet anlayışı gereği her birey eşit haklara sahiptir. Bu anlayışın belki de en önemli özelliği “eşitlik” arayışıdır. Eğitim hakkı açısından düşünüldüğünde eşitlik kavramı, eğitimin herkese ve hiçbir özel hak gözetmeksizin denk olarak sunulmasını ifade etmektedir (Kılıç ve Tanman, 2009: 5). Bu anlamda her bireye eğitime ulaşma hakkı ve imkânı verilmelidir. Şişman’a göre: “İnsan onuruna yaraşan bir yaşam düzeyine ulaşabilmesi için, engelli ya da değil tüm bireylerin asgari bir eğitim ve öğrenim sahibi olması gereklidir” (Şişman, 2014: 57). Bu bağlamda düşünüldüğünde eğitim sisteminin; her bireyi asgari bir eğitime ulaştırma amacı taşıması ve her bireye potansiyelinin tamamını kullanabileceği bir eğitim fırsatı oluşturması gerektiği söylenebilir. Anket sorusuna verilen cevaplara göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun bu ifadelerle aynı doğrultuda düşündüğünü ve sosyal adalet, sosyal eşitlik kavramlarına dikkat ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 8. Engelliler için harcanan para boşa harcanmış paradır.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	85	85
Katılmıyorum	5	5
Kararsızım	4	4
Katılıyorum	3	3
Tamamen Katılıyorum	3	3
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %90’ı “Engelliler için harcanan para boşa harcanmış paradır” düşüncesine katılmamaktadır. Engelli müracaatçılara sunulan hizmetlerde aktif rol oynayan meslek gruplarının başında sosyal hizmet gelmektedir. Bu sebeple öğrencilerin büyük çoğunluğunun söz konusu düşünceye katılmaması beklenen bir sonuç olmuştur. Engelli bireylerin eğitim, sağlık, barınma, ulaşım, bakım gibi konularda destek görmesi hayat standartlarının daha iyi bir noktaya taşınmasını sağlamaktadır. Bu desteğin gerek devlet eliyle gerekse özel kuruluşlar aracılığıyla yapılabilmesi için maddi kaynak gereklidir.

“Eğitim ortamı” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engelli bireylere eğitim verilmesi gerektiğine, engellilere verilecek eğitimin evde verilmemesi gerektiğine ve engelli bireylere yapılacak yatırımların boşa gitmeyeceğine inandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kuşkusuz eğitim, bir insanın yeterli gelire sahip olmasında, toplumsal hayata katılmasında, kendini gerçekleştirmesinde ve tüm insan haklarına erişiminde temel bir insan hakkı olmakla birlikte sorgulanamaz, ertelenemez ve hiçbir gerekçe ile durdurulamaz. Başka bir ifadeyle eğitimin engelli bireyler için; erken teşhis, bilinç gelişimi, sosyal katılım ve ekonomik özgürlük açısından hayati önem taşıdığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle engelli bireylerinde genel eğitim sistemi içerisinde akranlarıyla aynı ortamda olmaya hakları bulunmaktadır. Söz konusu hakkın varlığı, BM Engelli Hakları Sözleşmesine katılan Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Ülkemizde eğitimle ilgili kanunlar yanında engellilere dair mevzuatta da çocukların eğitim hakkı düzenlenmiştir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 15. maddesinde "Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır." ifadesi yer almaktadır (Şirin, 2019: 135). Engelli bireylerin eğitim haklarını kullanmalarında ve eğitim hizmetlerine erişimlerinde sosyal hizmet alanlarında çalışanların danışmanlık edebilmeleri gerekmektedir. Eğitim ortamı alt ölçeğinde elde edilen bulgular ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilerin eğitimi noktasında olumlu duygu, düşünce ve tutumlara sahip oldukları belirlenmiş olup bu durumun öğrencilerin gelecekteki çalışma hayatlarında engellilere sunulacak eğitim hizmetlerine davranış boyutunda katılmaları bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

5.2.2. Engellilerle Kurulacak Kişiler Arası İlişkiler İle İlgili Görüşler

Tablo 9. Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymam.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	4	4
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	0	0
Katılıyorum	15	15
Tamamen Katılıyorum	81	81
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %96'sı "Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymam" ifadesine katılırken, %4'lük bir kısmı ise katılmadığını belirtmiştir. Bu düşünceye ilişkin kararsız olan öğrenci bulunmamaktadır. Bazı engelli bireyler engeli sebebiyle yemek yeme

becerisinde sorunlar yaşayabilmektedir. Temel ihtiyaçlar arasında yer alan yemek yeme, özellikle fiziksel engelli bireyler açısından zorlu bir durum olabilir. Örneğin; el kol koordinasyonunda sıkıntı yaşayan engelli biri yemek yerken üzerine dökme gibi çeşitli sorunlar yaşayabilir. Bunun yanı sıra içinde bulunulan fiziki çevreninde engelli bireyin yeteneklerini kısıtlayacak biçimde olması engelli bir kişinin bağımsız bir şekilde hayatını sürdürebilmesi noktasında sorun oluşturabilir (Önçel ve Özgür Göde, 2016: 192). Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymayanların büyük çoğunlukta olması engelli bireylerin sosyal kabulü bakımından umut vericidir.

Tablo 10. Engelli biriyle birlikteyken, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırış etmem.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	3	3
Katılmıyorum	5	5
Kararsızım	5	5
Katılıyorum	14	14
Tamamen Katılıyorum	73	73
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %87'si “Engelli biriyle birlikteyken, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırış etmem” ifadesine katılırken, % 8'lik bir kısmı ise katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %5'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engeli sebebiyle farklılıkları olan bireyler çoğu zaman ilk girdikleri ortamda göz hapsine alınmaktadır. Aşırıya kaçan göz teması ve bakışlar engellilerde olduğu gibi yanında bulunan her insanda da rahatsızlık hissi oluşturabilir. Hatta engelli olsun ya da olmasın bu duruma maruz kalan her birey rahatsızlık hissi yaşayabilir. Yapılan bir araştırma sonuçlarına göre insan bakışları ve göz temasında tercih edilen süre üç saniye olarak belirtilmiş olup dokuz saniye sonrasının bireylerde olumsuz etki bıraktığı bilgisine ulaşılmıştır. Kuşkusuz beden dili ve bakışların, iletişimin en önemli öğeleri olduğu söylenebilir. Engelli bireylerle birlikte yaşama refleksi gelişmeyen her toplumda bireylerin hem bakışları hem de iletişim becerileri rahatsız edici olabilmektedir. (Kızıлтаş, 2021: 63). Buradan hareketle engelli bireylerin sosyal ilişkilerini geliştirebilmeleri bakımından çevreden gelen bakışların çok büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin büyük çoğunluğu engelli biriyle birlikteyken, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırmadığını ifade ettiğinden bu durumun engelli bireylerin sosyal ilişkileri için olumlu gelişmeler doğuracağı beklenmektedir.

Tablo 11. Engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğumda onunla sohbet etmekten çekinmem.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	1
Kararsızım	6	6
Katılıyorum	14	14
Tamamen Katılıyorum	79	79
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %93'ü Engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğumda onunla sohbet etmekten çekinmem” ifadesine katılırken sadece %1'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %6'sı ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Sosyal yaşamın olmazsa olmazlarından biri arkadaş sohbetleridir. İletişim kurmak ve sohbet etmek engelli bireyin sosyal katılımına yardımcı olan en önemli süreçlerden biridir. İletişim kavramı; iki kişinin sohbet etmesi, ilişkileri iyi tutma becerisi, söylenenleri anlayabilme ve uygun tepkiler üretebilme gibi tanımlamalar içerdiğinden engelli bireyin sosyal gelişimine katkıda bulunmaktadır (Küçük, 2012: 4). Fakat bazı engelli bireyler konuşma ve kendini ifade etmede zorlandıklarından sosyal ilişkiler konusunda çeşitli dezavantajlar yaşayabilmektedir. Bu bakımdan araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun engelli bireylerle sohbet etmekten çekinmemesi yaşanacak dezavantajları ortadan kaldırma noktasında önemlidir.

Tablo 12. İnsanların engellilere gözünü dikip bakması beni üzüyor.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3
Kararsızım	5	5
Katılıyorum	12	12
Tamamen Katılıyorum	80	80
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %92'si “İnsanların engellilere gözünü dikip bakması beni üzüyor” ifadesine katılırken, %3'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %5'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bireylerin karşılaştığı sorunların belki de en yaralayıcı olanı; acıma

bakışları veya hor gören tuhaf/garip bakışlardır. Bu bakışların altında yatan sebeplerden birisi de engelli bireylere ikinci sınıf yurttaş gözüyle bakılmasıdır. Buradan hareketle söz konusu tutumun bireylerin etiketlenmesine yol açtığı söylenebilir. Etiketleme, sözlü ya da işaretle engelli bireyi rahatsız edici davranışlar; onların diğer bireylere olan güven duygularını zedelemektedir. Bu nedenle engelli bireyler mekâna aidiyet, topluluğa ya da gruba kabul edilme, benlik ve kimlik algıları hususlarında olumsuz etkilenmektedir (Johnston, 2011'den akt. Eker, 2021: 387). Engelli bireylerin toplumla bütünleşmelerine yönelik gelecekte hizmet verecek olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerin bu konuda duyarlı oldukları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmem.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	2	2
Katılmıyorum	2	2
Kararsızım	9	9
Katılıyorum	15	15
Tamamen Katılıyorum	72	72
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %87'si “Engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmem” ifadesine katılırken, %4'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %9'u ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bireylere yönelik tutumların altında yatan duygular için genellikle utanma, acıma, çekinme ve korku kavramları kullanılmaktadır. Bu duygular insanların engellilere yönelik hatalı ya da yetersiz bilgiye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Engellilerle nasıl iletişim kuracağını bilemeyen kişiler kaçınma, korkma, aşırı koruma ya da kontrol etmeye çalışma gibi davranışlara yönelmektedir (Tasa, 2019: 16). Araştırmaya katılan öğrencilerin, eğitim süreçlerinde engellilikle ilgili dersler aldıkları ve engelliler hakkında bilgi sahibi oldukları göz önünde bulundurulduğunda büyük çoğunluğun engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmemesi beklenen bir sonuç olmuştur.

Tablo 14. Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	1	1
Katılmıyorum	1	1
Kararsızım	6	6
Katılıyorum	8	8
Tamamen Katılıyorum	84	84

Toplam	100	100
---------------	------------	------------

Araştırmaya katılan öğrencilerin %92'si “Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam” ifadesine katılırken, %2'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %6'sı ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli birey ve ailelerinin sosyal hayatlarında önemli farklılıklar oluşmaktadır. Engelli birey ve ailesinin sosyal çevreyle olan ilişkisi, sosyal çevreninde aileyle olan ilişkisi; toplumun engellilere karşı reddedici, aşırı merhamet göstermeleri, kalıp yargılar gibi birçok nedenden dolayı değişkenlik göstermektedir (Özbarış, 2019: 44). Misafirlik konusu da engelli birey ve aileleri için değişkenlik gösteren durumlardan biridir. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun “Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam” ifadesine katılması, engelli bireyleri ötekileştirmeyerek sosyal yaşama katılmaları noktasında desteklemeleri bakımından önemlidir.

Tablo 15. Birinin engelli olması onunla arkadaş olmamı engellemez.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	1	1
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	5	5
Katılıyorum	9	9
Tamamen Katılıyorum	85	85
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %94'ü “Birinin engelli olması onunla arkadaş olmamı engellemez” ifadesine katılırken, %1'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %5'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Birçok araştırma, engelli bireylerin arkadaşlık ilişkileri kurmak, bunları sürdürmek ve sosyal etkileşimi güçlendirmekle ilgili zorluklar yaşadığını göstermektedir. Yine yapılan araştırmalarda engelli bireylerin arkadaş edinme konusunda kaygılı oldukları ve dar sosyal ağlara sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Buradaki kaygı durumu sadece engelli bireyde değil arkadaşlık edeceği bireyde de olabilmektedir (Köten ve Erdoğan, 2014: 29). Bu yüzden engelli bireylerin az sayıda karşılıklı arkadaşlık ilişkileri kurabildikleri ve engelli olmayanlara göre daha fazla toplumdaki izole oldukları söylenebilir. Söz konusu anket sorusuna verilen cevaplardan, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun engelli bireylerle arkadaşlık edebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan sosyal çalışmacı adaylarının engelli bireylerin sosyal ağlarını güçlendirecek çalışmalarda aktif rol oynayabilecekleri söylenebilir.

Tablo 16. Engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmam.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	1
Kararsızım	5	5
Katılıyorum	13	13
Tamamen Katılıyorum	81	81
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %94'ü “Engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmam” ifadesine katılırken, %1'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %5'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Toplumla katılma ve toplumla bütünleşme konusundaki güçlüklerden biri de engelli bireyin özel yaşamıyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Engelli bireyler; sosyal ilişkilerden, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden, temel hizmetlere erişimden, yakın çevreden ve iktisadi sahadan engellenme durumuyla karşılaşabilmektedir. Bu durum engelli bireyin dostluk kurma noktasında sorun yaşamasına ve sosyal yaşamdan dışlanmasına sebep olmaktadır. Fiziksel işlevlerinde bozulma ya da bazı eksiklikler olan engelli birey özelinde düşünüldüğünde; hareket yeteneğinde yaşanacak sınırlanmalar engelli bireyin özel yaşamında da bazı kısıtlamalara yol açacaktır (Karataş, 2002: 50; Genç, 2015: 67). Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun engelli bireylerle dostluk kurmaktan kaçınmayacağını belirtmesi; engelli bireylerle çalışma yaptıkları zaman engelli bireylerin sosyal çevrelerini geliştirmelerini sağlayacak hizmetler sunması bakımından önemlidir.

Tablo 17. Engellilere sağlık, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmam.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	2	2
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	2	2
Katılıyorum	12	12
Tamamen Katılıyorum	84	84
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %96'sı “Engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmam”

ifadesine katılırken, %2'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %2'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Sosyal hizmet; genelde toplumun, özelde ise bireyin sorunlarına yönelen ve bu sorunları belirleyerek uygun çözümler arayan mesleki bir disiplindir. Sosyal hizmetlerin hedef grupları; sosyal işlevselliğini tam olarak yerine getirmekte zorlanan ya da hiç getiremeyen kişilerdir. Engelli bireylerde bu müracaatçı grubu içerisinde yer almaktadır. Engellilik alanında çalışan sosyal hizmet çalışanları, engelliliğin sebeplerinin tespit edilmesi, bu sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların hayata geçirilmesi ve engelliliğin sebep olduğu sorunların belirlenerek bilimsel çözümler üretilmesine yönelik uygulamaları yürütmesi bakımından önemli meslek elemanlarıdır (Kalaycı-Kırlioğlu ve Kırlioğlu, 2021: 772). Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının sosyal hizmet bölümü öğrencisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda çalışabilecekleri müracaatçı grupları arasında engelli bireylerin olması muhtemeldir. Ayrıca sosyal hizmetin çalışma alanları düşünüldüğünde gelecekte engelli bireylere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir kurumda çalışma ihtimallerinin de yüksek olduğu söylenebilir. Bu bağlamda söz konusu anket sorusuna büyük çoğunluğun katılması beklenen bir sonuç olmuştur.

“Kişilerarası İlişkiler” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymadığı, engelli biriyle birlikteyken başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırmadığı, engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğunda onunla sohbet etmekten çekinmediği, insanların engellilere gözünü dikip bakmasının kendisini üzdüğü, engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmediği, engelli birinin evine misafir gelmesinden rahatsızlık duymadığı, birinin engelli olması, onunla arkadaş olmasını engellemediği, engelliler ile dostluk kurmaktan kaçınmadığı, engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Tutumun daha çok davranışsal eğilim boyutunu içeren maddelere dayalı bu sonuçlar, engellilerin sosyal kabulleri açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Fakat araştırmaya katılan öğrencilerin bu davranışsal eğilimlerinin gerçekten davranış boyutunda var olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Daha öncede ifade edildiği gibi sosyal hizmet alanında çalışanların engelli bireylerin sosyal hayata katılımlarının sağlanması noktasında önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Sosyal hizmet çalışanlarının engelli bireylerin ve ailelerinin ihtiyaçlarına yönelik olarak sosyal ilişkilerini geliştirebilmesi ve sosyal ağlarını genişletebilmesi hususunda çalışmalar yapması gerekmektedir. Kişilerarası ilişkiler alt ölçeğinde elde edilen bulgular ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilerle ilişkilerinde olumlu duygu, düşünce ve tutumlara sahip oldukları belirlenmiş olup bu durumun öğrencilerin gelecekteki çalışma hayatlarında engellilere sunulacak sosyal hizmetlerde aktif rol oynamalarına ve uygun müdahale planı oluşturmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.2.3. Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılmaları İle İlgili Görüşler

Tablo 18. Yasal zorunluluklar olmasa bile işverenler engelli kişileri işe almalıdır.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	1	1
Katılmıyorum	4	4
Kararsızım	5	5
Katılıyorum	27	27
Tamamen Katılıyorum	63	63
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %90'ı “Yasal zorunluluklar olmasa bile işverenler engelli kişileri işe almalıdır” ifadesine katılırken, %5'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %5'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Ülkemizde oluşturulan istihdam politikaları içerisinde engelli istihdamı konusu ayrı bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda engelliler için birçok istihdam yöntemi belirlenmiş olup uygulanmaya çalışılmıştır. Söz konusu yöntemlerden bazıları; işverenlerin yasal zorunluluk olmadan engelli çalıştırmaları, işverenlerin yasal zorunluluk ile engelli çalıştırmaları, korumalı işyerleri, engellilerin evde çalıştırılması, kooperatif çalışma yöntemidir (Toplu, 2009: 55). İşverenlerin yasal zorunluluk olmadan engelli birey çalıştırmaları yönteminde herhangi bir devlet yaptırımı bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu söz konusu ifadeye katılmış olsa da bu yöntem engelli bireyin bireysel çabasına ve işverenin engellilik konusundaki olumlu veya olumsuz bakış açısına bağlı olduğundan işverenlerin hukuksal zorunluluk olmadan engelli istihdamını sağlamaları oldukça zor görünmektedir. Bundan dolayı işverenlerin engelli çalışanlara yönelik olumlu tutum geliştirmeleri amacıyla devlet veya özel kuruluşlar tarafından farkındalık çalışmaları düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Tablo 19. İş yerinde engelliler için kontenjan ayrılmasını doğru buluyorum.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	1	1
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	2	2
Katılıyorum	14	14
Tamamen Katılıyorum	83	83

Toplam	100	100
---------------	------------	------------

Araştırmaya katılan öğrencilerin %97'si “İş yerinde engelliler için kontenjan ayrılmasını doğru buluyorum” ifadesine katılırken, %1'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %2'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Ülkemizde işverenler ve iş akdine bağlı çalışanların çalışma düzeni ile ilgili düzenlemelerin dayandığı temel hukuk metni 4857 sayılı İş Kanunu'dur. İş Kanununun 30.maddesinde belirtildiğine göre; 50 ve üzeri işçi çalıştıran gerçek ve tüzel kişi ya da tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlar, toplam işçi sayılarının en az %3'ü kadar engelli birey çalıştırmak zorundadır. Ayrıca bu oran kamu işyerlerinde %4 olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda yapılan düzenlemeyle birlikte belirtilen kapsama giren bütün kurumların, engelli işçi çalıştırmasının yasal bir zorunluluğa bağlandığını söylemek mümkündür. Kota yöntemi olarak bilinen bu durum engelli bireylerin iş hayatına katılmalarına katkı sağlamaktadır (Tiyek, 2014: 109). Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun söz konusu ifadeye katılması engelliler lehine bir pozitif ayrımcılık olarak değerlendirilebilir. Ancak engelli bireyler; toplumda kendilerine yer açılmasını, kontenjan ayrılmasını, acınılmasını, herhangi bir surette ayırım yapılmasını değil, bu hayata ortak ve bu hayatın bir parçası olduklarının diğer bireyler tarafından da bilinmesini istemektedir (Öz, 2013: 88).

Tablo 20. Engelliler, çalışmak yerine yardım almayı tercih ederler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	42	42
Katılmıyorum	25	25
Kararsızım	23	23
Katılıyorum	8	8
Tamamen Katılıyorum	2	2
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %10'u “Engelliler, çalışmak yerine yardım almayı tercih ederler” ifadesine katılırken, %67'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %23'ü ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bir kişinin, ekonomik açıdan kendi ihtiyaçlarını kendisinin karşılayabilecek durumda olması başkalarına bağımlılık ve dışlanma sorunlarından kurtulmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda engelli bireylerin maddi yardım yerine istihdam edilmek istediklerini söylemek mümkündür. Çalışmak, üretmek, toplumdaki biri olmak, gelir sağlamak, aile kurmak, dikkate alınmak, topluma yararlı olmak, yetenek ve kapasitesini kullanmak,

evden dışarı çıkmak, arkadaş edinmek ve kendine yeterli hale gelmek engelli bireylerin özlemleridir. Bu özlemlerin giderilmesine fırsat verilmesi için engelli bireyleri de kapsayan istihdam alanlarının açılması gerekmektedir (Genç ve Çat, 2013: 366-391). Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlasının söz konusu ifadeye katılmaması gelecekte engelli bireylere istihdam alanları açılmasına yönelik fırsatların oluşturulması ve bu alandaki çalışmalarda rol alması bakımından önemlidir.

Tablo 21. Bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması, mal ve hizmet alanları huzursuz eder.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	64	64
Katılmıyorum	18	18
Kararsızım	7	7
Katılıyorum	10	10
Tamamen Katılıyorum	1	1
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %11'i "Bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması, mal ve hizmet alanları huzursuz eder" ifadesine katılırken, %82'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %7'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Bireylerin fiziksel ya da düşünsel bir engelinin bulunması sağlam olan yeteneklerini kullanamayacakları anlamına gelmemektedir. Genel olarak insanlar çalışırken sahip oldukları organları tüm kapasitesi ile kullanmazlar. Yaptıkları işin cinsine göre bir kısım yeteneklerini ya hiç kullanmazlar ya da eksik kapasitede kullanırlar (Meşhur, 2011: 76). Fakat her meslek alanı da her birey için uygun değildir. Fiziksel olarak herhangi bir engeli bulunan bireylerin bazı işlerde çalışması mal ve hizmet alan kişileri rahatsız edebilir. Örneğin bir uzvu olmayan bireyin garsonluk yapması o restorana gelen müşterilerin sipariş verirken zorlanmalarına neden olabilir. Buradan hareketle engelli bireylerin engel durumuna göre, yetenek ve kapasiteleri göz önünde bulundurularak uygun meslek alanlarında çalışmaları gerektiği söylenebilir.

Tablo 22. Engelliler çalışması işverene maddi yük getirir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	65	65
Katılmıyorum	18	18
Kararsızım	9	9
Katılıyorum	4	4
Tamamen Katılıyorum	4	4

Toplam	100	100
---------------	------------	------------

Araştırmaya katılan öğrencilerin %8'i "Engellilerin çalışması işverene maddi yük getirir" ifadesine katılırken, %83'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %9'u ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. İşverenler açısından bakıldığında genel olarak engelli işgücünün işyerleri için artı bir maliyet olduğu düşünülmektedir. Bu ek maliyet özellikle işyerinde engelli çalışanlara yönelik yapılacak ek düzenlemeler ile ilgilidir. Fakat yapılan araştırmalarda işverenler, engelli çalışana yönelik yapılan düzenlemelerinin çok küçük bir maliyette olduğunu, engelli işgücüne bu kadar ön yargılı davranılmaması gerektiğini, uygun çalışma koşulları sağlandığında bu durumun ortadan kaldırılabilirliğini kendi işyerlerinde gördüklerini belirtmişlerdir. İşyerinde yapılacak fiziksel düzenlemelerin yüklü bir maliyet getireceği korkusunun üstesinden gelmenin yolu hem işverenlerin bilinçlendirilmesi hem de engellilerle ilgili uzmanların işyerindeki fiziksel düzenlemelere ilişkin projeler ile pratik ve makul çözüm önerileri geliştirmeleridir. Bu bağlamda gelecekte engellilik alanında çalışma ihtimali olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun söz konusu ifadeye katılmaması engelli bireylerin işyerlerine maddi yük getireceği endişesinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalara katılması ve engelli işgücünün istihdamında işverenlerin olumlu tutum geliştirmeleri bakımından önemlidir (Köksal, 2010: 90; Fırat vd., 2009: 162).

Tablo 23. Engelliler diğer çalışanlar kadar verimli olabilirler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	1	1
Katılmıyorum	4	4
Kararsızım	13	13
Katılıyorum	22	22
Tamamen Katılıyorum	60	60
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %82'si "Engelliler diğer çalışanlar kadar verimli olabilirler" ifadesine katılırken, %5'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %13'ü ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. İşverenlerin engelli istihdam etmek istememelerinin altında yatan sebeplerden biri de engelli bireylerin diğer çalışanlarla karşılaştırıldığında daha az verimli çalıştıklarını düşünmeleridir. Bu önyargılı tavrı ortadan kaldırmanın en iyi yolu, işverenlerin engelli türü ile işyerindeki pozisyonları eşleştirebilecek bilgi ile donatılmış olmalarıdır. Literatüre bakıldığında yapılan araştırmalar gösteriyor ki, engelli bireyler bazı iş türlerini yapmakta engelli bulunmayan

bireylere göre daha verimli olabilmektedir. Örneğin; sesli ve kalabalık bir ortamda bilgisayara veri girişi yapılan bir işte işitme engelli bireyin çalışması diğer bireylere kıyasla daha yüksek verimlilik sağlayabilmektedir. Bu durumun nedeni ise işitme engelli bireyin, çevreden gelen seslerden diğer çalışanlara göre daha az etkilenmesi sonucu dikkatini tamamen yaptığı işe vererek odaklanabilmesidir. Buradan hareketle engelli çalışanların yetenek ve becerilerine göre doğru ve uygun iş eşleştirmeleri yapıldığında, işverenlerin beklediğinin üzerinde bir verimlilik sağlayacağını söylemek mümkündür. İşverenlerin, engellilik türleri veya engellilerin yeteneklerine göre çalışabilecekleri iş pozisyonları hakkında bilgilendirilmeleri engellilik alanında çalışan uzmanlar tarafından sağlanmalıdır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun engellilerin diğer çalışanlar kadar verimli olabileceğini düşünmeleri, gelecekte engellilik alanında çalıştıklarında engelli bireyleri temsil etme ve işverenlerin bilgilendirilmesi noktasında katkı sağlayacaktır (Fırat vd., 2009: 163-165).

Tablo 24. Engelli olmayanlar bile iş bulamazlarken engellilere iş vermek gereksizdir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	80	80
Katılmıyorum	7	7
Kararsızım	7	7
Katılıyorum	3	3
Tamamen Katılıyorum	3	3
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %6'sı "Engelli olmayanlar bile iş bulamazlarken engellilere iş vermek gereksizdir" ifadesine katılırken, %87'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %7'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Çalışmak hem bireysel hem de toplumsal refahı sağlama noktasında oldukça önemli bir kavramdır. Çağdaş toplumlarda çalışmak ve işsizlikten korunmak bir insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple üreterek toplumda saygın bir yer edinme isteği her insan gibi engellilerinde hakkıdır. Engelli bireylerin çalışma hayatına katılması, bu bireylerin toplumdaki soyutlanmadan kendilerini toplumun bir parçası olarak görmelerine ve aile ekonomilerine destek olmalarına katkı sağlamaktadır. Ayrıca engellilerin çalışması toplumsal barışın sağlanması ve ülke ekonomisine de oldukça yararlı bir durumdur. Engellilere iş verilmemesi ülke barışı ve huzuru için büyük sakıncalar doğurmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun engellilere iş verilmesi gerektiği düşüncesine katılması, engelli bireylerin çalışma hayatına katılmalarının

önemi noktasında bilgi sahibi olduklarının göstergesidir (Ölmezoğlu, 2015: 27).

Tablo 25. Engellilerin çalışmalarına gerek yoktur.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	80	80
Katılmıyorum	10	7
Kararsızım	5	7
Katılıyorum	4	3
Tamamen Katılıyorum	1	3
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %5’i “Engellilerin çalışmalarına gerek yoktur” ifadesine katılırken, %90’ı katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %5’i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Toplumun tüm üyeleri için önemli olan çalışma hakkı, engelliler için, toplumsal hayata katılımlarını sağlama noktasında kilit rol oynamaktadır. Anayasada belirtildiği gibi en temel haklardan biri çalışma hakkıdır. Çalışma kavramı, birey ve içinde yaşadığı toplum açısından çok önemli anlamları barındırmaktadır. En kısa tanımıyla çalışma; bir şey üretmek için bedensel ve zihinsel olarak çaba harcama anlamına gelmektedir. Çalışma hakkı engelli olsun ya da olmasın herkesin hakkıdır. Dolayısıyla bir işte çalışmak ve onurlu bir hayat sürmek tüm insanların olduğu gibi engellilerin de hakkıdır. Zihnen sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için toplumu oluşturan her bir ferдин mutlu olması gerekmektedir. Bireylerin mutlu olabilmesinin en önemli sebeplerinden biri de çalışma hayatına katılabilmeleridir. Çalışma arzusu sadece istihdamı sağlama ve gelir elde etme konusunda değil aynı zamanda bireyin güven içinde var olabilmesi, kendini gerçekleştirebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi hususlarında da katkı sağlamaktadır. Ayrıca engellilerin toplumsal entegrasyonundaki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Sosyal ve ekonomik sebepler düşünüldüğünde engelli bireylerin neden çalışma hayatına girmesi gerektiği daha net anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun engellilerin çalışmasına gerek olduğu düşüncesine katılmaları; gelecekte engellilik alanında çalıştıkları kurumlarda meslek elemanı olarak, engelli bireylerin çalışmalarını destekleyecek görevleri üstlenmeleri bakımından önemlidir (Yılmaz, 2001: 11; Özaydın ve Ölmezoğlu İri, 2020: 93).

Tablo 26. Engelliler bir iş yerinin verimliliğini düşürür.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	76	76
Katılmıyorum	12	12
Kararsızım	4	4
Katılıyorum	5	5
Tamamen Katılıyorum	3	3
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %8'i "Engelliler bir iş yerinin verimliliğini düşürür" ifadesine katılırken, %88'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %4'ü ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engellilerin iş hayatına girmelerinin önündeki engel başta işverenler olmak üzere, toplumdaki diğer insanların engelliler ile ilgili sahip oldukları yanlış algılamalar ve önyargılardır. Engelliler ve engellilik durumuyla ilgili var olan basmakalıp yargılar, engelli bireylerin istihdamına yönelik geliştirilen politikaların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmaktadır. Engelliler, işverenlerin gözünde genellikle deneyimsiz, verimsiz, kariyer ve mesleki eğitim açısından işe uygun olmayan kişilerdir. Hatta bazı işverenler engelli istihdamını yetersiz, katma değeri olmayan bir işgücü olarak görmektedir. Oysa engelli işgücü iş gücü uygun imkânlar sağlanması durumunda en az diğer çalışanlar kadar başarılı olmaktadır. Engelli bireylerin bir işyerinin verimliliğini etkilemesinin nedeni, engelli bireyin mesleki eğitim sürecinin iyi planlanmaması ve verimli eğitimi alamamasıdır. Bu bilgiler doğrultusunda engelli istihdamıyla ilgili yapılacak olan bilinçlendirme çalışmalarının ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun engelli bireylerin bir iş yerinin verimliliğini düşürmediği fikrine sahip oldukları tespit edilmiş olup söz konusu öğrencilere, gelecekte engelli alanında çalıştıklarında özellikle engellilerin istihdam sorunlarının topluma anlatılması, işverenlere, devlete engellilerin istihdamı ile ilgili sıkıntı ve beklentilerinin aktarılması hususunda önemli görevler düşmektedir (Orhan, 2011: 55-58).

"Çalışma Yaşamı" alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğunun; işyerlerinde yasal zorunluluğa gerek kalmadan engelli bireylerin işe alınması gerektiği, engelliler için kontenjan ayrılması gerektiği, engellilerin yardım almak yerine çalışmayı tercih ettikleri, bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması mal ya da hizmet alanları huzursuz

etmediği, engelli işçinin işverene maddi yük getirmedeği, engellilerin diğer çalışanlar kadar verimli olduğu, engellilere iş verilmesi gerektiği, engellilerin çalışmasının gerekli olduğu ve engelli çalışanların iş yerinin verimliliğini düşürmediği düşüncesine katıldıkları belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilerin çalışma yaşamı ile ilgili olumlu tutumlara sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Fakat istatistiki verilere bakıldığında toplumun ve işverenlerin geneli için aynı olumlu tutumların var olduğunu söylemek mümkün değildir. 2019 yılında Türkiye’de %19,9 çalışan engelli, %80,1 çalışmayan engelli bulunmakta olup çalışan engelli bireylerin %32,9’u erkek, %12,6’sı kadındır (Türkiye Sağlık Araştırması, 2012, 2014, 2016, 2019). Bu sayıların artırılması için yapısal düzenlemeler yapılmış olsa da halen yeterli istihdam sağlanamamıştır. Bu durumun en önemli sebepleri engelli bireylerin yeterli eğitim alamaması, iş ortamlarının engellilerin ulaşabileceği ve bağımsız hareket edebileceği şekilde düzenlenmemiş olması ve işverenlerin engelli bireylere yönelik olumsuz tutumları olarak sıralanabilir. Engelli bireylerin istihdam edilmesinde yukarıda belirtilen dezavantaj yaratabilecek durumların ortadan kaldırılabilmesi noktasında sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin, engelli bireylerin çalışma hayatına katılmasına yönelik olumlu tutumlara sahip olması ve bu tutumları mesleki çalışmalarında davranış boyutuna taşınması oldukça önemlidir.

5.2.4. Engellilerin Aile Yaşamı İle İlgili Görüşler

Tablo 27. Ailenin maddi durumu iyi olsa bile, engelli birinin varlığı, ailenin sosyal yaşamını sınırlandırır.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	22	22
Katılmıyorum	14	14
Kararsızım	28	28
Katılıyorum	19	19
Tamamen Katılıyorum	17	17
Toplam	100	100

Dünyaya gelen her insan hemen hemen bir aile içerisinde dünyaya gelmektedir. İnsanoğlunun tarihine bakıldığında, ilk insandan günümüze ailenin önemli bir sosyal kurum olduğu görülmektedir. Aslında aile kurumunun önemi, bilinen en eski kurum olmasından yola çıkarak söylenebilir. Bu nedenle aile, toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilir (Dikici, 2020b: 58). İnsanlık tarihinin başlangıcından beri çeşitli şekillerde var olan aile kurumu, toplumların oluşumunu ve sürekliliğini sağlayan en önemli kurumdur. Aile, toplumun en küçük birimi olması nedeniyle evrensel bir kurumdur. Ancak üretim biçimlerindeki değişimler ve bunlara bağlı olarak

yaşanan sosyo-kültürel değişimler, ailenin yapısını, işlevlerini, ilişkilerini tarihsel süreç içerisinde değiştirmiştir (Tire, 2020: 7). Aile kurumu tarihsel süreçte yapısal olarak büyük değişikliklere uğramış olsa bile birey ve toplum arasında adeta bir köprü vazifesi görmeye devam etmektedir. Bu sebeple aile kurumu içinde gerçekleşen karşılıklı etkileşimler bireylerin hem psikolojik hem de sosyal gelişimlerine etki eden başat faktörler arasında gösterilmektedir (Çobanoğlu ve Tek, 2021: 8094).

Araştırmaya katılan öğrencilerin %36'sı “Ailenin maddi durumu iyi olsa bile, engelli birinin varlığı, ailenin sosyal yaşamını sınırlandırır” ifadesine katılırken, %36'sı katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %28'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bir çocuğa sahip olmak; engelin derecesi, çeşidi, boyutu ne olursa olsun ailelerin birtakım güçlükler yaşamasına neden olabilmektedir. Engelli çocuğun bulunduğu ailelerde; ebeveynler başta olmak üzere ailedeki diğer çocukların rollerinde, özel yaşamlarında ve sosyal çevrelerinde değişiklikler yaşanmaktadır. Çocuğun engel durumu aileleri; psikolojik ve ekonomik yönden, yaşam tarzı, aile ve sosyal çevresi ile ilişkileri bakımından etkileyebilmektedir (Işıksan, 2005: 2). Sosyal yaşam sadece maddi imkânlarla var olabilecek bir alan değildir. Ailenin maddi durumu iyi olsa bile sosyal aktivitelere ayırabilecek zaman veya imkânının olmaması sosyal yaşama katılmasını sınırlandırır. Örneğin; sürekli bakım ve gözetime ihtiyacı olan engelli bir çocuğa bakmakla yükümlü olan ebeveynin, her istediğinde arkadaşlarıyla dışarıya çıkması pek mümkün olmayabilir. Ailelerin yaşadığı sosyal sorunların ortadan kaldırılması için sosyal hizmet ve sosyal yardım odaklı hizmetlerin ivedilikle sağlanması gerekmektedir. Araştırmaya katılan öğrenciler, gelecekte engelli müracaatçı gruplarıyla çalıştıklarında ailelerin sosyal yaşamlarını koruyabilmeleri adına, bireylerin sosyal destek sistemlerini güçlendirecek, sosyal aktivitelere katılmalarını kolaylaştıracak, engelli bireyin bakımını paylaşabilecekleri kurumlar hususunda arabuluculuk edebilecek görevleri üstlenmeli ve müdahale sürecini yapılandırabilmelidir.

Tablo 28. Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin yaşamını olumsuz etkiler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	27	27
Katılmıyorum	22	22
Kararsızım	26	26
Katılıyorum	18	18
Tamamen Katılıyorum	7	7
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %25'i “Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin yaşamını olumsuz etkiler” ifadesine katılırken, %49'u

katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %26'sı ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bir kişinin bulunduğu aileler, çeşitli güçlüklerle ve stresle karşılaşabilmektedir. Ailenin bu stresi yaşamasını etkileyen en önemli etkenler; çocuğun gelişim güçlükleri, sağlık sorunları ve anne-babaya bağımlılık düzeyidir (Akkök vd., 1992:8). Yapılan bazı araştırmalarda, engelli çocuğun aile yaşamına getirdiği ek streslerle aile içi ve dışı ilişkilerin, ailenin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkileyebildiği; çoğu ebeveynin anksiyete, depresyon ve düşük benlik saygısı gösterdikleri, evlilik ilişkilerinde bozulma gibi durumların meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Çocuğun engelden dolayı, aile içinde meydana gelen veya ailenin sosyal çevresiyle ilişkilerinde karşılaştığı sorunların ortadan kaldırabilmesinde ve bu sorunlarla başa çıkabilmesinde sosyal çalışmacı; güçlendirme, rehabilite etme, etkileşim sağlama, rehberlik, danışmanlık rolleriyle ailelere yardımcı olabilmektedir. Sosyal çalışmacı, tüm aile üyelerinin yeteneklerini ve kaynaklarını kullanmak için (güçlendirme) onları teşvik eder, engelli çocuğun bakımı, tedavisi ve çevre ile olan ilişkilerinde meydana gelen olumsuz durumlarda ailelerin yaşadığı sorunların çözülmesi konusunda yardımcı olmaktadır (Özşenol vd., 2003: 157-163). Her ne kadar araştırmaya katılan öğrencilerin neredeyse yarısı, ailede engelli bir kişinin olmasının ailenin yaşamını olumsuz etkilemediğini düşünse de engelli bireyin bakımı, eğitimi, tedavisi gibi konularda yaşanabilecek olumsuz durumlarda sosyal çalışmacının yukarıda belirtilen rolleri etkin bir şekilde kullanarak ailenin sorunlarla başa çıkabilmesi noktasında çalışmalar yapması gerekmektedir.

Tablo 29. Engelliler aileleri için bir yükür.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	64	64
Katılmıyorum	15	15
Kararsızım	14	14
Katılıyorum	5	5
Tamamen Katılıyorum	2	2
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %7'si "Engelliler aileleri için bir yükür" ifadesine katılırken, %79'u katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %14'ü ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Bazıları, engelli bir çocuğa sahip olmayı; ailesi için duygusal yani manevi bir yük ve stres yaratan uzun süreli bir süreç olarak değerlendirilebilir. Ancak aileler alanında uzman profesyonel kişiler tarafından desteklenirse bu süreç yük olmaktan çıkabilir. Aileler; engelli bireyin bakımı, temel ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim ve rehabilitasyon süreçlerinde zaman zaman yetersiz kalabilir, başa çıkma

stratejileri tıkanabilir, çeşitli duygusal ve davranışsal problemler yaşayabilir. Bu gibi durumlarda aile, uzman kişilerin yanı sıra akraba ve sosyal çevre gibi destek mekanizmalarına ihtiyaç duyabilir. İşte bu destek mekanizmaları ile ailede yaşanabilecek güçlükler giderilebilir ve ailenin yaşam kalitesi yükseltilebilir (Canarslan ve Ahmetoğlu, 2015: 21). Engelli birey, engel durumuna göre eğitim alıp istihdam edilirse ve sosyal hayata katılırsa kendisini kimseye yük hissetmez. Bu bağlamda engellilik alanında çalışan uzmanlara büyük iş düşmektedir. Ailenin ve engelli bireyin ihtiyaçları tespit edilip gerekli hizmetler sağlanırsa herhangi bir yük durumu ortaya çıkmayacaktır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun engelli bireyin ailesine yük olmadığı düşüncesine katılması gelecekte yapacakları mesleki çalışmalar açısından oldukça önemlidir.

“Aile Yaşamı” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engelli bireyin ailesi için bir yük olmadığına ve engelli bireyin ailesinin günlük yaşamını olumsuz etkilemeyeceğine inandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin yarıya yakınının, ailenin maddi durumu iyi olsa bile ailede bulunan engellinin ailenin sosyal yaşamını sınırlandırmayacağına inandıkları bilgisine ulaşılmıştır. Fakat öğrenciler söz konusu maddeye aynı oranda tam tersi cevap vermiştir. Anket sonuçlarından araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilere yönelik farkındalıklarının yüksek olduğu ve gereken hizmetlerin sağlanmasıyla birlikte engellilerin aile yaşamında bir sorun olmayacağı kanaatinde oldukları düşünülmektedir. Ancak engelli bireyin ailesi için bir yük olmaması ve engelli bireyin ailesinin günlük yaşamını olumsuz etkilememesinin aileye verilecek destek mekanizmalarına bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Engelli bireye bakım hizmeti sunmak bakımı üstlenen kişiler için duygusal ve fiziksel yüklenmeye neden olabilmektedir. Bu da ailelerin günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ailenin günlük yaşamında oluşan olumsuzluklar sosyal yaşamını da sınırlandırabilmektedir. Bu noktada şuna değinmek gerekir ki; maddi durum iyi olsa bile sosyal çevrenin engelli bireye hatta ailesine yönelik tutumu, kalıplaşmış toplumsal önyargılarla birlikte aileleri sosyal izolasyon ve dışlanma sorunlarıyla karşı karşıya getirmektedir. Bu nedenle aileler çevreden gelen tepkilerden korunmak, sosyal etiketlenmelerden kaçınmak ve daha az zarar görmek için sosyal yaşamını sınırlandırabilir. Tam da bu sınırlandırmaların yok edilmesi, engellilerin yaşamlarını kolaylaştıracak ve gelişimlerini sağlayacak toplumsal kaynakların ulaşılabilirliğinin sağlanması, sosyal yaşamda engelliler ve aileleri için yapısal düzenlemeler yapılması, engelli bireylerin başkalarına bağımsız yaşayabilmeleri ve kendi hayatlarını özgürce kontrol edebilmeleri için çeşitli eğitimler verilmesi hususlarında sosyal çalışmacılara büyük sorumluluklar düşmektedir. Aile yaşamı alt ölçeğinde elde edilen bulgular ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilerin aileleriyle ilgili olumlu duygu, düşünce ve tutumlara sahip oldukları belirlenmiş olup bu durumun öğrencilerin

gelecekteki çalışma hayatlarında yukarıda belirtilen hizmetlerin sunulması noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.2.5. Engellilerin Kişisel Özellikleri İle İlgili Görüşler

Tablo 30. Engelliler genellikle her şeyden şikâyet ederler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	55	55
Katılmıyorum	19	19
Kararsızım	15	15
Katılıyorum	8	8
Tamamen Katılıyorum	3	3
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %11'i "Engelliler genellikle her şeyden şikâyet ederler" ifadesine katılırken, %74'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %15'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bireylerin yetersizlikten etkilenme düzeyleri; engel türü ve derecesine bağlı olarak değişebilmektedir. Buradan hareketle bazı engelli bireylerin, engellilik durumunun getirmiş olduğu kısıtlılıklar sebebiyle içerisinde buldukları durumdan bunalarak şikâyet edebildikleri söylenebilir. Ancak her engelli birey için böyle bir genelleme yapmak doğru olmayacaktır. Araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı üzere öğrencilerin çoğu böyle bir genellemeye katılmamaktadır. Burada şuna değinmek gerekir ki sosyal çalışmacı engellilerin öncelikli ihtiyaçlarını tanımlamak, uygun toplumsal kaynakları harekete geçirmek ve bu uygun kaynakları kullanma konusunda engelli bireyleri bilgilendirmek, desteklemek durumundadır. Bu konu özelinde düşünüldüğünde sosyal çalışmacı, engelli bireyin şikâyet etmesine neden olan faktörleri belirleyerek o faktörlerin ortadan kaldırılması için uygun müdahale planı geliştirmelidir.

Tablo 31. Engelliler diğer insanlara güvenmezler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	27	27
Katılmıyorum	18	18
Kararsızım	40	40
Katılıyorum	10	10
Tamamen Katılıyorum	5	5
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %15'i "Engelliler diğer insanlara güvenmezler" ifadesine katılırken, %45'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %40'ı ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler daha çok engellilerin diğer insanlara güvendiklerini belirtmiş olsa da sosyal ilişkiler bağlamında düşünüldüğünde engelliler bazı durumlarda diğer insanlara yönelik güven problemleri yaşayabilmektedir. Özellikle başkalarına bağımlı yaşamak zorunda olan engelliler, çevreden kendilerine zarar gelebileceğini düşünerek toplumdaki izole bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu noktada engelli bireyin bakımını üstlenen kişilerin ve sosyal çevrenin tutumu oldukça önemlidir.

Tablo 32. Engelliler can sıkıcıdır.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	73	73
Katılmıyorum	11	11
Kararsızım	6	6
Katılıyorum	5	5
Tamamen Katılıyorum	5	5
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %10'u "Engelliler can sıkıcıdır" ifadesine katılırken, %84'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %6'sı ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin büyük çoğunluğu engellilerin can sıkıcı olmadığını düşünmektedir. Gelecekte engelli müracaatçı grubuyla çalışabilecek öğrencilerin söz konusu düşüncede olması engelliler için oldukça önemlidir. "Can sıkıcı" ifadesi bir sosyal çalışmacının, hiçbir müracaatçı grubu için kullanmaması gereken etiketleyici bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir. Bir sosyal çalışmacı, engellileri diğer insanlardan ayırt etmemeli fakat her bireyin spesifik özelliklerine göre hareket etmelidir.

Tablo 33. Engellilerin görünüşleri rahatsız edicidir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	75	75
Katılmıyorum	11	11
Kararsızım	10	10
Katılıyorum	2	2
Tamamen Katılıyorum	2	2
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %4'ü “Engellilerin görünüşleri can sıkıcıdır” ifadesine katılırken, %86'sı katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %10'u ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler bir önceki ifadeye paralel cevaplar vermiştir. Fakat bazı fiziksel engel türleri insanları rahatsız edebilmektedir. Oysaki her birey bir engelli adaydır. İnsanlar herhangi bir kaza veya hastalık sebebiyle rahatsız edici buldukları görüntüyle ömür boyu yaşamak zorunda kalabilirler. Bunun farkında olarak engelli bireylere yönelik tutumları şekillendirmek gerekmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, engellilerin görünüşlerini can sıkıcı bulmadığını belirtmiştir. Geleceğin sosyal çalışmacılarının bireylerin dış görünüşlerine yönelik bu tutumda olmaları engelli müracaatçılar için oldukça önemlidir.

Tablo 34. Engelliler temiz değildir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	79	79
Katılmıyorum	8	8
Kararsızım	8	8
Katılıyorum	3	3
Tamamen Katılıyorum	2	2
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %5'i “Engelliler temiz değildir” ifadesine katılırken, %87'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %8'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Bazı engelliler, engel türüne bağlı hijyen sorunları yaşayabilmektedir. Bunun dışında başkalarına bağımlı yaşayan engelli bireyin bakımını üstlenen kişinin, hijyen kurallarına uygun davranmaması da engelli bireylerin temiz olmadığı algısına zemin hazırlayabilmektedir. Fakat engellilerin temiz olmadığına dair bir genelleme yapmak doğru değildir. Zira araştırma sonuçlarında da öğrencilerin büyük çoğunluğunun engellilerin temiz olduğu düşüncesine katıldığı görülmektedir. Eğer engelli müracaatçının herhangi bir hijyen problemi varsa bu noktada sosyal çalışmacı, gerekli ihtiyaçları tespit ederek engelli bireyi ve ailesini bilgilendirmelidir. Bazen söz konusu bilinçlendirme çalışmaları belediyeler veya farklı kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Örneğin; Tepebaşı Belediyesi çeşitli hijyen eğitimleriyle engelli bireylerin ailelerini bilinçlendirmek ve onların toplum içerisinde daha özgüvenli bireyler haline gelmelerini sağlamak amacıyla çalışmalar yapmıştır (www.saglikaktuel.com, 2017).

Tablo 35. Engelliler kendilerinden başkasını düşünmezler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	77	77
Katılmıyorum	12	12
Kararsızım	6	6
Katılıyorum	4	4
Tamamen Katılıyorum	1	1
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %5'i "Engelliler kendilerinden başkasını düşünmezler" ifadesine katılırken, %89'u katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %6'sı ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bireyler, diğer insanlar gibi olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olabilmektedir. Engelli bireyler arasında başarılı olan, başarısız olan, bencil olan veya toplumun çıkarlarını düşünen insanlar bulunabilmektedir. Bu sebeple engelli bireylerinde diğer her insan gibi farklı özelliklere sahip olabileceğini söylemek mümkündür (www.altinokta.org.tr, 2022). Fakat engelli bireylerin hepsinin bencil olduğu, şeklinde bir genelleme yapmak yanlış olacaktır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu da bu genellemeye katılmayarak, her bireyin farklı karakteristik özelliğe sahip olduğunu kabul ettiğini göstermektedir.

Tablo 36. Engelliler öfkeli ve saldırganlardır.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	55	55
Katılmıyorum	16	16
Kararsızım	20	20
Katılıyorum	7	7
Tamamen Katılıyorum	2	2
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %9'u "Engelliler öfkeli ve saldırganlardır" ifadesine katılırken, %71'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %20'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelin türü ve engelli bireyin yaşına bağlı olarak öfke ve saldırganlık davranışı değişmektedir. Engelli küçük çocuklarda saldırganlık normal bir tepki biçimidir. Çünkü çocuk; güvenlik, heyecan, mutluluk ya da başka bir gereksinim duyduğunda, söz konusu gereksinimi şekil değiştirerek farklı bir

biçimde dışarıya yansıtabilmektedir. Özellikle otizmlili çocuklarda zaman zaman saldırganlık davranışı belirgin olabilmektedir. Alışık olmadığı ortamlarda veya sinirlenip hayal kırıklığına uğradığında kontrolü kaybederek öfkeli ve saldırgan davranışlar sergileyebilir. Bu sebeple otizmlili çocuklar, sosyal ilişki kurma noktasında sorun yaşamaktadır. (Özeren, 2013: 59; Çanak, 2008: 27). Fakat her engelli bireyin saldırgan eğilimde olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Daha öncede belirtildiği gibi her engelli, aynı özelliklere sahip değildir. Bu noktada engelin çeşidi oldukça önemlidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu engellilerin öfkeli ve saldırgan olduğunu düşünmemektedir. Söz konusu cevaplar, gelecekte engelli müracaatçı grubuyla çalışacak öğrencilerin, engellilerle iletişim kurma noktasında önyargılı olmayacaklarını göstermektedir.

“Kişisel Özellikler” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin engellileri her şeyden şikâyetçi olmayan, temiz, genellikle başkalarına güvenen, can sıkıcı olmayan, görünüşleri rahatsız etmeyen, bencil ve saldırgan olmayan bireyler olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle öğrencilerin engellileri, engelli olmayan kişiler gibi gördükleri söylenebilir. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellileri diğer insanlardan ayırmamaları ve ötekileştirmemeleri; onların farklılıklarını göz önüne alarak eşitliği sağlama sorumluluğuna sahip olduklarını göstermektedir (Gökçearslan Çifçi ve Gönen, 2011: 151). Sosyal çalışmacılar, toplumdaki zincirin bir halkası olan engellilerle çalışırken engellilerin sosyal işlevselliklerini güçlendirmeyi, ihtiyaç duydukları hizmet-politikaları geliştirmeyi ve değiştirmeyi, toplumsal hayata aktif bir şekilde katılmalarını sağlamayı ve bu katılımın önündeki engelleri görünür kılarak gidermeyi amaçlamalıdır. Bu kapsamda araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri olumlu cevaplar söz konusu amaçları gerçekleştirme noktasında oldukça önemlidir. Öğrencilerin engelli bireylere bakış açılarının olumlu yönde olması, sosyal hizmet mesleki etik ve değerleriyle örtüşmektedir.

5.2.6. Engellilerin Yetkinlik Ve Bağımsız Yaşamları İle İlgili Görüşler

Tablo 37. Engellilerde herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebilir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3
Kararsızım	20	20
Katılıyorum	28	28
Tamamen Katılıyorum	49	49

Toplam	100	100
---------------	------------	------------

Sosyal hizmet bilimsel ve mesleki doğası gereği dezavantajlı ve risk altında bulunan nüfus gruplarıyla uygulamalar yürütmektedir. Sosyal hizmet uzmanları birey, grup, aile, topluluk ve toplum düzeyinde çalışmalar yapabilmektedir (Tek, Çobanoğlu, vd., 2022: 39). Araştırmaya katılan öğrencilerin %77’si “Engellilerde herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebilir” ifadesine katılırken, %3’ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %20’si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Toplumda engelliler hala yardım edilmesi gereken ve korunmaya muhtaç kişiler olarak görüldüğünden engelli bireylerin kendi yaşamlarıyla ilgili karar verebilmeleri önündeki engeller devam etmektedir. Fakat Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin başlangıç bölümünde bile; “Kendi seçimlerini yapma özgürlüğü dâhil olmak üzere engellilerin bireysel özerkliğinin ve bağımsızlığının önemini kabul ederek” ve “Engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendiren ve diğer politika ve programların karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate alarak” şeklindeki ifadelerle engellilerin karar alma süreçlerine etkin katılımlarına vurgu yapılmaktadır (Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009). Araştırma sonuçlarından anlaşılacağı üzere öğrenciler engellilerin karar almalarıyla ilgili olarak toplumdaki önyargılı düşüncelere sahip değildir. Bu sebeple öğrencilerin, engelli müracaatçılarla çalışma yaparken kendi yaşamlarıyla ilgili karar alma hususlarında engelli bireyin yetkinliğini baz alarak etkin katılımlarını sağlayabileceği kanaatine varılmıştır.

Tablo 38. Engelliler iyi ana-babalık yapabilirler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	3	3
Katılmıyorum	6	6
Kararsızım	30	30
Katılıyorum	30	30
Tamamen Katılıyorum	31	31
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %61’i “Engelliler iyi ana-babalık yapabilirler” ifadesine katılırken, %9’u katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %30’u ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından çoğu söz konusu ifadeye katılmaktadır. Fakat engelli bireyler iyi ebeveynler olsa da ekonomik sebepler, eğitim yetersizliği, fiziksel ve zihinsel sınırlılıklar engelli bireylerin ebeveynliklerini etkilemektedir. Özellikle cinsiyet eşitsizliklerinden ötürü kadın olmanın

zorlukları, engelli bireylerin ebeveynliğini zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra toplumun kadınlara yüklediği rol ve sorumluluklara engelliliğin de eklenmesiyle birlikte karşılaşılabilecek problemlerle baş etmek engelli anne açısından güç bir durumdur. Tabii ki benzer şekilde engelli babalar içinde aynı durum geçerlidir ancak toplumsal cinsiyetten kaynaklı güçle engelli babalar karşılaştığı güçlüklerle daha rahat başa çıkmaktadır. Anne-baba olan engelli bireyler engel derecesi ve türüne bağlı olarak evlilik yaşamlarında, çocuk sahibi olma ve bebek bakım süreçlerinde zorluklar yaşayabilmektedir. Engelli bireylerin sağlığını etkileyen faktörler aynı zamanda çocuklarının da sağlığını etkileyebilmektedir. Bu noktada genetik faktörlerinde önemli bir rolü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Engelliliğin türü ve derecesi dikkate alınarak engelli ebeveynlere üreme sağlığı, aile planlaması, gebelik ve lohusalık dönemi, çocuk bakımı gibi önemli konularda gerekli bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi gerekli bilinçlendirmeler yapıldığında ve ihtiyaçlar karşılandığında engelli bireylerinde iyi ana-babalık yapabileceğini söylemek mümkündür (Topal, 2021: 13-18).

Tablo 39. Engelliler, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebilirler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3
Kararsızım	7	7
Katılıyorum	22	22
Tamamen Katılıyorum	68	68
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %90'ı “Engelliler, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebilirler” ifadesine katılırken, %3'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %7'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engellilerin bir kısmı bilişsel, dil, motor ve sosyal becerileri bakımından eksiklikler yaşayabilmektedir. Engelli bireyin yaşadığı öğrenme güçlükleri, onların eğitiminde farklı yöntem ve tekniklerin uygulanması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle engelli bireylerin doğru yöntem ve tekniklerle, diğer insanlar gibi pek çok şeyi rahatlıkla öğrenebileceği anlaşılmaktadır. Örneğin; engellilere yönelik görsel sanatlar eğitimi, bireyin var olan bilme ve yapabilme düzeyini (performansını) daha iyi bir konuma getirebilmektir (Çağlayan, 2014: 94). Veya işitme engelli bir bireyin, duymamasından kaynaklı öğrenme sorunu mevcutsa işitme cihazı ile bu sorun ortadan kaldırılarak engelli bireyin öğrenmesi sağlanabilir. Engellilerle çalışan sosyal çalışmacılar engelli bireylerin ihtiyacı olan yöntem ve teknikleri belirleyerek onların kaynağa ulaşmasını sağlamalıdır. Bu şekilde

engellilerinde diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebileceği apaçık ortadadır. Araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı üzere öğrencilerde söz konusu durumun farkındadır.

Tablo 40. Engellilerde herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebilirler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3
Kararsızım	6	6
Katılıyorum	22	22
Tamamen Katılıyorum	69	69
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %91'i "Engellilerde herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebilirler" ifadesine katılırken, %3'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %6'sı ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engellilerin bağımsız ve insan onuruna uygun bir yaşam sürebilmeleri için toplumun diğer üyeleriyle eşit şekilde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgiye, iletişime, halka açık diğer tesis ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekmektedir (Çağlar, 2012: 543). Bunların dışında engellilerinde toplumdaki diğer insanlar gibi kendi düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi insan onuruna yaraşır hayatın şartları arasında yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin büyük çoğunluğu söz konusu ifadeye katılmaktadır. Zaten sosyal çalışmacılar, müracaatçı grubu kim olursa olsun müracaatçının istek ve düşüncelerini göz önüne alarak müdahale planı oluşturmaktadır. Tabi ki burada şunu belirtmekte fayda var: bazı özel durumlarda müracaatçının düşünce ve istekleri göz ardı edilebilir. Örneğin; ağır zihinsel engeli bulunan veya psikolojik rahatsızlığı bulunan biri sağlıklı düşünemeyebilir. Bu noktada sosyal çalışmacı, müdahale planını duruma uygun hale getirmelidir.

Tablo 41. Teşvik edilirlerse engellilerin de, engelli olmayanlar kadar başarılı olacaklarına inanıyorum.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	2	2
Katılmıyorum	1	1
Kararsızım	7	7
Katılıyorum	15	15
Tamamen Katılıyorum	75	75
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %90'ı “Teşvik edilirse engellilerin de, engelli olmayanlar kadar başarılı olacaklarına inanıyorum” ifadesine katılırken, %3'ükatılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %7'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bireyler yetenek ve kapasitelerine göre yönlendirilirse diğer insanlar kadar başarılı olabilirler. Hatta belki de bir uzvunu kullanamaması diğer duyu organları veya uzuvlarını kullanmada özel yeteneklere sahip olmasını sağlamaktadır. Bu düşünceyi destekleyen en güzel örneklerden biri Eli Bowen'dir. Eli Bowen, ayakları beline bitişik olarak doğmuş, ailesini geçindirebilmek için çiftliklerde çalışan engelli biridir. Bowen zamanla ellerini kullanmakta o kadar usta olmuş ki, bir tesadüf sonucu karşılaştığı ünlü sirk sahipleri onunla çalışmak istemişler. “Bacaksız Akrobat” olarak Avrupa turnelerine katılan Bowen, çok kısa zaman içerisinde dünya çapında bir üne kavuşmuştur. Bowen gibi birçok örnek mevcuttur. Buradan hareketle öğrencilerin büyük çoğunluğunun söz konusu ifadeye katılmaları beklenen bir sonuç olmuştur. Geleceğin sosyal çalışmacıları olarak öğrenciler, çalışma hayatlarında engelli müracaatçıların güçlü yönlerini keşfederek uygun alanlara teşvik edilmelerini sağlamalıdır.

Tablo 42. Engellilerin çoğu engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebilir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	1	1
Katılmıyorum	6	6
Kararsızım	18	18
Katılıyorum	29	29
Tamamen Katılıyorum	46	46
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %75'i “Engellilerin çoğu engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebilir” ifadesine katılırken, %7'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %18'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli bireylerde diğer insanlar gibi bir yaşam sürdürebilir ancak burada şunu belirtmek gerekir bazen kendi günlük ihtiyaçlarını karşılamalarına engel olacak düzeyde ciddi ve kronik rahatsızlığı olan kişiler için fiziksel bağımlılık durumu ortaya çıkmaktadır. Böyle durumlarda engelli bireyin kendi ihtiyaçlarına göre destek sistemi kurulmalıdır. Destek sistemi kurulmadığında ise önemli sorunlar meydana gelmektedir. Destek sistemine sahip olmadıkları takdirde engellilerin sahip oldukları fiziksel kısıtlılıklar bağımsızlıklarını kaybetmelerine, başkalarına fiziksel, ekonomik ve manevi anlamda yük olduklarını hissetmelerine ve toplumsal işlevselliğinin

azaldığını düşünmelerine neden olmaktadır (Ünal ve Gençöz, 2018: 46-47). Bu nedenle öğrenciler gelecekte engelli bireylerle çalıştıklarında onların ihtiyacı olan destek mekanizmalarını belirlemeli ve gerekli destek sistemlerini sağlamalıdır. Böylece engellilerde engelli olmayanlar gibi yaşamlarını sürdürebilir.

Tablo 43. Engelliler herkes gibi bir meslek sahibi olabilirler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3
Kararsızım	8	8
Katılıyorum	19	19
Tamamen Katılıyorum	70	70
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %89'u "Engelliler herkes gibi bir meslek sahibi olabilirler" ifadesine katılırken, %3'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %8'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Şüphesiz engelli bireylerin meslek sahibi olmaları onların topluma katılmalarını sağlayan önemli unsurlardandır. Bu bağlamda devletin engelli vatandaşların istihdam edilmesine ilişkin politikaları bulunmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30.maddesi uyarınca, işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı kanunun 101. maddesinde engelli işçi çalıştırılmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmediği tespit edilen işveren hakkında idari para cezası uygulanacağı belirtilmiştir (İş Kanunu, 2003). Bunun yanı sıra engelli çalışanlara SGK teşviki ve vergi indirimi uygulamaları yapılmaktadır. Ülkemizde devlet politikalarıyla engelli bireylerin meslek sahibi olmaları desteklenmektedir. Fakat bu noktada engelli bireylerin gerekli eğitim hizmetlerinden faydalanmış olmaları gerektiğini söylemek gerekmektedir. Sosyal çalışmacılar engelli bireylerin meslek sahibi olabilmeleri için eğitim ve iş imkânları hususlarında bilgilendirme, yönlendirme ve arabuluculuk yapmaktadır. Bu sebeple öğrencilerin büyük çoğunluğunun söz konusu düşünceye katılmaları yerinde bir netice olmuştur.

Tablo 44. Hayranlık duyduğum engelli kişiler var.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	3	3
Katılmıyorum	1	1
Kararsızım	13	13
Katılıyorum	20	20
Tamamen Katılıyorum	63	63
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %83'ü “Hayranlık duyduğum engelli kişiler var” ifadesine katılırken, %4'ükatılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %13'ü ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Hayranlık duyulan engelli bireylerden ilk akla gelen kişilerden biri Ludwig Van Beethoven'dir. Beethoven babasından gördüğü şiddet sebebiyle işitme yetisini kaybetmiştir. Fakat zamanla hiç duyamayan ve sağır olan Beethoven yeni eserler bestelemeye devam etmiştir. Sağır olmak müzikle uğraşan biri için inanılmaz büyük bir engel gibi gözükse de Beethoven bu tabuyu yıkarak ölümsüz eserler bestelemiştir. Beethoven gibi birçok engelli, başarılarıyla insanlarda hayranlık uyandırmaktadır. Araştırma sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin, büyük oranda engellilere hayranlık duyması engellilerle yapacakları çalışmalar açısından umut vaat etmektedir. Buradan hareketle öğrenciler birer sosyal çalışmacı olarak görev yaptıklarında, engelli bireylerin de diğer insanlar kadar başarılı olabileceklerine ve engellilerin maruz kaldığı handikaplar ortadan kaldırıldığında onların da hayranlık duyulacak işler başarabileceklerine inandıklarını söylemek mümkündür.

Tablo 45. Engelliler herkes gibi evlenip yuva kurabilirler.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	1	1
Katılmıyorum	7	7
Kararsızım	13	13
Katılıyorum	23	23
Tamamen Katılıyorum	56	56
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %79'u “Engelliler herkes gibi evlenip yuva kurabilirler” ifadesine katılırken, %8'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %13'ü ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Evlenmek veya birini sevmek hissedebilen herkes için var olabilecek bir eylemdir. Sevgi; güven, dostluk, aşk gibi duyguların temeli olup insanları birbirine

yakınlaştıran içsel ve doğal bir güçtür. Her insan sevebilir, âşık olabilir bu duyguların hissedilmesini hiç kimse engelleyemez. Ancak engelli bireyler söz konusu olduğunda sanki engelliler sevemez, evlenemez, çocuk sahibi olamaz, cinsel kimlikleri yokmuş gibi cinsel yaşamları da olamaz gibi basmakalıp yanlış tutum ve algılarla sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Bunun yanı sıra eğer engelli bir kişi evlenecekse sadece engeli olan kişilerle evlenebilir gibi bir önyargı da maalesef bulunmaktadır. Oysaki engelliler için sevmek, sevilme, evlenmek, çocuk sahibi olmak bir lütuf değildir. Engellilerin de herkes gibi özgür iradeleriyle ve tercihlerine göre yaşama hakları vardır (Kızıltaş, 2021: 64-65). Araştırmaya katılan öğrencilerinde bu bakış açısına sahip oldukları, verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Ancak burada engel türü ve derecesine dikkat edilmelidir.

Tablo 46. Engelliler sporcu olabilir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	2
Kararsızım	8	8
Katılıyorum	10	10
Tamamen Katılıyorum	80	80
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %90'ı "Engelliler sporcu olabilir" ifadesine katılırken, %2'si katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %8'i ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Spora katılım sosyal, fiziksel ve psikolojik sağlığın geliştirilmesine yönelik katkı sağlarken engelli sporcular için rehabilitasyon ve sosyalleşme aracıdır. Bu sebeple engellilerin spora yönlendirilmeleri oldukça önemlidir. Engelli bireylerin spora yöneliminin bir devlet politikası haline gelmesi ile birlikte son yıllarda ülkemizdeki lisanslı engelli sporcu sayısında artış yaşanmıştır. Engelli sporcular, Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu, Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu, Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu, Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu bünyesinde faaliyet göstermektedirler (Argan vd., 2021: 76-77). Ülkemizde engelli sporcular dünya çapında başarılar elde etmiştir. Örneğin; Türkiye Ampute Futbol Milli Takımı üst üste ikinci kez Avrupa Şampiyonu olmuştur. Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de 4 ayrı federasyon bünyesinde toplam 43 bin 858 lisanslı engelli sporcu bulunmaktadır. Bu sayıların artmasında engellilerin spora teşvik edilmesi önemli rol oynamaktadır. Bu noktada sosyal çalışmacılara büyük iş düşmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük

çoğunluğu engellilerin sporcu olabileceği düşüncesine katıldığından engellilerin spora teşvik edilmesi hususunda etkili olacakları düşünülmektedir.

Tablo 47. Engellilerde hayatta çok başarılı olabilir.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3
Kararsızım	3	3
Katılıyorum	11	11
Tamamen Katılıyorum	83	83
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %94'ü “Engellilerde hayatta çok başarılı olabilir” ifadesine katılırken, %3'ü katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %3'ü ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engelli olmak, hayata tutunmak ya da başarılı olmak için hiçbir zaman engel olmamıştır. Engellilik, zaman zaman tempolu hayat şartlarında zor gelse de inanmak ve ideallerden vazgeçmemek başarıyı her zaman getirecektir. Örneğin; Stephen William Hawking, Einstein'dan sonra en iyi fizikçilerden biri olarak kabul edilen bir İngiliz kuramsal fizikçiydi. Kendisi 21 yaşındayken, doktora eğitimine devam ettiği sırada ALS hastalığına yakalandı. Motor nöronların ölmesi sebebiyle beynin kasları kontrol edemediği bu hastalığa yakalananlara genellikle birkaç yıl ömür biçilse de Hawking 50 yıldan daha uzun bir süre yaşamayı başardı. Hawking, hastalığı sebebiyle günlük hayatında yaşadığı tüm zorluklara rağmen kuramsal fiziğe önemli katkılar yapmayı başarmış bir bilim insanıydı. Özellikle karadelikler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınıyordu. Hawking, özel bir şeyi kanıtladığı için tüm dünyaya büyük bir ilham kaynağı oldu. Ciddi hastalığına rağmen kararlı ve kendine güvenli olması, hedeflere ulaşmada hiçbir şeyin engel oluşturmayacağını kanıtlamıştır (Rana, 2018: 232-233). Hawking gibi birçok başarı öyküsü sıralanabilir. Bu sebeple öğrencilerin büyük çoğunluğunun, engellilerin hayatta çok başarılı olabileceğine katılması beklenen bir sonuç olmuştur.

Tablo 48. Engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları vardır.

Seçenekler	Sayı	Yüzde(%)
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	1
Kararsızım	2	2
Katılıyorum	12	12
Tamamen Katılıyorum	85	85
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %97'si “Engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları vardır” ifadesine katılırken, %1'i katılmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %2'si ise bu konuda kararsız kaldığını belirtmiştir. Engellilik, bireyin yaşam aktivitelerini, yetenek ve gücünü sınırlayan zihinsel ya da fiziksel bozukluklardır. Buradan hareketle engelliliği yalnızca bir sağlık sorunu olarak değerlendirmenin yanlış olacağı söylenebilir. Karmaşık bir olgu olan engellilik; bireyi sosyal ve ekonomik gibi farklı alanlardan da etkileyebilmektedir. Engelli insanların birçok hizmete erişiminde engellerle karşılaştıkları bilinmekte, engelli insanların da engelli olmayan insanlarla aynı ihtiyaçlara sahip olabileceği göz ardı edilmekte veya tamamen yok sayılmaktadır. Ancak engelli bireylerin de, duyguları, istekleri, hedefleri ve hayalleri olduğunu unutmamak gerekmektedir (Öztabak, 2017: 355). Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu engellilerinde herkes gibi hayalleri, amaçları vardır ifadesine katılmış olduğundan öğrencilerin, engellilerin de diğer insanlarla eşit haklara sahip olduğunun bilincinde oldukları anlaşılmaktadır.

“Engellilerin Yetkinlik Ve Bağımsız Yaşamları İle İlgili Görüşler” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engellilerinde herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebildiklerini, iyi ana-babalık yapabildiklerini, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebildiklerini, herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebildiklerini, teşvik edilirse engelli olmayanlar kadar başarılı olacaklarına inandıkları bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenciler; engellilerin çoğunun engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebildiklerini, herkes gibi bir meslek sahibi olabileceklerini, herkes gibi evlenip yuva kurabileceklerini, sporcu olabileceklerini, hayatta çok başarılı olabileceklerini, engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları olduğunu ve hayranlık duyduğu engelli kişilerin olduğunu düşünmektedir. Buradan hareketle öğrencilerin, engellilerin bağımsız yaşam ve yetkinlikleri hususunda diğer bireylerden farklı olmadığını düşündükleri anlaşılmaktadır. Engelli birey ve ailesi için en önemli destek sistemlerinin başında gelen sosyal çalışmacıların, bu şekilde tutumlara sahip olması engellilere yönelik sosyal hizmet müdahalesi bakımından oldukça önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Temelde bir sağlık sorunu olan engellilik; yoksulluk, istihdam sorunları, bakım ve barınma sorunları, ulaşılabilirlik/erişilebilirlik sorunları, sosyal dışlanma ve ayrımcılık gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Tüm sorunlar düşünüldüğünde engelli bireylere yönelik olumsuz tutumların; engelli birey ve ailelerinin toplumsal bütünleşmelerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Devlet her ne kadar sorunların ortadan kalkması için politikalar geliştirse de yeterince etkili olamadığı bilinen bir gerçektir. Sorunların en az seviyeye indirilmesi için toplumun engellilere yönelik tutum ve algılarının pozitif yönde geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple ilk olarak hem engellilerle hem de toplumla çalışan sosyal hizmet çalışanlarının tutumlarının değerlendirilmesi ve olumlu yönde geliştirilmesi için adımlar atılmalıdır. Bu bağlamda öncelikle sosyal hizmet bölümü öğrencileri hedef olarak seçilmelidir. Geleceğin sosyal çalışmacıları olan sosyal hizmet bölümü öğrencileri çalışacakları müracaatçı grubuyla ilgili önceden bilgi sahibi olmayabilir. Sosyal hizmet bölümünü seçtikten sonra müracaatçı grupları hakkında bilgi sahibi olabilir. Bu durumda olan öğrenciler uygulama alanında çeşitli zorluklar yaşayabilir. Henüz çalışma hayatında olmayan öğrencilerin, engellilere yönelik olumlu tutumlara sahip olması gelecekte engelli bireylerle çalışırken hem meslek elemanı olarak kendilerine hem de müracaatçı olarak engelli bireylere avantaj sağlayacaktır. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli müracaatçıların kişilik özellikleri, aile yapısı gibi spesifik özelliklerine uygun olarak planlama yapabilmesi ve gerektiğinde hizmet modellerini yeniden yapılandırabilmesi engelli bireylerin toplumla bütünleşmeleri noktasında oldukça önemlidir.

Araştırmada öğrencilere yöneltilen sorulardan elde edilen verilerden hareketle Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4.sınıfta öğrenim gören öğrencilerin müracaatçı olarak engelli bireylerle çalışma ve engelli bireylere yönelik tutumları incelenmiştir. Araştırmanın bulguları ve yorumlanması kısmında anket sorularından elde edilen istatistiki veriler paylaşıldığı için (tekrara düşmemek amacıyla) bu bölümde istatistiki bilgilere yer verilmeyecektir. Araştırma sonuçları aşağıda belirtilen şekildedir.

“Eğitim ortamı” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engelli bireylere eğitim verilmesi gerektiğine, engellilere verilecek eğitimin evde verilmemesi gerektiğine ve engelli bireylere yapılacak yatırımların boşa gitmeyeceğine inandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Eğitim ortamı alt ölçeğinde elde edilen bulgular ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilerin eğitimi noktasında olumlu duygu, düşünce ve tutumlara sahip oldukları belirlenmiş olup bu durumun öğrencilerin gelecekteki çalışma hayatlarında engellilere sunulacak eğitim hizmetlerine davranış boyutunda katılmaları bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

“*Kişilerarası İlişkiler*” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymadığı, engelli biriyle birlikteyken başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırmadığı, engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğu onunla sohbet etmekten çekinmediği, insanların engellilere gözünü dikip bakmasının kendisini üzdüğü, engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmediği, engelli birinin evine misafir gelmesinden rahatsızlık duymadığı, birinin engelli olması, onunla arkadaş olmasını engellemediği, engelliler ile dostluk kurmaktan kaçınmadığı, engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Tutumun daha çok davranışsal eğilim boyutunu içeren maddelere dayalı bu sonuçlar, engellilerin sosyal kabulleri açısından olumlu olarak değerlendirilebilir.

“*Çalışma Yaşamı*” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğunun; işyerlerinde yasal zorunluluğa gerek kalmadan engelli bireylerin işe alınması gerektiği, engelliler için kontenjan ayrılması gerektiği, engellilerin yardım almak yerine çalışmayı tercih ettikleri, bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması mal ya da hizmet alanları huzursuz etmediği, engelli işçinin işverene maddi yük getirmedeği, engellilerin diğer çalışanlar kadar verimli olduğu, engellilere iş verilmesi gerektiği, engellilerin çalışmasının gerekli olduğu ve engelli çalışanların iş yerinin verimliliğini düşürmediği düşüncesine katıldıkları belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilerin çalışma yaşamı ile ilgili olumlu tutumlara sahip olduğu ortaya koyulmuştur.

“*Aile Yaşamı*” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engelli bireyin ailesi için bir yük olmadığına ve engelli bireyin ailesinin günlük yaşamını olumsuz etkilemeyeceğine inandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Fakat öğrencilerin yarısı, ailenin maddi durumu iyi olsa bile ailede bulunan engellinin ailenin sosyal yaşamını sınırlandıracığına inanırken yarısı ise söz konusu düşünceye inanmamaktadır. Anket sonuçlarından araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilere yönelik farkındalıklarının yüksek olduğu ve gereken hizmetlerin sağlanmasıyla birlikte engellilerin aile yaşamında bir soruna neden olmayacağı kanaatinde oldukları düşünülmektedir.

“*Kişisel Özellikler*” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin engellileri her şeyden şikâyetçi olmayan, temiz, genellikle başkalarına güvenen, can sıkıcı olmayan, görünüşleri rahatsız etmeyen, bencil ve saldırgan olmayan bireyler olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle öğrencilerin engellileri, engelli olmayan kişiler gibi gördükleri söylenebilir. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellileri diğer

insanlardan ayırmamaları ve ötekileştirmemeleri; onların farklılıklarını göz önüne alarak eşitliği sağlama sorumluluğuna sahip olduklarını göstermektedir.

“Engellilerin Yetkinlik Ve Bağımsız Yaşamları İle İlgili Görüşler” alt ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin; engellilerinde herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebildiklerini, iyi ana-babalık yapabildiklerini, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebildiklerini, herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebildiklerini, teşvik edilirse engelli olmayanlar kadar başarılı olacaklarına inandıkları bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenciler; engellilerin çoğunun engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebildiklerini, herkes gibi bir meslek sahibi olabileceklerini, herkes gibi evlenip yuva kurabileceklerini, sporcu olabileceklerini, hayatta çok başarılı olabileceklerini, engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları olduğunu ve hayranlık duyduğu engelli kişilerin olduğunu düşünmektedir. Buradan hareketle öğrencilerin, engellilerin bağımsız yaşam ve yetkinlikleri hususunda diğer bireylerden farklı olmadığını düşündükleri anlaşılmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanları, çeşitlenen sosyal sorunlara çözüm bulmak adına kimi zaman bireylere yönelik çalışmalar ortaya koyarken, çoğu zaman ise topluluklar ve sistemlere yönelik çalışmalar yürütür (Uzunlaşan ve Tek, 2021: 1207). Araştırmada elde edilen sonuçlardan hareketle birtakım öneriler ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında genel olarak sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engellilere yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bazı anket sorularına verilen olumsuz cevaplarda bulunmaktadır. Olumlu tutumların tüm öğrenciler tarafından benimsenmesi amacıyla sosyal hizmet bölümünde engellilikle ilgili daha fazla ders müfredata koyulmalıdır. Öğrencilerin farkındalıklarının artması için staj süreçlerinde mutlaka engelli müracaatçı gruplarıyla çalışması sağlanmalıdır. Engelli bireylerle etkileşim sağlanması için üniversite olarak engelli bireylerle çeşitli etkinlikler düzenlenmelidir. Bireylerde oluşan acıma, üzülmeye, eksik görme gibi düşüncelerin önüne geçmek için engelli bireylerin kendilerine yeten, güçlü, üretici, yaratıcı olduklarına ilişkin gerçekçi tanıtım programları yapılmalıdır. Öğrenciler mezun olduktan sonra sosyal hizmet uzmanı olarak bu alanda çalıştıkları takdirde, her zaman engelli müracaatçı(lar) ile çalışma ihtimali göz önünde bulundurularak, her müracaatçı grubunda olduğu gibi engelli bireyler ve ailelerine yönelik proje geliştirme konusunda gerekli görülen eğitimlerin ve seminerlerin önemi ve gereği lisans eğitimi süresince öğrencilere aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R. ve Güloğlu, F. K. (2015).Engellilere yönelik temel ulusal mevzuatın toplumsal cinsiyet açısından içerik analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 430-439.
- Ak, M. (2016). Toplumsal bir olgu olarak yoksulluk, *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 296-306.
- Ak, M. ve Közleme, O. (2017). Yaşlı yoksulluğu, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 197-208.
- Akardere, S. S. (2005). *İşverenlerin engelli çalışanlara yönelik tutumları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akbayram, S. (2020). *İslam düşüncesinde engellilik*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Akbuğa, E.,Eliöz, M., Tekin, A. ve ebi, M. (2017). Engelli bireylerin yoksulluk ile mücadelesinde girişimcilik ve girişimciliğin önündeki engeller. *Kesit Akademi Dergisi*, (10), 570-585.
- Akkök, F., Aşkar, P. ve Karancı, N. (1992).Özürlü bir çocuğa sahip anne babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1 (2), 8 – 12.
- Akman, A. C.(2021). *Türkiye’de engelli istihdamında işverenlerin yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri: Yalova ili örneği*. Doktora tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Alp, L. (2014). *Dezavantajlı grupların istihdama katılmaları: G20 ülkelerindeki başarılı uygulamalar*. Uzmanlık tezi, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğu, Ankara.
- American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD). (2010). *Intellectual Disability: Definition, Classification, and Systems of Supports*. (11th ed.). Washington, DC: Author
- Argan, M., Gürbüz, B., Koçak, F. ve Atıcı, M. (2021). Engelli sporcuların objektifinden spor deneyimini görmek: Engelleyici faktörlerin sosyo-ekolojik model perspektifinden analizi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 32(2), 75-97.

- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürlülüğe yaklaşım. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.
- ASPB ve TÜİK (2010). Özürliülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Aydın, M. (2003). Gençlerin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 121-144.
- Ayhan, A.(2019). “Zihinsel Engelli Birey Ve Aileleri”, Engellilik ve Sosyal Hizmet, Editör: Eda Puruçcuoğlu, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum, ss:120-138.
- Ayhan, E. E.(2019).Sosyal Dışlanmanın Bir Nedeni Olarak Engelli Yoksulluğu.10. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bidirisihhttps://www.researchgate.net/publication/350923543_Sosyal_D_İsianmanin_Bir_Nedeni_Olarak_Engelli_Yoksullugu 634- 646
- Aytaç, S. ve Aydın, G. Ç. (2019). Engelli Bireylerin Gözünden Çalışma Hayatı, Sorunlar ve Beklentiler Üzerine Bir Uygulama Örneği. Uluslararası Sosyal Politikalar Kongresi (Engellilerin İstihdamı ve Sosyal Koruma). Bildiri Kitabı, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ekim, 2019,Ankara, s. 71-86.
- Bahar, M. (2018).*Kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıfların empatik eğilimlerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, 10.02.2022 tarihindehttps://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=686:engeller-haklarına-k-slee&catid=6:uluslararasıylge&Itemid=36erişildi.
- Burcu, E. (2002).Üniversitede okuyan özürliü öğrencilerin sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 83-103.
- Büyüksan, F. Y. (2009). *Görme engellilere yönelik konuşan kitaplık hizmetinin geliştirilmesi, Milli kütüphane örneği*. Uzmanlık Tezi, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı. Ankara.
- Bricout, J. C., Porterfield, S. L., Tracey, C. M. Ve Howard, M. O. (2004). “LinkingModels of Disability For Children With Developmental Disabilities”, *Journal Of Social Work In Disability&Rehabilitation*, Vol. 3(4), ss. 45-67.

- Cadman, D.,Boyle M. H., Szatmari P. ve Offord D. R. (1987). Chronic illness, disability, and mental and social well-being: findings of the Ontario Child Health Study. *Pediatrics*, 79(5), 805-813.
- Canarlan, H. Ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 13-31.
- Caner, S. M. (2019). *Dindar bireylerin engellilere karşı tutum ve davranışları üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Chan, F. Hedl, J.J., Parker, H.J., Lam, C.S., Chan, T. ve YU, B. (1988). Differential Attitudes of Chinese Students Towards People with Disabilities: a Cross Cultural Perspective. *Journal of Social Psychiatry*, S: 34.
- Cinisli, N. A. (2012). *Ulusal basında özürlülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Cumurcu, B.E., Karlıdağ, R. ve Almış, B.H. (2012). Fiziksel engellilerde cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4 (1), 84-98.
- Çağlar, S. (2011). Tanım – Sınıflama ve Modellerin Engelli Çocukların Kamusal Hakları Üzerine Etkisi, (Haz. Adnan Kulaksızıoğlu) Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı içinde (ss.45-67), Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çağlar, S. (2012).Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*,61(2), 541-598.
- Çağlayan, N. (2014). Zihinsel engelli bireylerin eğitiminde görsel sanatlar dersinin yeri ve önemi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 91-101.
- Çanak, N. (2008). *Otizmlı çocukların resimlerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çetintaş, E. (2017). *Lise öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının okul sosyal hizmeti odağında incelenmesi: Erzincan ili örneği*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Çobanoğlu, A. ve AYTEKİN, İ. (2022). “Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar: İşsizler”, Sosyal Hizmet Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar II(İç.), Editör: Hüseyin Doğan, Nika Yayınevi, Ankara, ss. 205-244.
- Çobanoğlu, A. ve DURAN, R. (2022). “Yoksulluk ve Kadın”, Toplumsal Cinsiyet ve Sosyoloji (İç.), Editör: Olcay Tire ve Erkan Dikici, Eğitim Yayınevi, Konya, ss. 113-130.
- Çobanoğlu, A. ve GÖKTAŞ, A. (2021). “Bir Stres Faktörü Olarak Ailede Psikiyatrik Bozukluğun Nesilden Nesile Aktarımı”, Stres ve Stresle Başa Çıkma Yolları(İç.), Eğitim Yayınevi, Konya, ss. 133-147.
- Çobanoğlu, A. ve TEK, S. (2021). Türkiye’de yeniden evlenme olgusu: cinsiyet ve psikososyal değişkenler bağlamında bir değerlendirme. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(44), 8092-8118.
- Demirbilek, M. (2005). Zihinsel engelli bireylerde ebeveynlik becerileri. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2, 35-48.
- Dikici, E. (2020a). “Sosyolojik Açından Eğitim Kurumu ve İşlevleri”, Eğitim ve Sosyoloji (İç.), Editör: Erkan Dikici ve diğerleri, Eğitim Yayınevi, Konya, ss. 7-28.
- Dikici, E. (2020b). “Otorite ve Güç İlişkisi Bağlamında Aile Türleri”, Aile ve Sosyoloji (İç.), Editör: Erkan Dikici ve diğerleri, Eğitim Yayınevi, Konya, ss. 58-75.
- Dikici, E. (2022). Kültür aktarımı açısından okulların işlevi üzerine bir derleme, *International Social Sciences Studies Journal*, 8(93), 80-87.
- Dikici, E. ve ALKAN, E. Ö. (2020). “Sosyal Bir Süreç Olarak Sosyalleşme ve Eğitim”, Eğitim ve Sosyoloji (İç.), Editör: Erkan Dikici ve diğerleri, Eğitim Yayınevi, Konya, ss. 115-132.
- Doğan, H. ve AKÇALI, G. (2021). Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları sosyo-ekonomik sorunlar üzerine bir inceleme, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 309-316.
- Doğan, H. ve ALTIÖK, B. (2020). Mülteci çocukların karşılaştıkları ekonomik sorunlar: sosyal hizmetler çerçevesinde bir inceleme, *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(1), 1-11.
- Doğan-Kılıç, E. ve TANMAN, S. (2009). İlköğretim okullarında eğitimde fırsat eşitsizliği. *Üniversite ve Toplum*, 2 (9).

- Doğan, İ. ve Çitil, M. (2011). Engelli Çocuk ve Ergenlerin Sosyolojik Boyutu. Adnan Kulaksızoğlu (Hazırlayan). Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı: Anne-Baba ve Öğretmenler İçin, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, s.27-44.
- Eker, H. (2021). Sosyolojik bakış açısıyla “Engelli” gençlerin sosyal sermayesi üzerine kuramsal bir çalışma. *Journal of Economy Culture and Society*, 64, 377-395.
- Engelliler Hakkında Kanun (2005, 7 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı:25868) Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2009, 14 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı:27288). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>
- Engin, M. (2009). Çalışma yaşamında özgürlük. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69, 13-32.
- Eren, A. (2010). *Engellilerin iş yerlerinde çalıştırılması için yapılabilecekler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, G. (2004). Özürlülüğe ilişkin modeller ve sosyal hizmet uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 15(2), 31-38.
- Eroğlu, Ö. (2013). Davranış Bilimleri, Editör: Şimşek A. ve Eroğlu, Ö. Eğitim Yayınevi, ss. 128-163.
- Fırat, S., Hızıroğlu, M., Coşkun, R., Çitçi, U. S., Orhan, S., Boyunukara, A. Pandurska, R. (2009). Engelliler ve İstihdam, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- Gencer, M. (2019). *Engellilik durumu ve engellilere yönelik toplumsal algı: Kütahya örneği*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393.
- Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15 (35), 65-92.
- Ghosh, N. (2012). Disabled definitions, Impaired policies: Reflections on limits of dominant concepts of disability. Kolkata: Institute of Development Studies.

- Gökçearslan-Çıfci, E. ve Gönen, E. (2011). Sosyal hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2), 149-160.
- Gökçeoğlu-Balcı, Ş.(2009).Sosyal dışlanma kavramı bağlamında engellilerin sosyal güvenlik dışlanması. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 48, 31-55.
- Göntülaçan, A. (2016). Engelli istihdamına yönelik işveren tutumları: Trabzon örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 111-130.
- Göregenli, M. (2012). *Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık*. (Der.). Çayır, K., Ayan Ceyhan, M. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. 17-28.
- Görmez, A. (2019). Erişkin zihinsel yetersizliği ve psikiyatri: Türkiye ve Dünya’da güncel durum. *İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Tıp Dergisi*, (11) Ek Sayı, 24-33.
- Güngör, F. ve Güneş, G. (2012). Dünya’daki gelişmeler paralelinde Türkiye’de değişen özür lülük politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 25-44.
- Güven, Y. (2003). “Özel Eğitime Giriş”, Farklı Gelişen Çocuklar, Editör: Adnan Kulaksızoğlu, Epsilon Yayınları, İstanbul, ss.45-53.
- Horner-Johnson, W.,Keys, C., Henry, D.; Yamakı, K., Oi, F., Watanabe, K. ve Shimada, H. (2002). Attitudes of Japanese Students Toward People Within Intellectual Disability. *Journal of Intellectual Disability Research*.
- Işıkhan, V. (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psiko-sosyal ve sosyoekonomik sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 35-52.
- İLO, (2004). Şimdi işte eşitlik zamanı. Çeviren: T. A. Hoşdemir, Petrol İş Dergisi Eki: Sendikal Notlar, 22, 69.
- İlhan, E. ve Esentürk, O. (2014). Zihinsel engelli bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalık ölçeği (ZEBSEYFÖ) geliştirme çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 19-36.
- İş Kanunu (2003, 10 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 25134). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf>
- İnceoğlu, M. (2010). Tutum, Algı, İletişim. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.

- Jaques, M., Linkowski, D.C. ve Sieka, F.L. (1970) Cultural Attitudes Toward Disability: Denmark, Greece and the United States. *Journal of Social Psychiatry*, S: 16.
- Kalaycı-Kırloğlu, H. İ. (2015). *Zihinsel engellilere yönelik durumun ve hizmetlerin uzman görüşleri perspektifinde değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kalaycı-Kırloğlu, H.İ. ve Kırloğlu, M. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğe ilişkin tutumları ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 771-786.
- Kara-Öztürk, E. (2011), *Fiziksel engelliler için web tabanlı uzaktan eğitim modeli önerisi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karataş, K. (2002). Engellilerin toplumla bütünleşme sorunları: bir sosyal politika yaklaşımı. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (2), 43-55.
- Kaya, U. (2015). Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocukların tanılanmasında tanı ölçütlerinin tarihsel gelişim ve değişimi. (1907 Yılı Tanı Ölçütleri İle 2013 Yılı DSM-5 Tanı Ölçütlerinin Karşılaştırılması). *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(2), 175-191.
- Kesgin, B. (2014). Engellilere yönelik yerel sosyal politikalar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23 (4), 1-15.
- Kırcaali-İftar, G.(1998). Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim, (Editör: Süleyman Eripek), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, ss.1-13.
- Kırloğlu, M. (2019). Ön yargılar ve sosyal hizmet: sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin kadına karşı ön yargıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (1), 25-41.
- Kızıltaş, M., (2021). *Engellilerle İletişim - Engellilerle 360 Kapsayıcı Ve Doğru İletişim Metotları*. İstanbul: Ceres Yayınları.
- Koçak, G. (2011). *İnmeli hastalarda bakım vericinin yükü*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Köksal, A. (2010). *Türkiye’de engelli istihdamı ve bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

- Köksal, D.(2019). *İşverenlerin engelli çalışanlara yönelik tutumlarının belirlenmesi: KKTC örneği*. Yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, KKTC.
- Köten, E., ve Erdoğan, B. (2014). *Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet*. İstanbul: Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Kumtepe, H. (2001). *Ankara ilinde yaşayanların engellilere yönelik tutumları*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçük, M., (2012). İletişim Bilgisi, (Ed: E. Nezh ORHON, Ufuk ERİŞ), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Liman, T. (2011) *Kronik hastalığı olan ergenlerin hastalığı algılamaları ile anksiyete ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Llewelly A. ve Hogan K. (2000). The Use and Abuse of Models of Disability. *Disability&Society*, 15(1), 157- 165.
- Mamatoğlu, N. Ve Tasa, H. (2018). Engelliye yönelik ayrımcılık ve iş yerinde engelli ayrımcılığı. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1):1-10.
- MEB. (2007). MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Görme Engelliler. Meb Yayınları, Ankara.
- MEB. (2009). MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dil ve Konuşma Güçlüğü. Meb Yayınları, Ankara.
- MEB.(2014) Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi İşitme Engelliler. Meb Yayınları, Ankara.
- MESGEP. (2013). Dezavantajlı Bireylerin Eğitim İhtiyaçları Analizi Araştırma Raporu. Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü, Mesleki Becerilerin Geliştirilmesi Projesi, Ankara.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği açıklayan sosyal model nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*,33 ,79-92.
- Meşhur, H. F. A. (2011). Ortopedik engellilerin istihdamında tele çalışmaya ilişkin tutumlar açısından bir uygulama. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 11(22), 72-118.

- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012, 18 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 28296). Erişim adresi:<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120518-27..htm>
- Murat, S. (2009). Genel olarak özürllülere yönelik çalışmalar ve İSMEK örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*,56 (4806), 21-89.
- Nar, S. ve Cavkaytar, A. (2019). Orta ve ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireyler ve eğitime erişimleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9 (2), 929-953.
- Okur, N. ve Erdugan, F. E. (2010). Sosyal Haklar ve Özürllülük: Özürllülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme. II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Denizli, ss. 245-264. 16.05.2022 tarihinde <http://www.sosyalhaklar.net/2010/2010index.htm>adresinden erişildi.
- Olçay-Gül, S., ve Tekin-İftar, E. (2012). Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireyler için sosyal öykülerin kullanımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(02), 1-24.
- Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. Basing stoke, Macmillan and StMartin's Press.
- Orhan, S. (2011). Türkiye'de özürllü dostu istihdam politikaları (Durum analizi ve öneriler). Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ozan-Bulduk, R. (2014). *Ortaokul 6., 7. Ve 8. sınıf öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Ölmezoğlu, N. İ. (2015). *Çalışma yaşamında engelliler: Gümüşhane ili engelli istihdamına ilişkin emek arz yönlü bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Önçel, S. ve Özgür-Göde, M. (2016). Yiyecek-içecek işletmelerinde engellilere yönelik düzenlemelerin incelenmesi: Eskişehir örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 189-201.
- Öncel, M., Şahinöz, S. ve Eker, H. H. (2013). Şahinöz, T. (ed.). Engelli Sağlığı. Gümüşhane: ISBN: 978-605-87853-1-1.
- Öz, Ş. (2013), "Engelli" din eğitiminden "özürsüz" din eğitimi modelliğine: "ötekileştirilen" özürllülerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve

- çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (11), 75-89.
- Özaslan, T. U. ve Bilaç, Ö. (2015). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 1(1), 1-5.
- Özaydın, M. M. ve Ölmezoğlu-İri, N. İ. (2020). İşgücü piyasasında engelli istihdamı üzerine emek arz yönlü bir araştırma: Gümüşhane Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 89-110.
- Özbarış, V. (2019). *Kentli ve engelli hakları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü uygulamaları*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, A. (2020). *Şizofreni hastalarında bilinçli farkındalık temelli stres azaltma eğitiminin umut, psikolojik iyi oluş ve işlevsel iyileşmeye etkisi*. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006, 31 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 26184). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm>
- Özeren, G. S. (2013). Otizm spektrum bozukluğu OSB ve hastalığa kanıt penceresinden bakış. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 57-63.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010), Özürlüler Kanunu'nun sosyal model açısından değerlendirilmesi, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1). 33-54.
- Özgökçeler S. ve Bıçkılı S. (2010). Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar, II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Denizli, s. 217-243.
- ÖZİDA (Başbakanlık Özürlüler İdaresi). (1999). I. Özürlüler Şurası: Çağdaş toplum çağdaş yaşam ve özürlüler. Ankara T.C. Başbakanlık Özürlüler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Özşenol, F., Işıkkhan, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., ve Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.

- Öztabak, M. Ü. (2017). Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (9), 355-375.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Ajansvısta Matbaacılık.
- Öztürk, Y. E., Şentürk, Ş. ve Macit, Y. (2017). Evde bakım hizmeti alan engelli bireye sahip ailelerin bakım verme yüklerinin belirlenmesi: Amasya örneği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 48-67.
- Özürlüler İçin Kimlik Kartı Yönetmeliği (1998, 13 Ağustos). Resmi Gazete (Sayı: 23432). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23432.pdf>
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (23), 13-23.
- Rana, M. A. (2018). Stephen Hawking{A greatmind (8 January 1942 {14 March 2018). *Turkish Journal of Physics*, 42 (2) , 232-234.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa birliğinde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 53.
- Sarı, H. (2005). Selçuk üniversitesinde öğrenim gören bedensel engelli ve görme engelli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve çözümüne yönelik çağdaş öneriler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 335-355.
- Sarı, H. K. ve Dikici, E. (2021). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin kişilik özellikleri ve kariyer planlamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 46-66.
- Sarı, H. K. ve Dikici, E. (2022). “Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler”, *Engellilik ve Sosyal Hizmet (iç.)*, Editör: Erkan Dikici ve Zehra Sevim Adıgüzel, Eğitim Yayınevi, Konya, ss. 125-134.
- Sarp, F. T. (2014). *İşitme engelli bireylerde görsel algı*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Selcık, O. ve Güzel, B. (2016). Sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanı ve sosyal hizmet uygulamasının Türkiye ölçeğinde değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (46), 461-469.
- Sevinç, İ. ve Çay, M. (2017). Fiziksel engelli bireylerin üniversite eğitimi sırasında karşılaştıkları sorunlar (Akdeniz Üniversitesi Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 219-238.
- Seyyar, A. (2001). *Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası*. İstanbul: Türdav Yayınları.
- Seyyar, A. (2011). (Zihinsel) Engelli Çocukların Cinsel İstismara Karşı Korunmaları, Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı Anne-baba ve Öğretmenler İçin, (Editör: Adnan Kulaksızoğlu), Çocuk vakfı yayınları, İstanbul, ss.159-179.
- Sheafor, B.W. ve Horejsi, C.J. (2015). Sosyal Hizmet Uygulaması-Temel Teknik ve İlkeler, Çiftçi DB (çev. edt.). Çev. Bilgen, A., Kaynarkaya, B., Gülmez, D., Çiftçi, D.B., Türközü, S.E., Çoban, F., Çelik, G., Özen, H., Uraz, O., Uraz, T., Oğuz, Y.S., (2. Baskı), Ankara: Nika Yayınevi.
- Su, G. ve Burcu-Sağlam, E. (2020). Köy yaşamında engelli birey olma deneyimi: nitel bir araştırma örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 96-115.
- Şirin, M. C. (2019). Engelli çocukların eğitim hakkı: idarenin görevlerine dair hukuki bir değerlendirme. *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (8), 131-158.
- Şişman, Y. (2014). Engelliler açısından eşitlik, ayrımcılık ve eğitim hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 32, 57-85.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (DİE) ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), (2004). Türkiye Özürlüler Araştırması 2002. Ankara: , DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), (2008). Özürlüler kanunu ve ilgili mevzuat (3. baskı). Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), (2009). Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor? Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Tasa, H. (2018). Engelli bireylere yönelik tutum değişimi ve duyarlılık eğitimleri. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1), 11-21.

- Taşdelen, P. ve Ateş, M. (2012). Evde bakım gerektiren hastaların bakım gereksinimleri ile bakım verenlerin yükünün değerlendirilmesi. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 9 (3), 22-29.
- Tek, S., Çobanoğlu, A. ve diğerleri (2022). “Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar: Azınlıklar”, Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar II (İç.), Editör: Hüseyin Doğan, Ankara: Nika Yayınevi, 39-61.
- Thornton, P. and N. Lunt (1995). Employment for disabled people: social obligation or individual responsibility Social Policy Reports Number 2, York: Social Policy Research Unit, University of York.
- Tire, O. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de kadın yoksulluğu. *Mavi Atlas*, 5(1), 97-112.
- Tire, O. (2020). “Geçmişten Günümüze Aile ve Evlilik”, Aile ve Sosyoloji (iç.), Editör: Erkan Dikici ve diğerleri, Eğitim Yayınevi, Konya, ss. 8-30.
- Tiyek, R. (2014). Yerel sosyal politika bağlamında “İş’te Engel Yok Projesi”. *Journal of Social Policy Conferences*, (66-67), 101-126.
- Topçuoğlu, R. A. (2014). Medikal modelden sosyal modele geçiş, sosyal politika ve sosyal hizmetler. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 25 (2), 127-144.
- Topal, S. (2021). *Fiziksel engelli annelerin çocuklarının bakımıyla ilgili deneyimleri ve hemşirelerden beklentileri*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Toplu, A. (2009). *Sosyal dışlanma perspektifinde Türkiye’de özürülü istihdamı*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turgut, A. Ş. (2020). Yapabilirlikten yoksunluk yaklaşımı bağlamında engelli yoksulluğu. 3.Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi Bildirisi, 13-15 Kasım 2020, s. 279-290.
- TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması, Engelli Bireylerin İşteki Durumu, Çalışma Durumu ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2012, 2014, 2016, 2019. 31.05.2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=engelli> adresinden erişildi.
- Uğur, Ö. (2006). *Onkoloji hastasına evde bakım verenlerin bakım yükünün incelenmesi*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Uzunaslan, İ. ve Tek, S. (2021). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Hizmet, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1195-1214.
- Uzunaslan, Ş. ve Duyan, V. (2022). Damgalanmış bir grubun “farklılık” algısı ve damganın yeniden üretilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 1-21.
- Uzunaslan, Ş. ve Tek, S. (2019). “Kültür Temelli Sosyal Eşitsizlik ve Eğitim”, *Turkish Studies*, 14(5), ss. 277-285.
- Üçüncü, T. ve Dikici, E. (2022). *Madde Bağımlılığı İle Mücadelede Okul Sosyal Hizmetinin Önemi*, İKSAD Yayınevi, Ankara.
- Ünal, B. ve Gençöz, T. (2018). Engellilerin bağımsız yaşayabilme ve topluma dâhil olma hakkı: ayrışma-bireyleşme süreci ve psikolojik iyilik hali. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1), 42-52.
- World Health Organization. (2013). Universal Eye Health: A Global Action Plan. WHO Library Cataloguing in Publication Data, Switzerland.
- Yaralılar, T. (2010). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin psiko-sosyal sorunları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yıldırım, N. (2011). Öğretim sürecinde bulunan öğrencilerde görülen süregen hastalıklar üzerine yönetsel değerlendirme: Tokat ili örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (25), 69-85.
- Yıldız, Ö. (2013). *Sosyal Sorunlar*, Birinci Baskı, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2001). *Avrupa birliğinde ve Türkiye’de özürlülerin mesleki rehabilitasyon uygulamaları*. Yayımlanmamış özürlüler uzmanlığı tezi, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Yılmaz-Bolat, E. (2018). Süregen hastalığı olan çocuklar ve hastane okulları. *Milli Eğitim Dergisi*, 47 (218), 163-186.
- Yörükoğlu, A. (2012). Çocuk Ruh Sağlığı Çocuğun Kişilik Gelişimi Eğitimi ve Ruhsal Sorunları. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zastrow, Charles (2013), Sosyal hizmete Giriş. (Çev. Ed. Durdu Baran Çiftçi), Ankara:Nika Yayınları.
- <http://www.altinokta.org.tr/sayfalar.asp?sayfa=74> adresinden 18.02.2022 tarihinde erişildi.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/EngellilerinHaklarınaDairBildirge.pdf>. adresinden 07.03.2022 tarihinde erişildi.

<https://www.saglikaktuel.com/haber/engelli-bireylerin-ailelerine-hijyen-egitimi-57387.htm>.adresinden 23.05.2022 tarihinde erişildi.

EK

Ek 1. Araştırmada Kullanılan Anket Soruları

ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ

Değerli öğrenci arkadaşlarım,

Aşağıda sizin engelli bireylere yönelik görüşlerinizi ifade etmeniz için hazırlanmış bir ölçek yer almaktadır. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Bu nedenle, herkes farklı cevaplar verebilir. Önemli olan sizin kendi görüşlerinizi dürüst bir şekilde ifade etmenizdir. Lütfen bütün maddeleri dikkatlice okuyarak cevaplayınız. İfadelere yanıt verirken lütfen başkalarına danışmayınız.

Kişisel veriler bölümünü tamamladıktan sonra ölçek kısmına geçiniz. Engelli bireylerle ilgili görüşlerinizi en iyi tanımlayan yanıt seçeneğine çarpı (X) işareti koyunuz. Örneğin, ifade size uygunsa (sizi iyi tanımlıyorsa) “katılıyorum”, uygun değilse “katılmıyorum”, ifadeyle ilgili karar veremezseniz “kararsızım” seçeneğini işaretleyiniz.

Bilimsel bir çalışmaya zaman ayırdığınız için şimdiden teşekkür ederim.

Habibe TELLİ
Gümüşhane Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kişisel Veriler

- 1)Cinsiyetiniz nedir? Kız() Erkek()
- 2)Kaç yaşındasınız?
- 3)Sınıfınız nedir? 1.Sınıf() 2.Sınıf() 3.Sınıf() 4.Sınıf()
- 4)Herhangi bir engeliniz var mı? Evet () Hayır ()
- 5)Ailenizde ya da çevrenizde engelli birey var mı? Evet () Hayır ()
- 6)Doğduğunuz yerleşim birimi hangisidir? İl() İlçe() Köy()
- 7)Lisans eğitiminiz sürecinde alan uygulamaları kapsamında engelli bireylerle çalıştınız mı?
Evet() Hayır()

İFADELER	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
1. Engellilere sadece evlerinde eğitim verilmelidir.	()	()	()	()	()
2. Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymam	()	()	()	()	()
3. Engelliler de herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebilirler.	()	()	()	()	()
4. Yasal zorunluluk olmasa bile işverenler engelli kişileri işe almalıdır.	()	()	()	()	()
5. Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken özürllülere eğitim vermek gereksizdir.	()	()	()	()	()
6. İş yerinde engelliler için kontenjan ayrılmasını doğru buluyorum	()	()	()	()	()
7. Ailenin maddi durumu iyi olsa bile, engelli birinin varlığı, ailenin sosyal yaşamını sınırlandırır.	()	()	()	()	()
8. Engelliler, çalışmak yerine yardım almayı tercih ederler.	()	()	()	()	()
9. Engelliler genellikle her şeyden şikâyet ederler.	()	()	()	()	()
10.Engelli biriyle birlikteyken, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırış etmem.	()	()	()	()	()
11.Engelliler diğer insanlara güvenmezler.	()	()	()	()	()
12.Engelliler iyi ana-babalık yapabilirler.	()	()	()	()	()
13.Engelliler, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebilirler.	()	()	()	()	()
14.Engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğumda onunla sohbet etmekten çekinmem.	()	()	()	()	()

15.Engelliler de herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebilirler.	()	()	()	()	()
16.Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin günlük yaşamını olumsuz etkiler.	()	()	()	()	()
17.Engelliler can sıkıcıdırlar.	()	()	()	()	()
18.Engelliler aileleri için bir yüküdür.	()	()	()	()	()
19.Teşvik edilirlerse, engellilerin de, engelli olmayanlar kadar başarılı olacaklarına inanıyorum.	()	()	()	()	()
20.Engellilerin görüşleri rahatsız edicidir.	()	()	()	()	()

Ek 1. (Devamı)

21.Engellilerin çoğu, engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebilir.	()	()	()	()	()
22.Engelliler temiz değildir.	()	()	()	()	()
23.Engelliler kendilerinden başkasını düşünmezler.	()	()	()	()	()
24.Engelliler herkes gibi bir meslek sahibi olabilirler.	()	()	()	()	()
25.İnsanların engellilere gözünü dikip bakması beni üzüyor.	()	()	()	()	()
26.Hayranlık duyduğum engelli kişiler var.	()	()	()	()	()
27.Engelliler herkes gibi evlenip yuva kurabilirler.	()	()	()	()	()
28.Bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması, mal ya da hizmet alanları huzursuz eder.	()	()	()	()	()
29.Engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmem.	()	()	()	()	()
30.Engelliler sporcu olabilir.	()	()	()	()	()
31.Engelliler de hayatta çok başarılı olabilir.	()	()	()	()	()
32.Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam	()	()	()	()	()
33.Engellilerin çalışması, işverene maddi yük getirir.	()	()	()	()	()

34.Engelliler diğer çalışanlar kadar verimli olabilirler	()	()	()	()	()
35.Birinin engelli olması, onunla arkadaş olmamı engellemez.	()	()	()	()	()
36.Engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları vardır.	()	()	()	()	()
37.Engelliler öfkeli ve saldırgandırlar.	()	()	()	()	()
38.Engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmam.	()	()	()	()	()
39.Engelliler için harcanan para boşa harcanmış paradır.	()	()	()	()	()
40.Engelli olmayanlar bile iş bulamazken engellilere iş vermek gereksizdir.	()	()	()	()	()
41.Engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmam.	()	()	()	()	()
42.Engellilerin çalışmalarına gerek yoktur.	()	()	()	()	()
43.Engelliler bir iş yerinin verimliliğini düşürür	()	()	()	()	()

IKSAD
Publishing House

ISBN: 978-625-367-273-7